

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΛΕΥΚΟΣΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΨ'

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ, 1951

ΑΡ. 197

ΩΔΗ ΣΤΗΝ ΚΥΡΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

Μητέρα τῶν Ἀγγέλων, Βουλή πού τιθασεύεις τὰ κύματα
καὶ δονεῖς τίς ἑπτὰ χορδές τοῦ θιβλικοῦ ψαλτηρίου,
Μητέρα τοῦ ἀπειρογάμου, πατρίδα τῶν λυπημένων ἀναμνήσεων,
Σιωπή μὲ τὸ σανδάλι σου ἀπὸ ἀφρό, σεληνόφως καὶ ὄνειρο,
δέξου τὴν ταπεινὴ συντριβὴ πού μουσκεύει τὸ κατώφλι τῆς προσευχῆς
μὲ τὰ ἐξίλαστήρια δάκρυα,
δέξου τὴν κραυγὴ τῶν λαῶν πού ὀδοιποροῦν μὲ σημαῖες καὶ λιτανικά ἐξαφτέ-
ρουγα

στὴν λεωφόρο πού ἀντηχεῖ τὸ ἐμβατήριο τοῦ πεπρωμένου τῶν!

Μητέρα τῶν Ἀγγέλων,

Ἐσὺ π' ὄλες τίς γλώσσες τῶν ἀνθρώπων μιλεῖς
κι' ὄλα τὰ χρώματα τῶν φυλῶν δοκιμάζεις·
ἀπὸ τὴν Ἀρκτική ἴσαμε τὸ πέλαο τοῦ πρασίνου ἀκρωτηρίου
κι' ἀπὸ τὴν Παταγωνία ἴσαμε τὸν ἄμμο τοῦ Κόμπι...

Ἐσὺ πού εἶσαι τὸ σχῆμα τῆς γονυκλισίας
κι' ἡ μορφή τοῦ Ἐλέους χωρὶς ἀνταπόδοση·

Ἐσὺ πού ὀδηγεῖς τὸ διψασμένο ἐλάφι στὴν νεροσυρμὴ τοῦ δρυμοῦ
καὶ τὴν θαλασσοχελώνα στὴν σπηλιά τοῦ ὕμεναίου τῆς,

Ἐσὺ πού συντρίβεις τὸν πυλῶνα τοῦ Ὄρθρου
μὲ τὸν χρυσὸ καταπέλτη τοῦ Ἥλιου,

Ἐσὺ πού γκρεμίζεις τὴν Ἱερική τοῦ λυγμοῦ
μὲ τίς σάλπιγγες τῆς τρυφερῆς δυναστείας σου...

Στὸ πανάχραντο πέλαο τῶν Οἰχτιρῶν σου
τριανταφυλλένια πανιά ταξιδεύουν στὰ Κύθηρα...

στὴν σεπτὴ παρεΐα τῶν διαλογισμῶν σου
πεντοβολᾶνε κ' οἱ θαλασσοκάβοι μὲ κρίνα!

Κυρία τῶν Ἀγγέλων,

Ἐσὺ πού γονατίζεις δίπλα στὸ ἀνυπόδητο παιδί
πού ὑποβαστάζουν τὰ χερουθεῖμ τῆς ἀκολουθίας σου·

Σ κιά πού ἀκολουθεῖς τὸ πλανημένο θῆμα τοῦ ὀδοιπόρου,
ἠλιακτῖνα πού ἀναπαύεται στὸ ρυτιδωμένο χέρι τῆς ἀρετῆς,

σενιάλο πού ὕψωνει τὴν Βυζαντινὴ του ἀνακωχή,
πυρὰ πού ζεσταίνει τὴν παγωμένη καρδιά τῆς ἀρνήσεως,

Σταυρὲ φορτωμένε μὲ ἀστερισμούς καὶ ἠλιοφέγγαρα:

Μητέρα τῶν Ἀγγέλων,

ἄκου οἱ φωνές τῶν Ἐθνῶν πού ὕμνοῦν τὴν μακροθυμία σου·
ἄκου οἱ καμπάνες πού ταξιδεύουν τἀλληλοῦτα τῆς δόξας σου·

ἀπὸ τοὺς κροσταλλένιους ναοὺς τῶν ἀρκτικῶν παγετῶνων
ἴσαμε τοὺς ἀμμόδεις θωμούς τῶν Σφιγγῶν καὶ τῶν κροκοδείλων·

Κυρία τῶν Ἀγγέλων

γῆνιη μορφή τῆς Μητέρας πού χαϊδεύει τὸ μάγουλο τοῦ νηπίου
πού φιλεῖ τὸ ρόδινο στόμα τῆς Αὐγῆς καὶ τοῦ Ἥλιου·

πού φιλεῖ τὸ ρόδινο στόμα π' ἀρθρώνει τὴν πρώτη λέξη
πού συλλαβίζει τὸν πρῶτο φθόγγο πού γεφυρώνει τὸ χάος τῶν πλανητῶν

καὶ σπαθίζει μὲ ἀστραπές, γιασεμιά καὶ χαμόγελα
τὴν παγωμένη καρδιά πού ἐπικαλεῖται τὸν οἰχτιρμό σου...

ΘΑΛΑΣΣΙΝΗ ΟΡΚΩΜΟΣΙΑ

Θεέ μου τὸ νησί ἐτοῦτο ποῦ εἶνε τὸ σχῆμα τῆς ἀπαλάμης σου
 στὴν σепτὴ Βίβλο τῆς θαλασσινῆς σου ὀρκωμοσίας·
 πετρωμένη ψαλμωδία τοῦ Ἐωθινοῦ
 μετουσιωμένη εὐλογία ποῦπραῦνει τὰ κύματα...

Θεὲ καὶ Κύριε τῶν δυνάμεων ποῦ ἰσορροποῦν τὴν αἰωνία σου δόξα,
 τὸ φτερό τοῦ γλάρου ποῦ ὑψώνει τὸ θαλασσινὸ κεκραγᾶριο,
 τὸ γυμνὸ πέλμα ποῦ ὀδοιπορεῖ στὴν πρωϊνὴν ὄχθη τοῦ θεοκριτικοῦ Εἰδυλλίου,
 τάσημένο κατάγιαλο ποῦ πίνει τὴν μουσικὴ τῶν κυμάτων τοῦ νότου
 μὲ τὰ ἐπιθανάτια λόγια τῆς Χίμαιρας...

Ἐδῶ Κύριε ποῦ ἀναπαύεις τὴν κουρασμένη σου μακροθυμία
 καὶ χαμογελᾶς πίσω ἀπὸ τὸν κάθο μὲ τᾶδέξια παιγνίδια τῆς νεροχελώνας καὶ
 τοῦ κάθουρα,
 τὸ πυροφάνι τοῦ ψαρᾶ συντροφεύει τὴν ἀγρυπνία τοῦ ἀποσπερίτη,
 οἱ ρεμβαστικοὶ ἐλαιῶνες ἀναπολοῦν τὴν τραγικὴ νύχτα τοῦ χειμάρρου τῶν
 Κέδρων.

Ἐδῶ Κύριε ποῦ ἀνασαίνεις τὴν κνῖσα τῆς νίκης σου,
 στὸ πράσινο μαντῆλι ποῦ κεντᾶ τὸ μοιόγραμμα τῆς μὲ δάκρυα ἢ δροσὸ τοῦ
 πελάγου,
 στὸ καταρράχι ποῦ ἐτοιμάζεται νὰ κοιμηθῆ ἢ λυπημένη βιολέτα,
 ἄφησε τὸ κασίκι ποῦ κατευσδώνει τὸν Ἥλιον,
 νὰ μαρμαρώσει τὴν ὄπτασία ποῦ ὄνειρεύονται οἱ μακρινὲς πολιτείες,
 ἄφησε τὸ πανὶ ποῦ βαραίνει μὲ τοὺς στεναγμούς τοῦ «θάρθει δὲν θάρθει»
 ν' ἀνεμοριπίσει τὸ χαῖρε τοῦ ἀποδήμου Εὐαγγελισμοῦ του!

ΡΩΜΑΝΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Νὰ ξεκινήσωμε λοιπὸν μὲ σαλπίσματα καὶ κωδωνοκρουσίες
 —τ' ὠρολόγιόν τοῦ ἁγίου Σουλπικίου, δείχνει ἀκριβῶς τὴν δωδεκάτη—
 θὰ μᾶς κατευσδώνουν μὲ δάκρυα οἱ ὠραίες κυρίες!

Σπαθὶ στὴν μέση καὶ φτερό στὸ βελουδένιο καπέλο
 —ὁ ἵπποτικὸς σὺρμός ποῦ ἱστορεῖται στὴν παλιὰ χαλκογραφία—
 κι' οἱ Δουλιτανέες μὲ φαρμαπαλάδες καὶ πικεδένιο θέλο!

Ἄχ! κάτω ἀπὸ τὸ φῶς διαγράφονται οἱ προδοτικὲς ρυτίδες
 —ἰππότα Ἐλδورانδο σ' ἐνοχλεῖ ἀσφαλῶς τὸ ἔλκος τοῦ στομάχου—
 κ' ἐσὺ βαρῶνε ποῦ ἀφήνεις τὰ λαγωνικά σου καὶ τὶς λυκοπαγίδες;

Χειροκροτεῖ ὁ λαὸς ποῦ... διεκδικεῖ παντεσπᾶνι καὶ χαθιᾶρι
 —στά καπελεῖα τάψεντι, τὰ ζωῦφια στὴν πουδραρισμένη κόμη—
 κ' οἱ σίχοι τοῦ Πετράρχα, στοῦ κομοδίνου τὸ τελευταῖο σουρτάρι.

Χίλιοι διαβόλοι! Ἡ πανοπλία μ' ἐρεθίζει στὸν λαιμὸ ἀπὸ κάτω
 —κ' ἡ περικεφαλαία μου ἰδρώνει στοὺς πολιοὺς κροτάφους—
 μ' ἄκου ἢ φανφάρα παιανίζει τὸ ἐμβατήριον τοῦ θανάτου!

Στάγερὶ κυματίζουν οἱ πολυχρωμικὲς μετάξινες παντιέρες
 —Κ' εἶνε βαθειὰ συγκινημένοι οἱ αὐλικοὶ κι' ὁ κλῆρος.—
 Μὰ γιὰ σταθῆτε! Δὲν μπορεῖ νὰναβληθῆ ἢ ἐκστρατεία γιὰ λίγες μέρες;

ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ

ΑΠΟΨΕΙΣ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΗ

‘Ο φιλολογικός συνεργάτης του «Εθνους» κ. Άλκαϊος ανάκινησε τελευταία ένα σοβαρό και πάντα επίκαιρο ζήτημα, τὸ ζήτημα τῆς δημιουργίας σοβαρῆς πνευματικῆς κίνησης καὶ σοβαρῶν πνευματικῶν διαφορόντων στὸ νησί. Οἱ παρατηρήσεις του εἶναι πολὺ ὀρθές καὶ συμπίπτουν ἀπόλυτα μὲ τις ἀπόψεις ποὺ ἐπανειλημμένα διατυπώθηκαν —πάνω στὸ σοβαρὸ τοῦτο ζήτημα— ἀπὸ τὴ στήλη αὐτή.

Τὸ εἶπαμε πολλές φορές πὼς ὁ ἔθνικός ἀγώνας, ποὺ διεξάγουμε, στὴ θέση του εἶναι ἡ θ ι κ ὸ ς καὶ π ν ε υ μ α τ ι κ ὸ ς ἀγώνας. ‘Ηθικὸ καὶ πνευματικὸ αἷτημα εἶναι ἡ ἐλευθερία· κι’ ἠθικὸ καὶ πνευματικὸ ἔξοπλισμὸ χρειάζεται ὁ λαὸς μας, γιὰ νὰ ἐπαγρυπνεῖ ἀδιάλειπτα στὸν προμαχῶνα, ποὺ τὸν ἔταξε ἡ φωνὴ τοῦ ἠθικοῦ χρέους καὶ τῆς πνευματικῆς τοῦ παράδοσης. Εὐτυχῶς ποὺ τὰ ἠθικά καὶ τὰ πνευματικά κίνητρα δὲν ἔλειψαν, ποτὲ ἀπὸ τὰ πλατεῖα λαϊκά μας στρώματα. Αὐτὰ πάντα ὑπῆρχαν καὶ σ’ αὐτὰ ὀφείλεται ἡ ἔθνικὴ ἐπιβίωση τοῦ λαοῦ μας, ποὺ, ἀλλοιῶς, δὲ θὰ μπορούσε νὰ στηριχθῆ σὲ δεκανίκια καὶ πρόχειρα ἀντερείσματα. ‘Ητανε μάλιστα τὰ ἠθικά αὐτὰ ἐλατήρια τόσο ξεκαθαρισμένα καὶ δυνατά, ποὺ νὰ διαμορφώνουν μὴ μόνον γενικώτερες καταστάσεις καὶ νὰ ἐμπνέουν τὴν πολιτικὴ καὶ πνευματικὴν ἡγεσία τοῦ τόπου. Τὰ κίνητρα ὅμως αὐτὰ χρειάζονται διαρκὴ ἀναζωπύρωση, ἀνανέωση, ἐμπλουτισμὸ, ἐπέκταση. Οἱ ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς δυνάμεις τοῦ λαοῦ μας πρέπει νὰ κινητοποιηθοῦν, νὰ προσαρμοσθοῦν καὶ νὰ ἀξιοποιηθοῦν μὲ τὴ δημιουργία μιᾶς π ρ α γ μ α τ ι κ ῆ ς π ν ε υ μ α τ ι κ ῆ ς κ ἰ ν ῆ σ η ς, ποὺ ν’ ἀπορρέει ἀπὸ τὰ θέθη τῆς ἐθνικῆς μας παράδοσης, μὰ ν’ ἀγκαλιάζει, μαζί, καὶ τὰ σημερινὰ προβλήματα τῆς φυλῆς μας καὶ τοῦ τόπου μας καί, γενικώτερα, τὰ αἰσθήματα καὶ τις ἰδέες τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας.

Πρέπει νὰ τ’ ὁμολογήσουμε πὼς τὸν τελευταῖο καιρὸ μᾶς κατέβαλε ἡ ἀδιαφορία καὶ ἡ ἀδράνεια. Τὰ ἐνδιαφέροντά μας περιορίστηκαν, οἱ πνευματικοὶ μας ὀρίζοντες στένεψαν, ἡ ἀγάπη μας γιὰ τὰ γράμματα καὶ τις τέχνες τῆρε ἓνα πολὺ ἰσχνὸ θεωρητικὸ κι’ ἀφηρημένο περιεχόμενο. ‘Απὸ τότε ποὺ δημιουργήθηκε στὸ νησί «ἡ τάξις τῶν μορφωμένων», καὶ τοῦ ὁ λαὸς —ὅπως ἦταν φυσικό— παραχώρησε σ’ αὐτὴν τὴν πνευματικὴν ἡγεσία, τὰ πράγματα χειροτέρευσαν ἀντὶ νὰ καλιτερέψουν. ‘Η νέα «ἰθύνουσα τάξις» ἔδωσε τὸ κακὸ παράδειγμα. ‘Αντὶ ν’ ἀγκαλιάσει τις πνευματικὲς κι’ ἠθικὲς ἀξίες τοῦ λαοῦ καὶ πάνω σ’ αὐτὲς νὰ στηρίξει τὴν ἰδεολογικὴ της ὑπόσταση, ἀπομακρύνθηκε ἀπ’ αὐτὲς καὶ σὲ μερικὲς περιπτώσεις τις ἀγνόησε καὶ τις παραγκώνισε. ‘Η λαϊκὴ μας παράδοση, ἡ λαϊκὴ μας τέχνη ἀλλὰ καί, πέρα ἀπ’ αὐτά, ἡ λαϊκὴ πνευματικὴ ἔφεση, αὐτὴ καθ’ ἑαυτὴν, περιφρονηθήκαν· ὁ λαὸς ἀπομονώθηκε κι’ ἐγκαταλείφθηκε καὶ τὸ πνευματικὸ ἐνδιαφέρον τῶν πολιτικῶν μας ἠγετῶν περιορίστηκε στὴν τυπικὴ διαρρύθμιση τῶν ζητημάτων καὶ τῶν πραγμάτων τῆς παιδείας μας. Πέρα ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ὅλα σταματοῦσαν. Οὐτε πνευματικὴ ζωὴ, οὐτε πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα, οὐτε φιλολογία, οὐτε ἀνώτερη λαϊκὴ μόρφωση, οὐτε πνευματικὴ καλλιέργεια, οὐτε τέχνη. Οἱ πολιτικοὶ μας ἔδειξαν ἐγκληματικὴν ἀδιαφορία γιὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξη τοῦ λαοῦ κι’ ἐξωθώσαν ἀπὸ τὸ πρόγραμμά τους κάθε σχετικὴ ἐπιδίωξη. Οἱ ἐπιστήμονές μας —ἐκτός ἀπὸ ἀσημαντες ἐξαιρέσεις— ἀφωσιώθηκαν σὲ καθαρά ἐπαγγελματικὲς ἀσχολίες τους καὶ στάθηκαν μὲ ἀπάθεια μπροστὰ στὴν πνευματικὴν ἀποτελμάτωση τοῦ τόπου. Τὰ σωματεῖα κι’ οἱ ὀργανώσεις μας περιορίστηκαν στὴν ὀργάνωση μερικῶν διαλέξεων —καὶ κάπου-κάπου καμμιάς θεατρικῆς παράστασης— ποὺ κι’ αὐτὲς πήρανε μὲ τὸν καιρὸ τὸ χαρακτηριστὸ «κοσμικῶν γεγονότων». Οἱ «μορφωμένοι» νέοι μας στράφηκαν, σὲ «οὐσιαστικώτερες» συγκινήσεις κι’ ἀπολαύσεις. Κι’ ἔμειναν λίγιοι δασκάλιοι νὰ σηκώσουν τὸ βάρος ὅλης αὐτῆς τῆς κακοδομίας, χωρὶς ὅμως —δυστυχῶς— νὰ ἔχουν αὐτοὶ οὐτε τὴν ἑλικὴ δύναμη, οὐτε τὴν κοινωνικὴ ἐπιρροὴ ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ ἀνάληψη ἐνὸς τόσο σοβαροῦ ἔργου.

‘Εν τῷ μεταξύ ὁ λαὸς διψοῦσε γιὰ κάτι ἀνώτερο ἀπὸ τὴν ρουτίνα καὶ τὴν

καθημερινότητα. Κι' επειδή αυτό τὸ κάτι δὲν τοῦ ἐδίδοτο, ἢ ἄφηνε σιγά-σιγά τὴ διψα του γὰ ξεθυμάνει ἢ ἔπεφτε θῦμα ὑποπτῶν διδασκαλιῶν κα κηρυγμάτων, κι' ἔπαιρνε δρόμους ὀλότελα ἀντίθετους ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ τὴν ἰδιοσυγκρασία του.

Αὐτὴ εἶναι ἡ τραγικὴ πραγματικότητα, ὅπως δημιουργήθηκε κι' ὅπως ἔχουμε ὄλοι μας σοβαρὸ χρέος νὰ τὴν ἀντιμετωπίσουμε. Τὰ ἑνα-δυὸ περιοδικὰ πού θγαίνουν, τὰ λίγα βιβλία πού τυπώνονται κι' οἱ δυὸ-τρεῖς πνευματικὲς ὀργανώσεις, πού ἔχουμε, δὲν μεταβάλλουν —δυστυχῶς— τὴν κατάσταση. Ἡ ἀκτινοθελία τους εἶναι τόσο περιορισμένη καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά τους τόσο «εἰδικά». Πρέπει ὁ χαρακτήρας τῆς πνευματικῆς σταυροφορίας πού θ' ἀναληφθῆ νὰ εἶναι πλατύς. Πλατὺς στὰ ἐνδιαφέροντα, τὶς ἐπιδιώξεις καὶ τὶς μεθόδους του. Ὁ λαός μας δὲν ἔχασε τὴ δεκτικότητά του. Κι' αὐτὴν τὴ δεκτικότητα πρέπει νὰ τὴν ἀναπτύξουμε καὶ νὰ τὴν ἱκανοποιήσουμε. Ἡ ζωὴ δὲν εἶναι μόνο «τρία κατὰ γεύματα» καὶ μιὰ στενὴ ἐπαγγελματικὴ εὐδοκίμηση, ὅπως πολλὸ σωστὰ παρατήρησε σὲ ἄρθρο του φίλος γνωστός Κύπριος διανοούμενος. Ὁταν οἱ βιοτικὲς μέριμνες καλύπτουν ὅλο τὸ πεδίο τῆς δραστηριότητος ἑνὸς ἀτόμου, ὁ «ἄνθρωπος» ἔπαυσε πιά νὰ ὑφίσταται μέσα στὴν ψυχὴ του. Αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι ἐκεῖνο πού ἐπιδιώκει καὶ ἡ ξένη Κυβέρνηση: νὰ πνίξει τὸν πνευματικὸ, τὸν ἐλεύθερο ἄνθρωπο, μέσα σ' ἕνα σωρὸ οἰκονομικοὺς μικροῦπολογισμοὺς καὶ καιροσκοπικὲς ἐπιτυχίες, καὶ νὰ τοῦ ἀφαιρέσει κάθε διάθεση γιὰ ἐλεύθερη ἐνατένιση τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν καὶ τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς.

Πῶς θ' ἀντιδράσουμε σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, εἶναι ἕνα σοβαρὸ καὶ μεγάλο ζήτημα, πού πρέπει ν' ἀποτελέσει ἰδιαιτέρο ἀντικείμενο τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φροντίδας τῆς σημερινῆς ἐθλικῆς μας ἡγεσίας. Εἶναι τόσα πολλὰ πού μποροῦν νὰ γίνουν. Μερικὰ συνήματα ἔχουν κιάλα ριχθῆ: "Ἰδρυση ἀγροτικῶν βιβλιοθηκῶν κι' ἀγνωστηρίων, καθιέρωση ἑορτῶν, διαγωνισμῶν καὶ ἐκθέσεων, ἐπίσχυση τῶν πνευματικῶν ὀργανώσεων καὶ ἰδρυμάτων, δημιουργία δημοτικῶν θεάτρων, ριζικὴ ἀναπροσαρμογὴ τοῦ σωματειακοῦ θίου καὶ τῶν σωματειακῶν κατευθύνσεων, ὀργάνωση λαϊκῶν διαλέξεων. Φτάνει ἡ κίνηση αὐτὴ νὰ ἀναληφθῆ μὲ ἀγάπη, σύστημα καὶ πίστη καὶ νὰ μὴ μείνει στὸ στάδιο τοῦ ἐπιπόλαιου ἐρασιτεχνισμοῦ καὶ τῆς μάταιης ἐπίδειξης. Καί, τὸ σπουδαιότερο, φτάνει ἐκεῖνο πού θὰ τὴν ἀναλάβουν νὰ διαπνέωνται ἀπὸ ἀπόλυτο σεβασμὸ πρὸς τὶς ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς ἀξίες τοῦ λαοῦ μας, ὁ ὁποῖος, στὴν προκείμενη περίπτωσι, δὲ θάβει μόνο ὁ παθητικὸς δέκτης ἀλλὰ κι' ὁ ἐμψυχωμένος ἐμπνευστής.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Σ Ο Ν Ε Τ Ο

Στὴ βλοσυρῆ, σκληρῆ ματιὰ σὰν πέτρα,
τοῦ πόθου μου λιμνάζει τὸ ἀφιόνι
καὶ σὰν κισσὸ τὸ πρόσεξα ν' ἀπλώνει,
τῆς πικροδάφνης στάλα φαρμακέφτρα.

Τοῦ λονισμοῦ καὶ τῶν χειρῶν τὰ μέτρα
χωρὶς φραγμὸ σὸ ρέμα πού σιμῶνει:
—τέτια στιγμὴ θαθιά μου πῶς ριζῶνει
σὰν πλάτανος, μιὰ πίστη μου πλανέφτρα!—

Κι' ἀναρωτιέμαι: «'Ασκάλιστο θὰ μείνει
τὸ δέντρο τῆς ἐλπίδας μου τὸ πλάνο;»
Μὰ σὰ φωνὴ ν' ἀκούω στὴ γαλήνη:

—«Τ' ἀργὸ τοῦ χρόνου πάρε μονοπλάνο...»
Κι' ἔτσι, προσμείω τὴν ἀβγὴ πού θάρτει
σὰ λυτρωμὸς ἢ χάλαζα τοῦ Μάρτη!...

ΤΩΝΗΣ ΜΕΛΑΣ

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Ἱστορικό μυθιστόρημα θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε τὸ μυθιστόρημα ἐκεῖνο, ποῦ ἔχει γιὰ θέμα του ἱστορικά γεγονότα, δηλ. γεγονότα ποῦ ξετυλίχθηκαν σὲ μιὰν ἐποχὴ λίγο ἢ πολὺ μακρινὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποῦ γράφεται, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ δηλ. τῆ σύγχρονη τοῦ συγγραφέα του. Ἡ ἱστορικὴ ζωὴ, ποῦ πρέπει νὰ ζωντανέψῃ στὸ ἱστορικό μυθιστόρημα, εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ σημερινή. Βυθίζεται στὸ βολό, σκοτεινὸ παρελθόν κι ἀντιστέκεται, φυσικά, —δὲν ὑποτάσσεται εὐκόλῃ σὲ μιὰ λεπτομερειακὴ ἀπόδοση καὶ λογοτεχνικὴ ἐκμετάλλευση. Τὰ γεγονότα τῆς δὲν ζοῦν δίπλα στὸ συγγραφέα, δὲν εἶναι βιώματά του, γιὰτὶ δὲν καταράφονται ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ὀλοζώντανη παρεκλούθηση, παρὰ τοῦ ἔρχονται πάντοτε ἀπὸ τρίτο χερί, μὲς ἀπὸ τὰ σκοινισμένα βιβλία καὶ τὶς ψυχρὲς, συνοφρυωμένες σελίδες τῶν ἐπιστημῶνων. Δὲν σπαρταράει μέσα σ' αὐτὰ ἡ σφριγηλὴ ζωὴ, στὴν ὁποία λίγο πολὺ μετέχει κι ὁ συγγραφέας· κ' αἱ ἐντυπώσεις τῶν δὲν χτυποῦν ἄμεσα, ἀλλὰ ἔμμεσα, στὶς κεραεῖς τῆς εὐαισθησίας του. Πῶς νὰ ζωντανέψουν τὰ γεγονότα αὐτὰ στὶς λογοτεχνικὲς του σελίδες; Πῶς νὰ καταγραφῶν σὲ ὅλες τους τὶς λεπτομέρειες καὶ σὲ ὅλη τους τὴ σπαρταριστὴ φρεσκάδα καὶ καθημερινότητα, σὲ ὅλη τους, τέλος, τὴν ψυχογραφικὴν ἀπόχρωση, ὥστε νὰ προκύψουν σελίδες, ποῦ θ' ἀναστήσουν μιὰ περασμένη, νεκρὴ ἐποχὴ, μὲ τὰ πρόσωπά τῆς, ποῦ πᾶν δὲν ὑπάρχουν, μὰ ὠστόσο ὑπῆρξαν καὶ πρέπει νὰ ζωγραφιστοῦν καθὼς περίπου ὑπῆρξαν; Ἡ ἱστορικὴ λογοτεχνία, γράφει ὁ Ε. Λᾶν («Ἐλεύθερα Γράμματα» 22.2.1946), δὲν εἶναι μόνο στεγνὴ ἱστορία, ἀλλὰ καὶ δημιουργικὴ τέχνη, ποῦ σμιλεῖ τὸ ἱστορικό ὕλικό σὰ θέμα κι ὑπόθετο καὶ παρουσιάζει προβλήματα περισσότερο πολὺπλοκα ἀπ' ὅ,τι πολλοὶ ἀναγνώστες μπορούν νὰ δοῦν. Ὅποιος γράφει μιὰν ἱστορικὴ νουβέλα, πρέπει νὰ ἴσῃ ἱστορικὴ αὐθεντία καὶ παράλληλα ἐμπνευσμένος τεχνίτης, ὅπως ἦταν ὁ Γουόλτερ Σκόττ, ὁ πατέρας τῆς ἱστορικῆς νουβέλας στὴν Εὐρώπη.

Νὰ, λοιπόν, τὰ προβλήματα, ποῦ ἔχει ν' ἀντιμετωπίσει ὁ ἱστορικός μυθιστοριογράφος. Τὰ γεγονότα, ποῦ θὰ πλάσει ἡ φαντασία του, ξεκινημένη ἀπὸ νεκρὲς καὶ ἄψυχες ἱστορικὲς σελίδες, γιὰ νὰ ἔχουν τὸ χρῶμα καὶ τὸν ψυχολογικὸ τόνο τῆς ἐποχῆς, ποῦ ἀνέλαβε νὰ ζωντανέψῃ, θὰ πρέπει νὰ μὴν τραβᾶνε μακριὰ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια· κ' ἡ φαντασία του θὰ πρέπει νὰ δημιουργεῖ τέτια καὶ τόσα μονάχα φανταστικά γεγονότα, ὅσα χρειάζονται, γιὰ νὰ χρωματιστεῖ καλύτερα τὸ ἱστορικό περίγυρο. Ὡστε λοιπόν, διαβάζοντας κανεὶς ἓνα ἱστορικό μυθιστόρημα, θὰ περιμένει νὰ ἀναστηθῇ μπροστὰ τοῦ μιὰ ἐποχὴ περασμένη, μὲ τὰ ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικά τῆς, νὰ ὀλοκληρωθεῖ μέσα στὴ φαντασία του μιὰ συνθετικὴ ἀναπαράσταση τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ποῦ θίγει τὸ μυθιστόρημα, μὲ κείνη τὴν ἀλχημιστικὴν ἰκανότητα τοῦ μυθιστοριογράφου νὰ μπλέκει τὸ ἱστορικό στοιχεῖο μὲ τὸ φανταστικό. Κι ἀκόμα, μὲ βασικό πυρῆνα ἓνα ἱστορικό (πραγματικό) γεγονός, ἢ ἓνα ἱστορικό πρόσωπο, νὰ τοῦ δοθεῖ τὸ κρινωτικό, ἠθικό καὶ πνευματικό κλίμα τῆς ἐποχῆς. Ἔτσι, θὰ δυσκολευόταν κανεὶς νὰ κατατάξῃ στὰ ἱστορικά μυθιστορήματα τὶς διάφορες «*noves romances*» τῶν ξένων (Μωρούα, Λεόντιχ, Γοβάιχ κλπ.), καθὼς καὶ τῶν δικῶν μας, ἀκριβῶς γιὰτὶ, οἱ μυθιστορηματικὲς βιογραφίαι τῶν συγγραφέων αὐτῶν, ὅσο κι ἂν εἶναι λογοτεχνικὰ γραμμένες, δὲν παύουν νὰ ἴσῃ «βιογραφίαι» κι ὁ ἀναγνώστης, διαβάζοντάς τες, δὲν παύει νὰ ἔχει τὴν ἐντύπωση, πῶς διαβάζει «ἱστορία» —ἔστω καὶ μυθιστορηματικὰ δασμένην— κι ὄχι καθαυτὸ μυθιστόρημα, ἐπειδὴ σ' αὐτὲς ἐπικρατεῖ περισσότερο τὸ ἱστορικό καὶ λιγώτερο τὸ φανταστικό στοιχεῖο καὶ οἱ ἠρώες τους, δευτερεύοντες καὶ πρωτεύοντες, εἶναι πάρα πολὺ ἱ σ τ ο ρ ι κ ᾶ, δηλ. μονοκόμματα καὶ γνωστότατα ἀπὸ τὶς κοινὲς ἱστορίες, πρόσωπα. Ἐπὶ πλέον, ἡ ὄλη ἀρχιτεκτονικὴ διάρθρωση καὶ διαπραγμάτευση τοῦ θέματος, στὰ βιβλία αὐτὰ, δὲν εἶναι μ υ θ ι σ τ ο ρ η μ α τ ι κ ῆ, γιὰτὶ πολὺ λίγο πρέπει νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸ αὐστηρὰ διαγραμμένο ἱστορικό σ χ ῆ δ ι ο. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ, στὶς «*noves romances*» ἀραδιάζονται πάντοτε τὰ καθέκαστα τῆς ζωῆς ἑνὸς μονάχα ἱστορικοῦ προσώπου. Τὰ ἄλλα πρόσωπα, ποῦ κινεῖνται μέσα σ' αὐτὲς, χρησιμεύουν γιὰ νὰ φωτίσουν καλύτερα τὶς διακυμάνσεις αὐτῆς τῆς μοναδικῆς ζωῆς κι ὄχι γιὰ νὰ ζωγραφίσουν πλατύτερα καὶ βαθύτερα μιὰν ὀλάκερὴ ἐποχὴ, ὅπως γίνεται —ἢ τοῦλάχιστον θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεται— στὰ καθαυτὰ ἱστορικά μυθιστορήματα. Πάντως, καὶ τοῦτο πρέπει νὰ εἰπωθεῖ ἐδῶ: Ὁ αὐστηρὸς διαχωρισμὸς τῶν μυθιστορημάτων σὲ διάφορα εἶδη (ἱστορικά, ψυχογραφικά, κοινωνικά κλπ.) δὲν εἶναι ποτὲ ἀπόλυτος. Τὰ ἔργα τῆς μεγάλης λογοτεχνίας δὲν κα-

λουπάρονται, όπως ξέρουμε. Διαχύνονται σαν ποταμοί, σπάνε τις όχθες της όρολογίας και δημιουργούν δικά τους, μοναδικά, όρσημα.

* * *

Σίναί γνωστό, πώς τὸ πρῶτο λογοτεχνικὸ εἶδος, ποὺ ἀνθήσεε στὴν ἐλεύθερην Ἑλλάδα ὕστερ' ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 21, εἶναι τὸ ἱστορικὸ μυθιστόρημα. «Λέανδρος» τοῦ Π. Σούτσου (1834), «Ἐξόριστος» τοῦ Ἄλ. Σούτσου (1835), «Ὀρφανὴ τῆς Χίου» τοῦ Ι. Πιτζιπιοῦ (1839), «Ζωγράφος» τοῦ Γ. Παλαιολόγου (1842), «Αὐθέντης τοῦ Μορέως» τοῦ Ἀ. Ραγκαβῆ (1845), «Θάνος Βλέκας» τοῦ Π. Καλλιγᾶ (1855), «Πάπισσα Ἰωάννα» τοῦ Ἐμ. Ροῖδη (1865), «Κρητικὸὶ Γάμοι» τοῦ Σπ. Ζαμπέλιου (1871), «Λουκῆς Λάρας» τοῦ Δ. Βικέλα (1879) κι ἀνάμεσά τους τὰ διβλία τοῦ Κ. Ράμφου καὶ τοῦ Στέφανου Ξένου, εἶναι μυθιστορήματα λίγο ἢ πολὺ ἱστορικά, μὲ θέματα ἀντλημένα ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση ἢ τὴν ἐλληνικὴ ζωὴ τοῦ μεσαίωνα καὶ τῆς βενετσιάνικης κυριαρχίας — καὶ μερικὰ ἀπ' τὴν ἀμέσως μετεπαναστατικὴν ἐποχὴ. Ἄλλα περισσότερο κι ἄλλα λιγώτερο, ἔχουν τὴν ἱστορικὴ καὶ λογοτεχνικὴ τους ἀξία.

Ὁ ἱστορικὸς τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας Ἥλιος Βουτιεριδῆς ἀναζητᾷ τὴν πηγὴ ὅλης αὐτῆς τῆς μυθιστορίας στὴν ἐπίδραση τοῦ πολὺμορφου ρομαντισμοῦ, ποὺ βασίλευε τότε ἐξω, μὲ τὸν Σκόττ ἐπικεφαλῆς, τὸν Δουμᾶ πατέρα καὶ ἄλλους. Κι ὁ συγγραφέας Ἄγγελος Τερζάκης, προχωρώντας πιὸ πέρα, τὴν ἀποδίνει στὴν ἔλλειψη κοινωνικῆς ὀριμότητος τῆς τότε Ἑλλάδας καὶ στὴν προέλευση τῶν συγγραφέων, ποὺ ἐρχόντουσαν, ὅλοι σχεδόν, ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ καὶ ποὺ, παραβάλλοντες τὴν ἐλληνικὴ ζωὴ μὲ τὴν ξένη, βρῖσκαν τὴν νότια πολὺ κατώτερη· κ' ἔτσι τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν τῆς χώρας ἔσπεκε γι' αὐτοὺς σὰν ἡ μόνη διέξοδος ἀπὸ τὸ κακορίζικο μετεπαναστατικὸ περιβάλλον. Ἐνα εἶδος δηλ. τῆς περιφημῆς «φυγῆς» ἀπὸ τὴ γύρω μας πραγματικότητα. Αὐτὸ εἶναι σωστὸ, ὡς ἕνα σημεῖο, κ' εὐκολοζήγητο. Γιατ' εἶναι γνωστὸ, πὼς ὅταν ἡ σύγχρονή μας ζωὴ δὲν μᾶς ἰκανοποιεῖ (κ' ἡ μετεπαναστατικὴ πραγματικότητα κάθε ἄλλο βέβαια, παρὰ νὰ εὐχαριστήσῃ μπουρούσε τὸν τότε Ἑλληνα), ἢ θὰ κάνουμε βήματα πρὸς τὰ πίσω, ἀντλώντας ἀπὸ τὸ παρελθὸν ὅλα ὅσα ζητᾶμε γιὰ νὰ κρατηθοῦμε στὰ πόδια μας, ἢ θὰ τραβήξουμε πρὸς τὰ μπρός, κρατώντας ἀπὸ τὸ παρελθὸν μονάχα ὅσα ὠφέλιμα μᾶς χρειάζονται γιὰ τοὺς μελλοντικούς μας δρόμους. Ἡ στροφή μας αὐτὴ θὰ γίνῃ, φυσικὰ, ἀνάλογα μὲ τὴν πνευματικὴ μας συγκρότηση, τὴν κοινωνικὴ μας τοποθέτηση, τὸ ψυχικὸ μας σθένος κλπ. Οἱ μυθιστοριογράφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προτίμησαν τὸν πρῶτο δρόμο, ἴσως γιὰτὶ δὲν εἶχαν ὀριμάσει τότε στὴ χώρα μας οἱ συνθήκες, ποὺ θὰ τοὺς βοηθοῦσαν νὰ βροῦνε τὸ δεύτερο. Ἄλλωστε, τὰ γεγονότα, ποὺ περιγράψανε στὰ διβλία τους, ἦταν πολὺ φρέσκα, πολὺ νωπὰ: Οἱ πατεράδες τους, ἂν ὄχι κ' οἱ ἴδιοι, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, τὰ εἶχανε ζῆσεῖ· ἡ ἐπίδρασις τους ἦταν πολὺ ζωντανῆ καὶ ἄμεση—κ' οἱ ὀποιοσδήποτε συνέπειαι τους ὀλοφάνερες. Τοὺς ἦταν ἀδύνατο νὰ ξεφύγουν τὴν αἴγλη τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων γεγονότων, γιὰτὶ ζοῦσαν ἀκόμα, σχεδόν ἄμεσα, τὴν ἀτμόσφαιρά τους, ἀνάσαιναν τὸν ἐλεύθερον ἀέρα, ποὺ τοὺς εἶχαν χαρίσει ἐκεῖνο οἶονοι, μὲ τὸν τιτάνειον ἀγῶνα τους. Ἀφῆνω ποὺ πολλοὶ πρωταγωνιστὲς τοῦ Ἀγῶνα ζοῦσαν ἀκόμα. Ἐτσι, δὲν τρώμαζαν τὴν ἐπι-κ α ι ρ ὀ τ ῆ τ α, στοιχεῖο, ποὺ θέλουν νὰ ποῦν πὼς εἶναι ἀντικαλλιτεχνικὸ—δὲν προσφέρεται δηλ. σὲ καλλιτεχνικὴ μεταστοιχείωση—παρ' ὅλο ποὺ ἕνας Σολωμὸς, μὲ τὴν ποιήσῃ του, ἔχει ἀποδείξει τὸ ἀντίθετο («Πόρφυρας», «Ὑμνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν», «Φαρμακωμένη», «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» κλπ.).

* * *

Ὁ Σπύρος Μελάς ἔγραψε πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, πὼς τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν τῆς χώρας μας, καὶ εἰδικώτερα τὸ 21, δὲν δίνει πιὰ τροφὴ στὴν καινούργια μας, τὴ σύγχρονη λογοτεχνία. Ἡ παρατήρηση εἶναι σωστότατη. Γιατὶ, πραγματικά, ἂν ἀνολογισθεῖ κανεὶς τὸν ἀριθμὸ τῶν ἱστορικῶν λογοτεχνικῶν ἔργων, ποὺ μᾶς ἔδωσε ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἴσαμε τὸ τέλος σχεδόν τοῦ 19' αἰῶνα, καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν παρόμοιων σύγχρονων ἔργων, θὰ βρεῖ τὰ δεύτερα πολὺ-πολὺ λιγώτερα, θὰ δυσκολευτεῖ, νὰ πᾶ καλύτερα, γιὰ νὰ τὰ βρεῖ. Τὸ φαινόμενο εἶναι σημαντικὸ· καὶ θὰ μποροῦσε κανεὶς ν' ἀναφέρει ἕνα σωρὸ «παράλληλα αἴτια», ποὺ ἐπέδρασαν στὴν τέτια ἐξέλιξις τῆς λογοτεχνίας μας, — τῆς πεζογραφίας μας καλύτερα, γιὰτὶ αὐτὴ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἰδικώτερα.

Εἶναι, πρῶτο-πρῶτα, ἡ χρονικὴ καὶ ψυχολογικὴ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἱστορικὰ γεγονότα, ἡ σφιχτότερη πιὰ συγκρότηση τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, τὸ πρὸς τὰ ἐδῶ ἢ πρὸς τὰ ἐκεῖ ξεκαθάρισμα τῆς πολιτικοκοινωνικῆς μας ζωῆς, ἔστω καὶ

μέσα από τόσους δεινούς κι αλλεπάλληλους έσωτερικούς κ' έξωτερικούς αγώνες του Ρωμείου — τὰ καινούργια μας, τέλος, ένδιαφέροντα. Παλιοί κόσμοι γκρεμίζονταν, νέοι έρχόντουσαν. Χρέος του μυθιστορήματος να τους δει, να τους ξετάσει, να τους ζωγραφίσει. Ό ρομαντισμός ξεψυχούσε στη Δύση. Νέα καλλιτεχνικά ρεύματα, άποχρώσεις αντίστοιχων κοινωνικών αναζητήσεων, έφταναν στην Έλλάδα, με αρκετή, φυσικά, καθυστέρηση, όπως συμβαίνει πάντα στον τρισμακάριστον έτοτον τόπον, «έπαρχία της Γολλίας», καθώς τον πρωτοείπε ο Ροΐδης. Τό είδωλο του καθαρευσιανισμού θύμιζε τὸ «χαμαί πέσε δαίδαλος αὐλά. Οὐκέτι Φοΐδος έχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην, οὐ παγὰν λαλέουσιν. Ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ... Καθαρευούσης!». Στις αρχές του αἰώνα (1904) ὁ «Ἀρχαιολόγος» τοῦ Καρκαβίτσα κι ὁ Ε' Λόγος τοῦ «Δωδεκάλογου» τοῦ Παλαμά (1907) μᾶς γιάτρευναν κάπως ἀπὸ τὴν παθολογική μας «ἀρχαιοπληξία». Κ' ἡ πεζογραφία μας ἀπαλλασσότανε ἀργά-ἀργά, μὰ σταθερά, ἀπὸ τὰ «ἠθογραφικά» τῆς πλάσιας: Κοίταζε βαθύτερα τὸν ἄνθρωπο, προσπαθοῦσε νὰ τὸν συλλάβει καὶ νὰ τὸν ἀποδώσει στὴν κοινωνική του ὕψη, στὴν καθημερινή του πάλη γιὰ κάποιο ἀνάβασμα τῆς ψυχικῆς καὶ κοινωνικῆς του ζωῆς. Μέσα σὲ τέτιες συνθήκες, πῶς νὰ συγκινηθεῖ ὁ σύγχρονος μυθιστοριογράφος ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ παρελθόν; Καὶ πῶς νὰ μᾶς δώσει λογοτεχνήματα ἱστορικά; Καὶ στίς λίγες, τίς σπάνιες περιπτώσεις, ποῦ θὰ τὸ κάμει, θὰ ἰδεῖ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καί, παράλληλα, τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα μὲ ἄλλο μάτι. Ὁ θαυμασμός, ὁ ἀρρωστος καὶ ἐμβρόντητος τῶν πρώτων «ἱστοριογράφων» λογοτεχνῶν, θὰ δώσει τὴ θέση του στὴν «ἐπιστημονική» θεώρηση εἴτε τοῦ ἀρχαίου (κλασσικοῦ) παρελθόντος, εἴτε τοῦ νεώτερου ἠρώσιμου. Ἄλλὰ κι αὐτὸ ἀκόμα, θὰ γίνεῖ σιγά-σιγά. Θὰ περάσουμε ἀπὸ τὴ «Γυφτοπούλα», τοὺς «Ἐμπόρους τῶν Ἐθνῶν» καὶ τὸ «Χρῆστὸ Μηλιῶν» τοῦ Παποδιαμάντη, ἀπὸ τὰ «ἱστορικά» διηγήματα τοῦ Βλαχογιάννη, τὸν «Σπαθόγιαννο» τοῦ Καρκαβίτσα, ὅπου, κατὰ τὸν Ἥλια Βουτιερίδη, ὁ συγγραφέας ἀναδείχεται ἀσύγκριτος ζωγράφος τῆς ἠρωϊκῆς ψυχῆς τῆς Ἑλλάδας, «ἐπικός σὲ περὶ λόγος», τ' ἀ ρ χ α ἴ α καὶ μ ε σ α ἰ ω ν ἰ κ ἄ διηγήματα, ποῦ δημοσίεψε στὸ «Νουμά» ὁ Θεοτόκης, ἀπὸ τὸν «Ὁθωνα» τοῦ Παπαντωνίου, τὰ «Ματωμένα ράσος», τὸ «Γέρο τοῦ Μοριά» καὶ τὸ «Ναύαρχο Μισοῦλη» τοῦ Μελά, τὴν «Κυρία μὲ τὸ ἄσπρο ἄλογο» τοῦ Κόκκινου, ἴσαμε ποῦ νὰ φτάσουμε στὸ «Μηνᾶ τὸ Ρέμπελο» καὶ τὴ «Μπουμπουλίνα» τοῦ Μασσιά, τὸ «Χρονικὸ μίᾶς πολιτείας» τοῦ Πρεβελάκη, τὴν «Πριγκιπέσσα Ἰζαμπῶ» (τὸ καλύτερο μυθιστόρημα) τοῦ Τερζάκη, τὸν «Κοτζάμπαση τοῦ Καστρόπυργου» τοῦ Καραγάτση καὶ τὴν «Καμπάνα τῆς Ἁγία-Τριάδας» καὶ τοὺς «Μαυρόλुकους» τοῦ Θανάση Πετσάλη, καθὼς καὶ σὲ μερικά, παιδικὰ κυρίως, τοῦ Α. Τροπαιάτη, ποῦ, ὡς ἓνα σημεῖο, ἀκολουθεῖ τὴν ἀχνάρια τοῦ Θανάση Πετσάλη. Φυσικά, ἡ ἀπαριθμηθὲν ονομάτων κοὶ τίτλων δὲν μπορούσε νὰ κλείσει. Μὰ, καθὼς ἐδῶ ἐνὶ κῆρῳ γράμματολογία τῆς ἱστορικῆς νομβέλας, θὰ μπορούσα ν' ἀναφέρω, ἐντελῶς ἐνδειχτικά, καὶ τὸ Γιάννη Κονδυλάκη («Ἡ ὀλοκαύτωση τοῦ Ἀρκαδίου», ἡ «Πρώτη ἀγάπη», ἀπ' τὰ κρητικὰ γεγονότα τοῦ 1866, καὶ «Ἡ Γραμβούσα» (τοῦ 1821), τὸ Χρ. Χρηστοβασίλη («Ὁ Κατακτώνης»), τὸ Σπ. Ποταμίανο («Ἡ Κυρὰ Φροσύνη») καὶ τόσους ἄλλους, ἀπὸ τὸν Ι. Σκουτερόπουλο ἴσαμε τὸν Γ. Τσουκαλά.

Τὰ ἱστορικὰ μυθιστορήματα τοῦ Πετσάλη θαρρῶ, πῶς δὲν σημαδεύουν μόνον μιὰ στρῶφὴ στὸ μέχρι τώρα λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα, μὰ καὶ στὴ νεώτερη ἱστορική μας μυθιστορία στέκουνε σὰ σταθμὸς. Ἕνας δόκιμος λογοτέχνης ὄρηκε, θαρρεῖς, τὸν ἀληθινὸ του δρόμο μ' αὐτά: Ποῦ εἶναι ἡ ἀπομνημόνιση τοῦ ὄχι καὶ πολὺ πρόσφατου παρελθόντος τῆς Χώρας του, μὰ τοῦ ἀρκετὰ μακρινοῦ, καὶ ἡ ἀναβίωσή του μέσα σ' εὐρύτατους λογοτεχνικοὺς πῖνακες. Μιὰ σημαντικὴ προσφορά στὸ νὰ γνωρίσουμε, μὲς' ἀπὸ ἀληθινὰ λογοτεχνικὲς σελίδες, τὴν ἱστορία τῆς χώρας μας, τὴν τόσο διδασκτικὴ καὶ τὸ ν ο ν ἰ κ ἠ, τὴν τόσο χρειαζομένη σήμερα, ὅπως καὶ πάντα. Ἀντὶ νὰ τριγυρίζουμε καὶ νὰ θσοκάμε μέσα σὲ πανοξευαλικὲς μάντρες, ἢ σὲ ἀτροφικά, ἀρρωστημένα καλύτερα, συναισθηματικὰ κ ο τ ἄ λ ο ἰ π α, καὶ ν' ἀκούμε τὴν ὕ π ο τ ο ν ἰ κ ἠ μουσικὴ ἀνούσιων καὶ ἀδιάφορων ψυχογραφημάτων ἢ «μοντέρνων ριγῶν καὶ λαχανιασμάτων», ἀκούμε τὴ ρωμαλέα κοὶ ἀκατάλυτη ψυχὴ τῆς φυλῆς, ποῦ τραγουδᾷ τὸ πεντακάθαρο, τ' ὀλοφώτεινο τραγοῦδι της. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἡ «Καμπάνα τῆς Ἁγία-Τριάδας» καὶ οἱ «Μαυρόλुकοι» εἶναι, θὰ ἴλεγα, διβλῖα ἀποκαλυπτικά: Ἕνας ὀλάκερος κόσμος, ἡ μακρόχρονη ἱστορία μίᾶς βασιανισμένης φυλῆς, μὲ ὀλόφρεσκες καὶ ζεστὲς σελίδες ζ ω ἦ ς, ἔρχεται καὶ ζωντανεῖ μὲ προστά μας, ὅπως δὲν θὰ ζωντανεῖ ὅσες διβλισθήκες κι ἂν ξεσκονίζαμε, ὅσα συγγράμματα κι ἂν ξεφυλλίζαμε.

Ἀπόδειξη καὶ τοῦτο, πὼς ἡ δύναμη τῆς Λογοτεχνίας εἶναι δυσκολομάχητη. Δὲν ξέρω ἂν κι ὁ Κινηματογράφος, μεγάλη στ ἀλήθεια Τέχνη καὶ τούτος, θά μπορούσε νὰ τῆς ἀντιπαραβληθεῖ, ἔτσι καθὼς καὶ κείνος ἔχει τὸν τρόπο νὰ μορφοποιεῖ καλλιτεχνικὰ τὴν ἱστορικὴ πορεία καὶ τὴν κίνηση τῆς ψυχῆς τῶν μεγάλων μαζῶν καὶ τῶν ἱστορικών προσώπων καὶ γεγονότων. Μὲ τοὺς «Μαυρόλुकους» πάντως καὶ μὲ τὴν «Καμπάνα τῆς Ἁγία-Τριάδας» ζεῖ κι ἀνασαίνει ὁ Ἕλληνας τὴ συνείδηση τῆς φυλῆς του. Ἀποχτάει πολὺ πιὸ βαθεῖα συναίσθηση τῆς ἱστορικῆς τῆς ρίζας κ' ἐξέλιξης καὶ συμπορεύεται καὶ συμπάσχει στὰ προαιώνια παθήματά της —μὰ καὶ περφηανεύεται, καὶ καμαρώνει, γιὰ τὴν ἀντοχὴ καὶ τὴ μοῖρα της. Κι ὅλα τούτα ἔρχονται συνταιριασμένα μ' ἓνα γλωσσικὸ θησαύρισμα ριζωμένο βαθύτατα στοὺς νόμους τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ἀνέλιξης τῆς Δημοτικῆς μας Γλώσσας, τῶν ἐπιρροῶν καὶ τῆς συνοχῆς της, μὲ μιὰ φράση σφιχτὴ, πού προδίνει ἐπίμοχθη καὶ καλλιτεχνικὴ κτηρασσία τοῦ ὕλικου, μὲ μιὰν ὁμαλή, φυσιολογικὴ νὰ πῶ, διήγηση, δίχως ἄλλατα κι ἀκροβασίες καὶ λαχανιάσματα, ἄλλοτε σκόπιμα χαλαρωμένη καὶ κατεβασμένη κι ἄλλοτε γοργότερη καὶ πυκνότερη, δηλ. δραματικώτερη —ἀνάλογα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ θέματος· κι ἀπ' τὴ διήγηση τούτη νὰ μὴ λείπει τὸ ε ὕ ρ η μ α κ' ἡ θαυμαστὴ ἐπεξεργασία τῆς λ ε π τ ο μ ε ρ ε ι α ς, πού τόσο πολὺ συμβάλλει στὴ δημιουργία τῆς ἱστορικῆς—κι ὁποιασδήποτε ἄλλωστε—ἀτμοσφαιράς.

Στοὺς «Μαυρόλुकους» ὁ συγγραφέας ἐκτείνεται πιὸ πλατειὰ καὶ κάπως ἀντικειμενικώτερα, ψυχραιμώτερα θά ἄλεγα, στὴν ἀνάλυση τῆς ἱστορικῆς μοίρας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Γνωστὲς μορφές, ἱστορικές, δίπλα σὲ πλάσματα τῆς φαντασίας, οἰκοδομοῦν ἓνα μῦθο, πού λίγο-πολὺ εἶναι ὁ μῦθος ὀλάκερος τῆς φυλῆς πάνου ἀπὸ 200 χρόνια (1565—1799). Στὴν «Καμπάνα», ὁ συγγραφέας ἀκουμπάει πιότερο στὰ φτερά τοῦ παραμυθιοῦ καὶ μὲ σελίδες γεμάτες ποίηση κι ὄνειρο μᾶς ταξιδεύει μακρύτερα καὶ βαθύτερα, στὴν ψυχὴ τὴν ἴδια τῆς φυλῆς, πού δὲν σιωπᾷ ποτέ, μὲ ὅλες τὶς ἐναντιότητες τῆς Μοίρας, μὰ χτυπάει γοργά, ρυθμικά, ὀλοζώντανα, πότε χαρούμενη καὶ πότε πικραμένη, σὰν καμπάνα ἀσώπαστη. Μιὰ παρηγοριὰ καὶ μιὰ τόνωση σωρεύονται μέσα μας, καθὼς ἀκούμε τοὺς χτύπους τῆς τούτους. Πάτερ-Νικόδημοι, λέμε σιγανά, θὰ βρίσκονται πάντα νὰ τὴ χτυποῦν! Δὲν ἔλειψαν, εὐτυχῶς, μήτε θὰ λείψουν ποτέ! Μῆτε κ' οἱ πάτερ-Κοσμάδες, νὰ τὴν ἐμψυχώσουν. Μῆτε κ' οἱ Βελεστινῆδες, νὰ τὴν τραγουδοῦν.

«—Γιὰ δέ, εἶπανε μερικοὶ, ἰδέα πού τὴν εἶχε ὁ Στάμος Θουακᾶς νὰ χωρίσει καμπάνα στὴν Ἁγία-Τριάδα... Τί τὴ θέλει τὴν καμπάνα ἢ Ἁγία-Τριάδα; Αὐτὴ, μὴδὲ ση-μαντρο εἶδε ποτέ της, ὄχι καμπάνα...»

Πόση πίκρα σταλάζουν στὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ τὰ λόγια τούτα, τὰ στερνὰ-στερνὰ τῆς «Καμπάνας τῆς Ἁγία-Τριάδας», βγαλμέν' ἀπὸ στόματα ἀνθρώπων, πού δὲν τὴν ἤξεραν, βέβαια, τὴν ἱστορία τῆς Καμπάνας ἐκεῖνης—μήτε τὸ ρόλο πού ἔπαιξε στὴ διατήρηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Γιατί, ναι, ἔτσι εἶναι: Δὲν τὴν ξέρουμε τὴν ἱστορία τοῦ τόπου μας, ὅση φτηνὴ καπηλεία κι ἂν κάνουμε γύρα της. Οἱ μεγάλες ξένες Λογοτεχνίες, μὲ τὴ δύναμη τῶν ἀξίων λειτουργῶν τους, φροντίσανε καὶ τὴν ἔμαθαν στὸν κόσμο τὴν ἱστορία τους. Ἐμεῖς δὲν τὸ κατορθώσαμε ἀκόμη. Μὲ τὸ ἱστορικὸ μυθιστόρημα, μπσίνομε, ὥστόσο, στὸν καλὸ δρόμο.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΙΑΚΟΣ

Η ΣΚΕΨΗ

Μὲ σκότωσεν ἡ σκέψη
κι' ὅμως τὸ σκέφτομαι ὅλα,
ἐκτός ἀπ' τὸ χαμό μου...
Μὲ σκότωσεν ἡ σκέψη,
κι' ὅμως τὸ κάθε τι ζῶ μὲ τὴ σκέψη,
γιατὶ ἀλλοιώτικα νὰ ζήσω δὲ μπορῶ...

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ ΔΡΟΥΣΙΩΤΗΣ

Μ. Σ. 54

Τὸ καλοκαίρι τὰ πυροφυλάκια ἀπλώνονταν στὶς τέσσερις ἄκρες τοῦ νησιοῦ. Ὁ-
που κορφὴ καὶ μάτι ν' ἀγρυπνᾶ γιὰ καπνὸ καὶ φωτιά. Νύχτα, μέρα...

Στὰ βορεινὰ βουνά, κάπου ἐκεῖ π' ἀκούμπησε ὁ ἀντίχειρας τοῦ Διγενῆ, πετᾶχτη
ξέχωρη κορφή. Ὁλομόναχη στὴ μακρουλὴ σειρὰ, ἀνέβαινε ἀπάνω ψηλά, κι' ὕστερα
ἀπότομα ἔπεφτε χαμηλὰ στὸν κάμπου ἀπὸ τὴ μιά καὶ στὴ θάλασσα ἀπὸ τὴν ἄλλη.
Κάποτε, ἦταν γεμάτη κυπαρίσσια· μὰ τ' ἀφάνισαν οἱ κλέφτες ποὺ τᾶκοβαν καὶ τὰ
πουλοῦσαν γιὰ δοκάρια στὰ χωριά. Ὁλόγυρα πετιόνταν μὲς' ἀπὸ τοὺς βράχους τὰ
κουτσουρεμένα κορμιά, καὶ μόνο μιὰ τούφα, βουερά καὶ ξεμαλλιασμένα, πρᾶσνίζαν
στὴν κορφή. Κάτω, ἐκεῖ π' ἀρχίζαν τὰ χῶματα, ἄρχιζε καὶ τὸ δάσος, ἀραιὸ καὶ κα-
τακαμένο ἀπὸ τὶς φωτιές καὶ τὶς ἔκκοπές.

Ἄγριοτόπος ἡ κορφή· ὄλο βράχους ψηφιδωτοὺς καὶ περιέργους, γιομάτους τρύ-
πες τῶν ὄχεντρων. Στὰ χαμηλά, εἶχε κι' ἀλεπούδες ἕνα σωρὸ, ποὺ κατέβηκαν στὰ χω-
ριά, μέρα μεσημέρι κι' ἄρπαζαν ὄρνιθια. Στὸ φῶς τοῦ ἥλιου ἔλαμπε σὰν πλάτη ὀχιάς
ὁ γκρεμὸς, ποῦκοβε στητὸς ἀπὸ ψηλά, ὥσπου χανόταν ἀπότομα μὲς τὶς ἀπαλὲς
γραμμές, ποὺ ξάπλωναν οἱ πρῶτοι λόφοι τοῦ κάμπου... Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴ μεριά τῆς
θάλασσας, κανονικὰ κατηφόριζε ἡ κορφή, ὄλο πεῖκα ὡς τὴν ἀκτὴ.

Κεῖ πάνω δὲ σύχαζαν ποτὲ οἱ ἄνεμοι· χειμῶνα, καλοκαίρι... Συχνὰ περνοῦσαν διά-
φανα σύγνεφα μπροστὰ τῆς καὶ χανόταν μὲς τὸν οὐρανὸ· τὶς νύχτες, βουίζαν τὰ κυ-
παρίσσια κι' ἀντάριαζε...Κάποτε ὅμως ἤρεμα τὰ δειλινά, μαλάκωνε ἡ ψυχὴ τῆς κι' οἱ
βράχοι πλῆμμυροῦσαν κοκκινωτὸ φῶς. Τότε, ἀκουγόνταν οἱ πέρδικες νὰ κακαρίζουν
καὶ τ' ἀγριοπερίστερα νὰ φτεροκοποῦν στὶς φωλιές τους, ὀλόγυρα στὸν γκρεμὸ. Καὶ
πιὸ ὕστερα, ποὺ βράδιαζε κι' ἀνέβαιναν ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ κάμπου οἱ πρῶτοι ἦχοι
τῆς νύκτας, οἱ ἥμερες φωνές καὶ τ' ἀλυχτίσματα τῶν σκυλιῶν, τότε, ναι...ἦταν κι'
ὄμορφα!

* * *

Χρόνια ἔστεκε τὸ πυροφυλάκιο στὴν κορφή· ἄνοιγε μόνο τὰ καλοκαίρια μ' ἕνα
—δυσὸ πυροφύλακες. Σκληρὴ δουλειά, τί τὰ θές! Ἦθελε νεύρα γερὰ κι' ἀτρόμητο
μαλὸ, γιὰτὶ πολλές φορὲς περνοῦσαν μέρες καὶ μέρες ἀτέλειωτες π' ἀνθρώπου ση-
μαδί δὲν φαίνονταν κι' οἱ ὀχιὲς κουλουριάζονταν τὴ νύχτα στὴν πόρτα καὶ γερᾶκια κλω-
θογύριζαν ψηλά. Ὁ τόπος δὲν ἤθελε φαντασία· γιὰ τοῦτο οἱ πυροφύλακες ἦταν πάντα
ἄνθρωποι περασμένοι στὰ χρόνια, ψημένοι στοὺς κίντυνους καὶ στοὺς φόβους, ἄνθρω-
ποι ποὺ σκληρῶς ἡ ψυχὴ τους... ἀσυγκίνητοι. Κάθονταν στὴ τσιμεντένια μονοκαμα-
ρούλα τῆς κορφῆς καὶ φιλᾶγαν βάρδια, μιὰ ὁ ἕνας, μιὰ ὁ ἄλλος, μὲ τὶς ὥρες, καὶ στὴ
τσιμινιά ἀναβε φωτιά τὶς νύχτες, τὴ ἔτσουζε τὸ κοῦο ἔτσι ψηλά...Τέτοια ζωή!...Ποιὸς
τὴ ζήλευε!....

Ἐφ'ὅτου ἦταν δυσὸ οἱ πυροφύλακες. Ἦρτε ὁ ἕνας στὸ ἔβγα τοῦ Μᾶη ἔσπρωξε τὴν
περτοῦλα, π' ἄνοιξε χωρὶς κλειδί. Ἀράχνες κρέμονταν στὶς γωνιὲς καὶ μὲς ἀπὸ τὰ πό-
δια του πέρασαν σαῦρες καὶ κατσαρίδες. Μιὰ κομαρούλα τόση δά, μὲ τηλέφωνο στὸν
τοῖχο, δυσὸ ἀχυροστρώματα στὴ γωνιά κι' ἕνα χωριάτικο τραπέζι παρραρμένο στὴ
γῆ. Πῆρε, τ' ἀσβέτωσε κι' ὥς τὸ δειλινὸ ἦταν καθαρὸ καὶ συγυρισμένο...Στὰ μέσα
τοῦ Ἰούνη ποὺ φούντωναν αἱ ἔζστες κι' οἱ φωτιές, ἦρτε κι' ὁ ἄλλος...

—Πάουσου... πάουσου... ἀκούστηκε οὐρλιασμα μὲς τὴν ἐρημιὰ τῆς νύχτας.

—Τ' εἶναι τοῦτο; ρώτησε ὁ Κωσταντῆς, καὶ τὸ βλέμμα του σταμάτησε ὄλο τρόμο.

Ἦταν δὲν ἦταν στὰ δεκαοχτὰ του, καὶ τὸ πρῶτο του βράδυ στὸ φυλάκιο.

—Καμμιά ἀλεπού, τ' ἀπάντησε ὁ Περεντές. Ἐγὼ τὸ συνήθισα, τόσα χρόνια...

Σιώπησαν. Τί εἶχαν νὰ ποῦν, πρώτη μέρα ποὺ βρέθηκαν. Ξανά σὲ λίγο ἔσχιζε τὴ
νύχτα ἡ φωνὴ συρτή.

—Πάουσου...

—Σὰ φωνὴ ἀνθρώπου, εἶπε ὁ Κωσταντῆς κι' εὐτὺς ἔλαμπε τὸ δόντι ποῦλειπε
στὸ στόμα μπροστὰ.

—Πεῖνάει... εἶπε ὁ Περεντές.

Πέρασε ὥρα. Ὑστερα σηκώθηκε, πῆρε τὴ μαγκούρα του κι' ἔρριξε ἀπάνω του
μιὰ κάπα στρατιωτικὴ.

—Πάω μιὰ βόλτα, εἶπε. Δὲν φαίνεται ὄλο τὸ δάσος ἀπὸ δῶ... Θὰ γυρίσω...

Ὡς πενήντα χρόνων θάταν ὁ Περεντές. Λεβέντης νὰ τὸν θλέπεις· μόνο τὰ μάτια
του φούσκωσαν κάπως καὶ μίκρυναν. Πιὸ νέος ἔκανε τολμηρὲς δουλειές τοῦ ποδαριοῦ.

Τὸ χωριό του, κάτσε στὸν κάμφο, ἦταν ἕνας φτωχότοπος ποὺ καρτέραε ἀπὸ τὸν οὐρανό. Δὲν τοῦ καλάρεζε ἡ ἥσυχη ζωὴ τοῦ χωραφιοῦ. Βγήκε νωρὶς στὴ θάλασσα καὶ σμίχτηκε μὲ μιὰ παρέα ποὺ κάνανε κουτραμπάντο καπνὸ κι' ἀμύγδαλα ἀπὸ τὴ βορεινὴ ἀκτὴ. Μὰ γρήγορα τοὺς ἔκψε ἡ ἀστυνομία τὸ δρόμο. "Υστερα...τὶ δὲν ἔκανε; Μὲς τοῦτο τὸ ἴδιο δάσος ἔκλεβε κυπαρίσσια, καφάλιζε καμίνια, ἀναβε φωτιές. Ποῦ νὰ τὸν πιάσουν! Ἦταν μάστορης. Τελευταία κατάφερε κι' ἔπιασε νόμιμη δουλειά. Τὸ χεϊμῶνα νυχτοφύλακας, πυρεφύλακας τὸ καλοκαίρι. Μὰ δὲ σταμάτησε τίς βρωμοδουλειές.

—Μὲ ψωροδεκάρες δὲ ζῶ!... ἔλεγε. "Ἄς μοῦ δώσουν μιστό!...

Μὲ μεγάλες δρασκελιές κατέβηκε τὸ μονοπάτι, δερβέναγας τοῦ βουνοῦ. Σ' ἕνα βράχο κοντὰ σταμάτησε.

—Κοντέ... εἶπε· Κοντέ...

Πίσω ἀπὸ ἕνα κομμένο κορμὸ μὲ παρακλάδια ξεχώρισε ἕνας ἄνθρωπος καὶ κόντεψε.

—"Ἀργήσε τούτη τὴ φορά, εἶπε ὁ Περεντές, σὲ περίμενα χτές.

—Δὲν μπόρεσα, Περεντέ. Κάτι ὑποψίαστη ὁ Τζεμάλ ὁ ἀγροφύλακας καὶ μὰς κάνουν ἔρευνα.

—Δώστε του λεφτά· κλείστε του τὸ στόμα!

—Εἶναι προδότης... καὶ θὰ τὸ πεί, εἶπε ὁ ἄλλος. Καὶ τοῦτο τὸ λίγο ποὺ σοῦφερα σήμερα, τώκρυψε ἡ γυναῖκα μὲς τὸν κρύφτη τοῦ λάκκου... Μπορεῖ καὶ νὰ τὸ χάλασε ἡ ὑγρασία...

Τοῦδωσε ἕνα μεγάλο πακέττο καλὰ τυλιγμένο.

—Πρόσχε, Περεντέ, νὰ χαρῆς τὰ παιδιά σου, ξανάπε.

Γέλασε ἥσυχα τούτος.

—Μὴ φοβάσαι, τούπε, μὲ ξέρεις!... Θὰ τὰ στείλω αὔριο μὲ τὴν 'Αγάθη· θὰ πάρει καὶ τίς φωτιές τοῦ Πιφάνη... Ὁ καφετζῆς τῆς Κλεπίνης εἶναι δικός μου ἄνθρωπος... Πότε θὰ ξανάρτεις;

—Τὴν ἄλλη βδομάδα... τέτοια ὦρα.

—Καλά... μὰ κίταξε... δὲν εἶμαι μόνος τώρα. Ἦρτε κι' ἄλλος.

—"Ε; τί λογῆς ἄνθρωπος;

—Μαθηταροῦδι τοῦ σχολειοῦ. Τὸν τρόμαξε ἡ φωνάρα σου, Κοντέ, χά, χά...

—Γέλασαν κι' οἱ δυὸ καὶ χωρίστηκαν.

—Γειά...

—Γειά...

Τοῦ εἶχε φέρει ντόπιο καπνὸ. Τοῦ τὸν ἔστειλλαν ἀπὸ τὸ Κορπάσι καὶ τούτος τὸν μοίραζε στὰ χωριά τῆς θάλασσας. Ἦτον φτηνότερος, κι' ὅλο τέτοιον ἔστριβαν στὰ καφενεῖα οἱ ἄντρες, τούρκοι, χριστιανοί... Ἄπὸ τούτη τὴ δουλειά κι' ἀπὸ τοὺς δυναμίτες ποὺ κλεβε ὁ Πιφάνης ὁ ἐπιστάτης, γιὰ τοὺς ψαράδες, εἶχε κάμπισσα κέρδη ὁ Περεντές. Τ' ἀπαγόρευε βέβαια ὅλα τούτα ἡ Κυβέρνηση, μὲ φυλακὴ καὶ πρόστιμο, μ' ἀπὸ τέτοιες δουλειές περίμενε κι' ὁ Περεντές... Τὰ λεφτά τῆς δουλειᾶς του ποῦ νὰ τὸν φτάσουν...

Τὴν ἄλλη μέρα, κοντὰ στὸ μεσημέρι, ἦρτε ἡ 'Αγάθη. "Ἀκουσαν τὸ σκύλο νὰ γρυλλίζει καὶ βγήκαν ἔξω.

—Χέ, χέ, χέ, γέλασε τούτη καὶ σκούπισε τὰ χέρια στὸ φουστάνι τῆς. Ἦρτα, Περεντέ...

—Μμ... κάτσε, τῆς εἶπε ἀπότομα.

Δούλευε ἐργάτρια στοὺς δρόμους. Στὸ χωριὸ τὰ σοκάκια ἦταν γιομάτα δικούς τῆς μπαστάρδους. Τώρα, ἦταν πάλι γκαστρωμένη. "Ἔτσι στενό, πούταν τὸ φουστάνι τῆς, τσίτανε πάνω ἀπὸ τὴν κοιλιά τῆς, ποὺ κόρδωνε μπροστά. Σιχαίνόσουν νὰ τὴ βλέπεις, στεγγὴ κι' ἀκάθαρτη. Λέγουν, πὼς τοῦτο τὸ τελευταῖο ἦταν τοῦ Περεντέ δουλειά. Μὰ ποῦ νὰ ξέρεις! Κοιμόταν ἀράδα μ' ὅλους τοὺς ἐργάτες τοῦ δρόμου, στὰ χαντάκια.

—Μ' ἔστειλε ὁ Πιφάνης, εἶπε, χέ, χέ, κι' ἔδωσε τὸ καλάθι τῆς.

—Καλά, τὴν ἔκοψε.

Τὸ πήρε καὶ μπῆκε μέσα. Ποιὸς νὰ ὑποψιαστῆ τὸ καλάθι τῆς! Τάπαιρνε τούτη, καπνὸ καὶ δυναμίτες, στὸν καφετζῆ τὸ φίλο τους, κι' ἔφερνε πίσω τὰ λεφτά. Τῆς ἔδιδαν λίγα ἀσημένια διπλοσέλινα κι' ὁ Πιφάνης τὴν κρατοῦσε στὴ δουλειά τοῦ δρόμου.

"Ὅλο γελοῦσε ἡλίθια καὶ σοῦρνε τὸ μούτρο τῆς.

—Χέ, χέ, πού νά ξέρω, εἶπε, πῶς ἦρτε, κι' ἔδειξε μὲ τὸ κεφάλι τὸν Κωσταντῆ.

—“Αντε, δρόμο, τῆς εἶπε ὁ Περεντές· πάρτο καλάθι... καὶ ξέρεις.

—Χέ, χέ, ξέρω...

“Ἔμεινε ὁ Κωσταντῆς νὰ τὴν κοιτάζει πού κατέβαινε ξεπόλυτη τὸ μονοπάτι. Περπατοῦσε βαρειά.

—Δαιμονίζεται, εἶπε ὁ Περεντές· βγαίνουν ἀφροὶ ἀπὸ τὸ στόμα τῆς. Κάποτε τὴν κτυπάει στὸ κεφάλι ἢ ἀρρώστεια...

* * *

Μονότονος κύλησαν στὸ φυλάκιο οἱ πρῶτες μέρες. Μοιράζονταν τὴ μέρα στὴ βάρδια, καὶ τὴ νύχτα μιὰ καὶ μιὰ. “Ἐξω ἀπὸ τὴν καμαρούλα ἦταν ἓνας στρογγυλὸς χάρτης στὸ βράχο, μὲ τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα καὶ τὶς μοῖρες. Ὁ Κωσταντῆς δὲν ἤξερε κι' ὁ Περεντές τοῦδειξε πῶς νὰ σχηματίζει γωνιά μὲ τοὺς δείχτες τοῦ χάρτη, καὶ νὰ κλείνει μέσα τὸν τόπο τῆς φωτιάς· τοῦμαθε ἀκόμα καὶ τὶς τοπωνυμίες τοῦ δάσους.

Σὰν δὲν εἶχε βάρδια, διάβαζε ὁ Κωσταντῆς ἀπὸ κάτι χοντρά λεξικά, πούφερε μαζί του. Ὁ Περεντές μαγεῖρευε, ἔτρωγαν μαζί καὶ μοιράζονταν τὰ ἔξοδα. Ἄπὸ κουβέντα, τίποτε.

—Διάολε, μονολογοῦσε ὁ Περεντές, σύντροφο πού πέτυχα! “Ὁλη μέρα συλλοι-σμένους. Φτοῦ στὰ γράμματα τοῦμαθε!

Μιά μέρα πάσκισε νὰ πιάσει ὀμιλία.

—Πόθεν εἶναι τὸ χωριό σου, Κωσταντῆ; τὸν ρώτηξε.

—Πάνω ψηλά, ἔκανε, κι' ἔδειξε ἀόριστα στὰ νοτιοδυτικά.

Ξεροκουβέντες. Σιώπησαν ὥρα κι' ἀπόμειναν νὰ κοιτάζουν τὸ δάσος χαμηλά. Νεκρὸ δάσος, περίεργο, χωρὶς φωνή· οὔτε καὶ γρύλλοι δὲν ἀκούγονταν τὸ βράδυ.

—“Ἔτσι εἶναι πάντα ἡ ζωὴ δῶ πάνω; ρώτηξε σὲ λίγο ὁ Κωσταντῆς. Μονότονη, ψυχρὴ θεοῦ;

—Μμ... ἔκανε ὁ Περεντές· ἔρχεται κάποτε κανένας στρατιώτης, χωριάτης... Πέρισ ἦταν κι' ἡ κυρία... Φιλέψαμε. Ἀνέβαινε συχνά.

—Ποιό κυρία;

—Ἡ γυναίκα τοῦ δικαστῆ... Ἐκανε ἐξοχὴ στὸ κόκκινο σπίτι... Μὰ μιὰ γυναίκα, ρε Κωσταντῆ, μιὰ γυναίκα, ἀκοῦς, σὰν τὴ θεά. Εἶπε μὲ θαυμασμό, κι' ἔφεξε τὸ μούτρο του. Μπορεῖ νάρτει καὶ φέτο, πρόσσεσε.

—Δικὴ μας; ρώτηξε.

—Λένε πῶς τὴν ἔφερε ἀπ' ἔξω ὁ δικαστῆς. Ἡ μάνα τῆς ἦταν ξένη, Γερμανίδα, νομίζω. Μιλᾷει περίεργα τὰ ἑλληνικά· ὁμορφα ὁμως...

Τὸν πείραζε ὁ τόπος, τὸν Κωσταντῆ. Τὶς νύχτες φώναζε στὸν ὕπνο του κι' ἀνάσαινε βαρειά· συχνὰ πεταγόταν ἀπάνω καὶ ξυπνοῦσε, κι' ὕστερα στριφογύριζε στὸ κρεβάτι, ὡς τὸ πρῶτ, χωρὶς νὰ τὸν παίρνει ὕπνος. Καὶ τὴ μέρα πολλὲς φορὲς τοὺς ξάφνιαζαν οἱ δυναμίτες, π' ἄσθαι οἱ ἐργάτες στοὺς γκρεμοὺς γιὰ ν' ἀνοίξουν δρόμους. Πέρασε μιὰ βδομάδα... Δύσκολη...

—Σιγὰ-σιγὰ θ' ἀνοίξει ἡ καρδιά του, σκεφτόταν ὁ Περεντές. Τὸν συμπάθησε... Ἄντρας... μὰ παιδι ἀκόμα.

Κεῖνη τὴ μέρα ξύπνησε μ' ἀλαφρὴ ψυχὴ ὁ Κωσταντῆς.

—Σήμερα, τοῦπε, θὰ πάω γῶ νὰ γεμίσω.

Ἦρτε τὴ στάμνα, τὴν ἔπαιξε στὸ χέρι του καὶ κατέθηκε τρεχάτος.

Μονοπάτι· πολλὰ ἔφερναν ἀπὸ τὴν κορφή ὡς κάτω. Τὸ ἓνα, τὸ πιὸ κοντινὸ, ἦταν ὄλο βράχια ψηφιδωτά, πού γλιστροῦσαν· κάτω ἦταν ἡ ἄβυσσος. Σὲ τρία τέταρτα ὁμως ἔβγαινε στὸν αὐτοκινητόδρομο κι' ἀπὸ κεὶ δέκα λεφτά ἡ πηγὴ. Κοντὰ ἦτανε καὶ τὸ κόκκινο σπίτι μὲ τὶς βεράντες καὶ τὰ ὀλοκόκκινα κεραμίδια στὴ σκεπή, χαμένο κι' ἐρημο μὲς τὸ δάσος. Γιόμισε τὴ στάμνα ἀπὸ τὸ λιγοστὸ νερὸ καὶ τὴ φορτώθηκε στὸν ὄμο· πού καὶ πού χύνονταν σταγόνες καὶ τοῦβρεχαν τὴν πλάτη. Περπατοῦσε ὀλόρτος καὶ τὰ μάτια του ἔβλεπαν ἀφηρημένα στὴ γῆ μπροστά. Ἐάφνου, ἐκεῖ πούφτασε στοὺς πρῶτους βράχους καὶ σήκωσε τὸ πόδι ν' ἀνεβεῖ, ἔπεσε μπροστά του ἓνα ἀποστοίγαρο ἀναμμένο. Τὸ πάτησε βιαστικά ἀπὸ τὸ φόβο τῆς φωτιάς, κι' ὕστερα ἄποσε τὸ κεφάλι του. Στὸ βράχο στεκόταν μιὰ γυναίκα, μὲ πανταλόνια σὰν ἄντρας, καὶ κατὰ-ξάνθα λαμπερὰ μαλλιά. Ἀπόμεινε νὰ τὴν κοιτάζει.

—Στὴν κορφή πᾶς; τὸν ρώτηξε μ' ὄμορφη καλοζυγισμένη φωνή.

—Ναί, τῆς ἔκανε μὲ τὸ βλέμμα.

—Ρίξε μου λίγο νερό, τοῦτε καὶ κατέβηκε ἀργά, περήφανα.

Τούτος χαμήλωσε μὲ προσοχή τὴ στάμνα καὶ τῆς ἔριξε.

—Φτάνει! Τοῦτε.

Σήκωσε τὸ κεφάλι, τὸν κοίταξε κι' ἔφυγε.

—'Αντίο, φώναξε, σὰν προχώρησε.

Τούτος δὲν εἶπε λέξη. Φορτώθηκε ξανά τὴ στάμνα καὶ ξεκίνησε. Ξαφνικὰ τοῦρθε νὰ γυρίσει νὰ τὴν ξαναδεῖ. Γύρισε ἀργά τὸ κορμί του καὶ τὴν εἶδε, νὰ στέκεται καὶ κείνη, νὰ τὸν κοιτάζει. Γελοῦσε ἤσυχα, σὰ νὰ κοροῖδευε... Τότε τὴν κατάλαβε! «Μιλοῦσε περίεργα τὰ ἑλληνικά, μὰ ὄμορφα...»

"Ὅταν ἀνέβηκε στὴν κορφή, δὲν εἶπε τίποτε· μόνο ὕστερα ἀπὸ ὦρα, ρώτηξε, ἔτσι γιὰ νὰ πεί κάτι.

—Γιατί σὲ λένε Περεντέ;

—Παλιὰ ἱστορία, τ' ἀπάντησε. 'Απὸ τὸν καιρὸ ποῦμασταν παιδιὰ στὸ χωριό. Παίζαμε μιὰ Λαμπρὴ στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας· πηδούσαμε. «Κάνετε τόπο, ρέ», τοὺς φώναξα, «νὰ πάρω περεντέ»... φώρα, ξέρεις. Γέλασαν. Μοῦμεινε ἀπὸ τότε...

—Σοῦ πάει, τοῦτε.

"Ἀρχισε νὰ τ' ἀρέζει ὁ Περεντές.

"Ἔτσι φίλευαν... Τὸ ἴδιο κείνο βράδυ μίλησαν πολὺ γιὰ πρώτη φορά. Κάθονταν στὴ μεριά τῆς κορφῆς, ποὺ βλέπει στὴ θάλασσα.

—'Απὸ τοῦτη δῶ τὴν ἀκτὴ, ἔδειξε ὁ Περεντές, κάναμε τὸ κοντραμπάντο, ὅταν ἤμουνα νέος... Κίντυνος μὰ ζωὴ πασαλίδικη, Κωσταντῆ. Βγαίναμε στὴ Μερσίνα, πουλούσαμε τὸ πρᾶμα καὶ γιόμιζαν οἱ τσέπες μας παρᾶ... 'Εκεῖ ἔκανα καὶ τὴν πρώτη μου φιλενάδα... Χαμογέλασε καὶ πρόστεσε: "Ἄμα μοῦτε πῶς γκαστρώθηκε ἔκλαμα κι' ὀρκίστηκα νὰ τὴ βαφτίσω καὶ νὰ τὴν παντρευτώ... "Ἦταν Τουρκάλα· κεντάρφανη... Δὲν μεταπήγα... Κάποτε ὅμως τὴ θυμάμαι καὶ λυτᾶμαι...

Κτύπησε τὴν πίπα του καὶ τὴν ἄδειασε. "Ἦταν 'Αἰταφίτικη κερχιμπαρένια. Βάρτηκε νὰ τὴ ξαναγεμίσει μὲ ντόπιη. "Ἐκανε τὴ δουλειὰ μαστορικά.

—Μιλᾶς ὄμορφα, Περεντέ, εἶπε ὁ Κωσταντῆς. Μὰ ἐγὼ θέλω... ἄλλα... νὰ διηγῶ γιὰ τὴ ζωὴ μου! Δὲν σὲ ζηλεύω...

—"Ἄν ἤξερα γράμματα, ἀπάντησε ὁ Περεντές, θάφευγα γιὰ τὴν 'Αμερικὴ. Χρυσὴ ζωὴ, λένε, ἐκεῖ κάτω, Κωσταντῆ. 'Αλλά... ξύλο ἀπελέκτο ποὺ νὰ πᾶς... Δουλεψα σ' ὄλο τὸ νησί κι' ἔκανα ὅτι ἔπεφτε στὸ χέρι μου. Σταμάτησε κι' ἀνάπνευσε βαθειά. "Ἦστερα εἶπε: Κατὰ κεῖ στὴ θάλασσα εἶναι τὸ χωριὸ τῆς γυναίκας μου. 'Εκεῖ ἄραξα. Δὲν τόλμα νὰ πιασῶ. Τί νὰ πείς; ἦταν ἐκεῖνο τὸ μπάσταρδο ποὺ πήγαине νὰ παραφουσκώσει τὴν κοιλιὰ τῆς. Εἶχε κι' ἕνα σόι, τοῦ σχοινοῦ καὶ τοῦ παλουκιοῦ. Μα· χαιροβγάλτες ὅλοι τους! Εὐκαιρία γύρευαν νὰ τὴ δώσουν χωρὶς πεντάρρα. Μὲ τσᾶκωσαν ἕνα βράδυ καὶ μοῖβαλαν τὸ λεπίδι στὸν κόρφο...

Γέλασε ὁ Κωσταντῆς.

—Ὅμορφη; ρώτηξε.

—"Ἦταν· τώρα σταφιδιασε τὸ κορμί τῆς. Ἐφτὰ παιδιά, κι' ἕνα στὴν κοιλιὰ...

"Ἄν μοῦ κάνει τὸ γυιό, ρέ Κωσταντῆ, τοῦτη τὴ φορά, δὲ θὰ τὴ ξαναγκαστρώσω, εἶπε. Οἱ κόρες... ξένο γαῖμα... Μὰ τὸ παλληκάρι μου, θάμ' ἐγὼ πάλι! Εἶδ' ἄλλως... καὶ μοῦ γελάσει... δὲ θὰ τῆς χαριστῶ!

—Δὲν τὴν ἀγαπᾶς, Περεντέ!

—Γυναίκα μου εἶναι, εἶπε. Τὶς ἄλλες γυναῖκες τὶς ἀγαπῶ! Χά, χά, σ' ὀρκίζομαι, ρέ Κωσταντῆ, ὅπου κι' ἂν πῆγα δὲν ἄδειασε τὸ κρεββάτι μου... Πιστός; Μὰ γιατί; 'Ἡ ζωὴ, εἶπε μὲ δύναμη, εἶναι νὰ τὴ χαίρεσαι καὶ νὰ τὴ γλεντᾶς, ὅσο μπορείς, ὅπως μπορείς. Γιὰ τοῦτο μᾶς τὴν ἔδωσε ὁ Θεός! Καὶ τὶς γυναῖκες, φώναξε, γιὰ μᾶς τοὺς ἄντρες τὶς ἔπλασε, γιὰ μένα καὶ γιὰ σένα. Μὴν εἶσαι κουτός, γιὰ νὰ μᾶς ἀγαποῦν...

Γυναῖκες ἦταν ἡ πίστη του! Πρὶν ἔρπει ὁ Κωσταντῆς, συχνὰ ἀνέβαινε καὶ τὸν εὔρισκε ἡ Μαρίνα, ἡ χήρα, ἀπὸ τὴν 'Ακορτάλια. Μικροπράματα. Μιὰ φιλενάδα τοῦ χρειάζοταν, παχειὰ καὶ σφιχτὴ. "Ἦταν νέος ἀκόμα καὶ γερός! Νὰ κάβεται δῶ πάνω καλόγηρος καὶ νὰ λυώνει τὸ κορμί του ἦταν κι' ἄμαρτία! Τώρα ποὺ καὶ ποῦ, σὰ δὲν εἶχε βάρδια, κατέβαινε τοῦτος στὸ χωριὸ τῆς, δυὸ ὥρες κάτω ἀπὸ τὸν γκρεμό, νὰ τὴ δεῖ καὶ νὰ ψωνίσει γιὰ φαί. Στὸ ὕστερο τᾶπε καὶ τοῦ Κωσταντῆ. Φυσικὰ πράματα. Τί νὰ ντραπῆ!

Ἄναστέναξε ὁ Κωσταντῆς κι' εἶπε.

—Ἐμένα δὲ μ' ἀγάπησε ποτὲ κανένας. Οὔτε ἡ μάνα μου ἀκόμα πάντα ἀγαποῦσε τὸν πατέρα πρὶν πολὺ... Μὰ κι' ἐγώ... δὲν ξέρω ν' ἀγάπησα ἄνθρωπο. Τώρα ὅμως, ὄρες-ὄρες, νοιώθω νὰ με καίει τὸ στήθος μου βαθεῖά μέσα, καὶ πεθυμῶ νὰ τὸ ξεριζώσω καὶ νὰ τὸ προσφέρω... Νά, ἔτσι, εἶπε κι' ἔπλωσε τὸ χέρι... Μὰ τί; καὶ σὲ ποιό;

—Ἐρωτας εἶναι, Κωσταντῆ!

Στάθηκε καὶ τὸν κοίταξε.

—Γνώρισες γυναικὰ; ρώτηξε.

—Ὅχι, ποτέ!, εἶπε κείνος· δὲ γνοιάστηκε γυναικὰ γιὰ μένα. Στὸ σχολεῖο τὰ κορίτσια μὲ κοροῖδευαν.

—Κρίμα, ρὲ Κωσταντῆ, τοῦπε μὲ συμπάθεια, δὲν εἶσαι κι' ὁμορφος...

—Δὲ μὲ νοιάζει, εἶπε, ἄλλα ἔχω στὸ νοῦ...

Καθόλου ὁμορφο παλληκάρι· ἦτανε μόνο ψηλός, μ' ὀλοῖσο γερὸ κορμί κι' ὁμορφα μάτια, ὅλο λαύρα. Ὅλα τάχε μαύρα σὰν τοῦ κοράκου, μαλλιὰ, γένια, μάτια. Φαινόταν ἄντρας, μὲ ἦταν ἀκόμα παιδί. Τὰ μαλλιὰ του ζωντανὲς τρίχες, ἔστεκαν σὰν τοῦ σκαντζόχοιρου καὶ στ' ἀχειλί του ἀπάνω ἄχνιζε λεπτὸ μουστάκι. Τὸ σχολεῖο ποὺ πάγαινε ἦταν τὸ γυμνάσιο τῆς ἐπαρχίας, κάτι ἀνάμεσα σὲ κλασσικὸ κι' ἐμπορικὴ σχολή. Μὲ χίλια βάσανα καὶ φτώχειες τὰ κατὰφερνε· τοῦστέλλε κι' ἡ μάνα του καλάθι, μιὰ-δυὸ φορές τῆ βδομάδα, μ' ἄλλαξε πολλοὺς σταθμοὺς ὥσπου νὰ φτάσει καὶ κάποτε θρωμοῦσε τὸ φαί. Δὲν τὸ δεῖλειαζε ἢ φτώχεια. Πῆγε κάπως μεγάλος στὸ σχολεῖο καὶ τὸν ἔπιασε δίψα νὰ κερδίσει ὅ,τι ἔχασε. Τοῦ χρόνου τέλειωνε. Ὡς τὴν πέμπτη εἶχε ἡ σχολή. Οἱ συμμαθητὲς του τὸν λέγαν σχολαστικὸ καὶ δὲν τὸν κάναν παρέα. Μπορεῖ καὶ νάταν... Πρὶν τελειώσουν οἱ ἐξετάσεις γύρευε πάντα καμμιά δουλειά. Πέρυσι ἔκανε τὸ γκαρσόνι στὸ καφενεῖο τοῦ χωριοῦ του. Θάνατος. Φύλαγε τὰ βιβλία του σὺν μπάγκο καὶ κλεφτοδιάβαζε τὸ μεσημερι ποὺ κοιμόνταν οἱ χασομέρηδες στὶς καρέκλες. Τὰ βρήκανε ὅμως κάτι γλεντζέδες, χαμένα κορμιά, καὶ τὸν ρεζίλιψαν. Φέτο, προχώρησε στὰ Ἑγγλέζικα. Ὁ δάσκαλος του, τοῦ βρήκε τούτη τῆ δουλειά. Δεκατρεῖς λίρες τὸ μῆνα, ἀλλὰ μοναξιά. Μάζεψε σ' ἕνα μπόγο τὰ ρούχα του καὶ σ' ἄλλο τὰ βιβλία. Οὔτε στὸ χωριὸ νὰ δεῖ τῆ μάνα του δὲν πῆγε. Ἦρτε ὀλοῖσα.

Ξαφνικά βούϊξαν συνέχεια τὰ κυπαρίσσια τῆς κορφῆς καὶ σείστηκαν.

—Σηκώθηκε ἄνεμος, εἶπε ὁ Κωσταντῆς.

Τότε, σιγανὰ στὴν ἀρχή, πρὶν δυνατὰ ὅσο πῆγαινε, ἀκούστηκε ξανά ἡ φωνὴ τῆς ἀλεπούς.

—Ἦρθε πάλι, εἶπε ὁ Κωσταντῆς, καὶ μῆκε μέσα νὰ κοιμηθῆ. Δὲν εἶχε θάρδια ἀπόψε...

* * *

Τὶς πρῶτες μέρες τοῦ Αὐγούστου ἄλλαξε ὁ καιρὸς. Τώρα πιά καθόλου δὲ σταματοῦσαν οἱ ἄνεμοι κι' ὀλόκληρη ἡ κορφὴ φυσσομανοῦσε. Λεπτὸ σίννεφο ὀμίχλης ἔκρυβε τὴ Χώρα καὶ τὰ χωριὰ τοῦ κάμπου. Μιά, δυὸ, τρεῖς φορές, ἀκούστηκε ἡ ἀλεπούς, καὶ μιὰ, δυὸ, τρεῖς φορές ἀνέθηκε ἡ Ἀγάθη στὸ φυλάκιο. Κανένας ἄλλος. Μόνο κείνες τὶς μέρες τοὺς τρώμαζαν καπνοί, ποὺ φαίνονταν σὰ μέσα στὸ δάσος, στὰ χαμηλά. Δὲν ἦταν τίποτε. Ἐκαίαν ξερόχορτα στὰ ἰδιωτικά...

Τότες ἦρθε! Ἦταν ἕνα ἀπομνησήμερο, ποὺ ὁ Κωσταντῆς, μουνδιασμένος ἀπὸ τὴ θάρδια τῆς νύχτας, κοιμόταν. Ἄκουσε ὀμιλίες καὶ ζύπνησε. Κάτι γνώριμο τοῦ φάνηκε στὴν ἄλλη φωνή. Βγήκε καὶ τὴν εἶδε νὰ κάθεται στὴν κἀσα ἀπ' ἔξω· μὰ δὲ φοροῦσε πανταλόνια σήμερα. Εἶδε ξανά τὴ λάμπη τῶν ζωντανῶν μαλλιών της καὶ τὰ ὁμορφα λευκὰ δόντια της, καὶ γιὰ πρώτη φορὰ ντράπηκε γιὰ τὸ δικὸ του ποῦλειπε.

—Ὁ Κωσταντῆς ποὺ σοῦλεγα, κυρία, εἶπε ὁ Περεντές.

Ἄννα ἦταν τ' ὄνομά της, μὰ κυρία μόνο τὴν ἔλεγε ὁ Περεντές, κι' ἔτσι τὴν ἔμαθε κι' ὁ Κωσταντῆς.

Σήκωσε τὸ κεφάλι καὶ τὸν κοίταξε.

—Καλημέρα, τοῦπε, καὶ τὰ μάτια της γελοῦσαν, σὰ νὰ διασκεδάξε.

—Καλημέρα, τῆς ἀπάντησε, καὶ ντράπηκε...

Ἦστερα ἀμέσως τοῦπε μιὰ περιέργη κουβέντα.

—Διαβάξεις, ἀκούω...

—Ναί...

—Διάβασες καθόλου D. H. Lawrence ;

*Έμεινε τούτος να σκέφτεται.

—Τί γράφει; τής είπε. Μυθιστορήματα;

—Ναί!

—Μά... εγώ δεν διαβάζω μυθιστορήματα, έκανε, και σὰ να τὸ πήρε άπάνω του.

Χαμογέλασε τούτη.

—Νὰ διαβάσεις τὰ δικά του, είπε. Τὸν κοίταξε ξανά. Σοῦ χρειάζονται, πρόστесе.

Τούτο ήταν: έσπασε τὸ μυαλό του, τ' ήθελαν νὰ πουν τὰ λόγια της.

—Φαντασμένη, είπε στὸν Περεντέ, σὰν έφυγε.

—Μπορεί, τ' άπάντησε: όμορφη όμως, έ;

—Ναί, είπε σιγά. Καί την είδε ξανά κείνη την πρώτη εικόνα της μες τὸ δάσος.

Καθόλου σὰν τὶς δικές μας. Λαμπερή... Δεν θέλω νάρχετε συχνά!, πρόστесе.

—Γιατί, ρέ Κωσταντή; Έγώ τὴ θέλω νάρχεται! Νὰ σοῦ πῶ τὴν άμαρτία μου; είπε ήρεμα. Πέρσι συχνά έκλεδα καμμιά ώρα τὸ βράδυ καί πεταγόμενι ὡς εκεί.

Γέλασε. Νὰ τῶξερε, πρόστесе, πόσες φορές τὴν είδα νὰ γδύνεται. Άσπρη σὰν τὸν άφρό... Όχι σὰν τὴ Μαρίνα καί τὶς άλλες... Μ' άρεζε νὰ τὴ βλέπω.

—Ντροπή σου, Περεντέ, θυμωσε ὁ Κωσταντής: έχεις καί κόρη τῆς παντριάς.

—Λένε πὼς τὴ ζηλεύει ὁ δικαστής, συνέχισε ὁ Περεντές. Για τούτο τὴ φέρνει δῶ πάνω στὴ μοναξιά. Κανένας φόβος άπ' άντρας... Μόνο εμεῖς... αν... κι' έσύ, γέλασε, δέ λογίσαι γι' άντρας...

—Μόνο γυναίκα έχεις στὸ μυαλό σου, τοῦκανε με περιφρόνηση. Μὰ μη βουτὰς μακρύτερα άπὸ τὸ χέρι σου...

—Ρέ Κωσταντή, σοῦ τὸ ξανάπα, γιὰ μὰς ζεῖ ἡ γυναίκα, ρέ, γιὰ μὰς! Χωρὶς τὸν άντρα ρεύει...

—Μὰ ἡ γυναίκα, τοῦ φώναξε θυμωτά, δεν εἶναι μόνο κορμί... Τὴν ψυχὴ της πὶο πολὺ χρειάζεται ὁ άντρας. Τοῦ δίνει δύναμη! Κι' ὁ έρωτας, δεν εἶναι ὅπως τὸν λές, Περεντέ, μόνο κρεββάτι! Όχι, δεν τὸ πιστεύω. Έχει μέσα του ὁ έρωτας άφοσίωση καί θυσία...

—Μωρό!, τοῦπε εἰρωνικά. Καί ποῦ τὰ ξέρεις έσύ; Τάδες στὰ χαρτιά; Ψέμματα λέν! Άκου μένα. Κρεββάτι καί κορμί εἶν' ὁ έρωτας, καί φτου' ὅποιον τὸ κρύβει. Μωρό!, τοῦ ξανάπε. Άσε νὰ κυλιστῆς με γυναίκα καί τὰ λέμε.

—Βρωμίες, είπε ὁ Κωσταντής, κι' έφτυσε: τάβλεπα στὰ τὸ χωριό μου. Σὰν τὰ ζῶα... Έγώ δεν τὸν θέλω έτσι...

—Κοίταξε μένα, ρέ Κωσταντή, τοῦκανε, άμα γυρίζω άπὸ τῆς Μαρίνας. Γυρίζω πὶο νέος καί ζωντανός άπὸ σένα, πὸυ μάρανες στὰ χαρτιά. Ξανανείνων, γραμματικέ...

—Άλλα έχω στὸ νοῦ εγώ, Περεντέ, είπε άργά.

Σηκώθη τούτος καί τὸν κόντεψε.

—Κωσταντή, τοῦπε κι' έβαλε τὸ χέρι στὸν ὦμο του, σοῦ μιλάω σὰ στὸ γυιό μου. Τί έχεις; Σὰ νὰ... φοβήθηκες τὴν κυρία...

—Έτσι... , είπε σιγά κι' έσκυψε τὸ κεφάλι, έτσι παθαίνω, άπὸ τότες πούτυχε κείνο με τὸν πατέρα... Καί σένα... φοβήθηκα στὴν άρχή, καί τὸν κάθε άνθρωπο πὸυ γνώρίζω γιὰ πρώτη φορά. Άχ, Περεντέ, αναστέναξε: δεν ξέρεις τ' εἶναι νὰ φοβάσαι τὴν κάθε μέρα πὸυ ζημερώνει... Όστερα άπότομα, μὰ τὸ ἴδιο σιγανά: Τὸ ξέρεις, πὼς κρέμασαν τὸν πατέρα μου!

—Στὰ παιδιά μου, ρέ Κωσταντή, δεν τῶξερα. Έμεῖς δῶ κάτω δεν γνοιαζόμεστε γιὰ τὰ χωριά σας. Έχουμε τὰ δικά μας...

—Τὸν κρέμασαν! Ναί. Όμως εγώ, είπε με σίγουρη φωνή, θὰ δουλέψω σκληρά, θὰ διαβάσω, θὰ γίνω σπουδαίος, νὰ νικήσω τοὺς ανθρώπους! Νὰ μη τοὺς φοβάμαι πιά... Θέλω... πὼς νὰ σοῦ πῶ... νὰ τοὺς κάνω νὰ γονατίσουν μπροστά μου... κι' άς τὸν κρέμασαν τὸν πατέρα μου!

*Έγυρε πίσω κι' άκούμπησε στὴν πέτρα. Γύρω έπεσαν οἱ σκιές.

—Γιατί τὸν κρέμασαν, ρέ Κωσταντή; ρώτηξε ὁ Περεντές.

—Έγινε φόνος στὸ χωριό. Κλέψανε κάτι πρόβατα καί τσακώθηκαν στὴ μοιρασιά. Δεν τῶχουν γιὰ τίποτε κεί πάνω νὰ σκοτώσουν. Τραβούν τὸ μαχαίρι καί τὸ μπήγουν. Εἶπαν πὼς τῶκανε ὁ πατέρας. Άμα μαθητεύηκε, χάθηκε άπὸ τὸ χωριό. Μὰς μήνυσε πὼς βγήκε φευγός στὰ βουνά. Πέρασαν έτσι πεντέξη μῆνες: έρχόταν κάποτε κλεφτάτα στὸ χωριό τὴν αὐγή, άλλαζε τὰ ρούχα του κι' έπαίρνε ὅτι τύχαινε: λάδι,

καπνό. Θυμάμαι μία φορά πούκανε νά μ' ἀγκαλιάσει κι' ἔφυγα. Τὸν φοβήθηκα.

—Πόσος ἦσουν;

Σκέφτηκε.

—Θάμουναι ἔντεκα-δῶδεκα. Τόσος...

Σταμάτησε. Ἀπέναντι τὸ φεγγάρι ἔβγαине λειψὸ ἀπὸ τὴ θάλασσα τοῦ Βαρωσιοῦ...
Ἡ κορφή ἠσύχαζε...

—Ἰστερα; Πῶς τὸν πιάσαν; ρώτηξε ὁ Περεντές κι' ἀνακάθησε.

—Γίνονταν κακὰ πολλὰ στὰ χωριά· βλέπεις, ἦτανε κι' ἄλλοι φευγοὶ στὰ βου-
νά... Στείλαν ἀστυνομικοὺς νὰ τοὺς πιάσουν. Ἄμ' ἀκούστηκε, ἔτρεξε ἡ μάνα μου
στὸ βουνό. Ἦξερε τὸν κρύφτη τοῦ πατέρα· πήγαινε πολλές φορές καὶ κοιμόταν μαζί
του.

—Ἐρχονται, τοῦπε, ἔρχονται νὰ σὲ πιάσουν. Φοβάμαι τούτη τὴ φορά. Εἶναι
πολλοὶ κι' ἔχουν ντουφέκια γεμάτα μαζί τους. Φύγε, τὸν ἰκέτευσε, καὶ τὴν πήρε τὸ
κλάμα. Νά, πάρε τὰ λεφτά μας καὶ φύγε. Ὁ κουμπάρος στὸ Ξερὸ εἶπε θὰ σὲ βοη-
θήσει. Τίποτε τοῦτος· φοβόταν νὰ βγῆ ἀπὸ τὰ βουνά του... Ἐνας χωριανὸς πρόδωσε
τὰ κατατόπια καὶ τὸν τσάκωσαν σὰν ποινικό. Τὸν πέρασαν ἀπὸ τὸ χωριὸ ἀλυσσο-
δεμένο· ἦταν πληγωμένος καὶ κούτσαινε...

Ξεροκατάπτε. —Δὲν μπορῶ, δὲν μπορῶ, εἶπε.

—Πές τα, Κωσταντή! Δὲν κάνει νὰ φυλάς θρωμίες... τοῦ μίλησε ὁ Περεντές.

—Ἦταν κατατρομαγμένος· κίτρινος, ὄλο γένια. Φοβόταν τὴν κρεμάλα... Ἰστε-
ρα, ἄρχισε ἡ δίκη. Κατεθήκαμε ὄλοι στὴ Χώρα· μέναμε σ' ἓνα τουρκικο χάνι. Πρόστι-
χος τόπος. Πῆγαν ὅτι εἶχαμε. Τὸν κρέμασαν... Μᾶς εἶπαν νὰ σηκώσουμε τὸ κορμί
του τὴν αὐγή... Ἦταν χειμῶνας κι' ἡ Χώρα σκοτεινὴ· μοιρολογοῦσεν ἡ μάνα μου
δυνατὰ σ' ὄλο τὸ δρόμο... κι' ἐμεῖς ζωπίσω της. Ἐκεῖ στὸ γιοφύρι, ξέρεις, ποὺ πάν
στὶς φυλακές, βγήκαν ἀπὸ ἓνα σπῆτι καὶ μᾶς θρίσαν. Ἦταν πολὺ πρῶτὶ καὶ τοὺς
ζυγνήσαμε...

Σιώπησαν.

—Τὸν ἔκανε τὸ φόνο; Ρώτηξε σὲ λίγο ὁ Περεντές.

—Τὸν ἔκανε!, εἶπε, κι' ἀπότομα πνίγηκε στοὺς λυγμούς.

Τὸν ἄφησε ἔτσι, ὦρα πολλή, ἴστερα τοῦ εἶπε.

—Δὲν ἔκλαψες τὸν πατέρα σου;

—Ὅχι! Μὲ φόρτωσε κρῖμα. Οὔτε τώρα τὸν κλαίω... Μόνο... ξέρεις, Περεντέ,
εἶπε καὶ γιόμισε ἡ φωνὴ του κλάμα πάλι, φοβόταν πολὺ τὴν κρεμάλα... Σκέφτομαι
κεῖνο τὸ κράκ στὸ σβέρκο. Λένε, πῶς νιοῦθαι ὁ ἀνθρωπος ὡς τὰ τελευταία... Ὡ, Περεντέ,
πῶς δὲν τὸν τρέλλανε ὁ φόβος... Χρόνια δὲν μ' ἀφήνει νὰ κοιμηθῶ...

Ἐν' ἄστρο κύλησε μπροστά στὸ φεγγάρι...

—Νύχτωσε, εἶπε ὁ Περεντές.

Μπήκε ἄναψε τὸ φανάρι καὶ βγήκε. Ἡ Χώρα τρεμόσβηνε στὴν ἀπόσταση. Κεῖνη
τὴ νύχτα ἔμειναν κι' οἱ δυὸ ὡς τὸ πρῶτ...

Μὰ τὰ ξέχασαν τοῦτα τὴν ἄλλη μέρα, γιὰτὶ ἦρθε ἡ Κυρία καὶ ξανᾶρτε καὶ ξαν-
ᾶρτε. Δὲν τὴν ἤθελε στὴν ἀρχὴ ὁ Κωσταντής· μὰ ἴστερα παρακαλοῦσε τὸ Θεὸ νὰ τὴ
στέλλει. Ἦταν κόλαση στὴν κορφή χωρὶς ἐκεῖνη. Τούτη μιλοῦσε μὲ τὸν Περεντέ καὶ
γύριζε ἴστερα σὸν Κωσταντή, ἀρπαζόταν στὸ βλέμμα του καὶ τοῦ χαμογελοῦσε.
Μὰ ὅσο πήγαινε, κόντευε πιὸ πολὺ τὸν Κωσταντή, τοῦπιανε κουβέντα καὶ τὸν ἔκανε
νὰ μιλάει γιὰ τὰ διάβασμά του. Ζήλευε τότε ὁ Περεντές καὶ κατέβαζε τὰ μούτρα
του, ποὺ πιὸ πολὺ πρόσεχε τὸν Κωσταντή...

Πέρασε τὸ Δεκαπενταῦγουστο ἡμερα καὶ κανονικά. Ἡ ἄλεπτοῦ δὲν ἀκουγόταν πιά.
Ἦξερε ὁ Περεντές. Τοῦ μῆνυσαν στὴς Μαρίνας, μὲ τὸ γιοῦ τοῦ Κουτοῦ, πῶς θὰ στα-
ματοῦσαν γιὰ λίγο τὴ δουλειά. Τοὺς ἔπιασε ἀπὸ κοντὰ ἡ ἀστυνομία.

Ἐκανε λίγες μέρες καὶ δὲ φάνηκε ἡ Κυρία...

Ἦταν ξανᾶρτε:

—Εἶχα ξένους, εἶπε, φασαρία στὸ σπῆτι.

—Σ' ἀποθυμήσαμε, τῆς ἔκανε ὁ Περεντές.

Δὲν εὗρισκε τί νὰ πεῖ ὁ Κωσταντής· χτυποῦσε τόσο ἡ καρδιά του. Ἰστερα ξάφνου
πήρε θάρρος.

—Πάμε στην άλλη μεριά νά δοῦμε τή θάλασσα; ρώτηξε. Πέφτει ἀπάνω της ὅλος ὁ ἥλιος τώρα καί...

—Πάμε, τὸν ἔκοψε.

Ἦταν ἄφατη γαλήνη στὴν ἄλλη μεριά. Ἀκόμα μπορούσαν νά νοιώσουν τὴ μουρουδιά τῆς θάλασσας. Τὰ νερὰ ἦταν γεμάτα ἀνοιχτόχρωμα ξεπλυμένα ρέματα. Πέρα μακριά, κατὰ τὸν Κορμακίτη, ἔπεφτε ὁ ἥλιος καυτός, κι' εἶχαν τὰ νερὰ μιὰ λάμψη σὰν λεπίδι λόγχης. Ἦταν τέτοια μεγάλη ὀμορφιά. Τόσο πιὸ μεγάλη ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου! Βούρκωσαν τὰ μάτια του, κι' εἶπε ἀπλά κι' ἀληθινά:

—Τὸ ἔβλεπα τόσες φορές, μὰ δὲν τὸ νοιώσα! Σήμερα τὸ εἶδα, νόμισα, γιὰ πρώτη φορά!...

Γύρισε καὶ τὴν κοίταξε, κι' ἀπάνω της ἀντίκρουσε ὅλη τὴν ὀμορφιά τῆς πλάσης γύρω, τοῦ ἡλίου καὶ τῆς θάλασσας, ὅπως στεκόταν στὴν κορφή καὶ ξέκοβε ἡ μορφή της πάνω στὸν οὐρανό.

Ἀπότομα δονήθηκε ἡ ψυχὴ του.

—Μοιάζει, τῆς εἶπε, μοιάζεις μέ... μέ... καὶ δὲν τῶβρισκε, μὲ τὴν Ὀμορφιά... ἀποτελείωσε.

Ἀπὸ κείνη τὴ μέρα τὴν ἀγάπησε. Ἦταν ἄπειρος σὰ τέτοια μὰ τοῦ τῶπε τὸ ἔνστικτό του. Κι' ἦταν μιὰ ἀγάπη πιὸ πολὺ ὄνειρο παρά πραγματικότητα, πόνος κι' εὐτυχία μαζί... Τὴ λάτρευε, ὅπως ἀπὸ πρὶν τὸ ποθοῦσε ἡ ψυχὴ του, ἔτσι ὅπως πρωταγαπᾶ ἕνα παιδί. Γιὰ τοῦτον ἦταν Θεά· οὔτε ποὺ τὴ σκέφτηκε ποτὲ σὰ γυναῖκα Πάντα ὁμως τὴν τρεπόταν κι' ἦταν σὰ σὲ προσοχὴ μπροστά της. Τούτη τακτικά, μέρα παρά μέρα ἀνέβαινε. Τὴ διασκέδαζε ἡ ἀλλαγὴ καὶ τῆς ἄρεζε ποὺ τὴν ἀγαποῦσε τὸ χωριατόπαιδο. Τὴ γαργαλοῦσε ὁ πειρασμός νὰ τὸν σπρώξει πιὸ ψηλὰ στὴ λατρεία του.

—Μ' ἀρέσει νὰ μιλῶ μαζί σου, τοῦλεγε· ποὺ νᾶξερα πὼς θᾶβρισκα ἐσένα δὴ πάνω....

Ἐπαιξε μὲ τὸν ἔρωτά του, ὥσπου νὰ περάσει ὁ καιρὸς τῆς πλήξης· καὶ τῶβρισκε περιφίημο παιγνίδι. Μὰ δὲν ἦταν μόνο τοῦτο. Σὰν τὴν κοίταξε, τῆς φούντωνε τὸ αἷμα εὐχάριστα· καὶ κάποτε, ποὺ τὴν κόντεβε ἡ ἀνάσα τοῦ κορμιοῦ του, τὴν ἀναρριγοῦσε. Γυναίκεϊο πόθοι... Συχνὰ τοῦλεγε:

—Γιατί δὲν χενίξεις τὰ μαλλιά σου, Κωσταντή; καὶ περνοῦσε τὰ δάχτυλα της μέσα στὰ μαλλιά του.

Τρεμούλιαζε τούτος καὶ κείνη γελοῦσε... Ὑστερα πάλι τοῦ φημιζόταν.

—Στὴν πόλη, τοῦλεγε, ἔχω μεγάλο σπίτι, ὄμορφα στολισμένο, κι' ὁ ἄντρας μου σχέσεις ψηλές. Ὅταν δίνω πάρτυς τὰ γράφουν οἱ ἐφημερίδες...

Καὶ τούτος ὅλο τὴ θάμαζε. Ἦταν ἡ πρώτη γυναῖκα ποὺ γνῶρισε... Τῆς μιλοῦσε γιὰ τὰ βιβλία του, μὰ δὲν τολμοῦσε νὰ τῆς πεῖ γιὰ τὰ ὄνειρά του. Φοβόταν μὴ τὸν περιγελάσει. Γιὰ τὸν πατέρα του τᾶκρυψε μὰ τῆς τᾶπε ὁ Περεντές. Κάποτε τῆς μίλησε γιὰ τὸν Ἑγγλέζο δάσκολό του, ποῦνοιώσε τὴν ἀγωνία του καὶ τὸν βοήθησε.

—Εἶναι ἕνας ὑπέροχος ἄνθρωπος, εἶπε. Κάπταιν Λάντ, τὸν λένε. Ἐχασε τὸ χέρι του στὸν πόλεμο. Μ' ἀγαπᾶ· μοῦδινε πάντα δύναμη καὶ τούτος μοῦ φύτρωσε τὴ δίψα τῆς μάθησης. Θυμάμαι, μιὰ φορά μοῦπε: «Κείνους ποὺ φοβάσαι, Κωσταντή, εἶναι τοῦτοι ποὺ τ' ἀξίζουν τὸ λιγώτερο.

Μὰ τὸν εἰρωνεύτηκε τούτη καὶ δὲν ξαναμίλησε ὁ Κωσταντής.

—Ἀλήθεια, τοῦπε μιὰ μέρα, πὲς μου, ἐρρωτεύτηκες καμμιὰ φορά;

Κοκκίησε τούτος καὶ δὲν ἀπάντησε. Κείνη γλεντοῦσε... Ὁ Περεντές μάνιαζε· μὰ «θὰ ξανάρθει σὲ μένα», ἔλεγε, κι' ἔκανε ὑπομονή!

Ὑστερα γίνηκαν ἀπότομα πολλὰ...

Ἦταν δειλινό, ποὺ ὁ Περεντές πῆγε πάλι στῆς Μαρίνας, ἦρτε ἡ Ἀγάθη καὶ τὸν γύρεψε.

—Θάρθει, Κάτσε, τῆς εἶπε ὁ Κωσταντής.

Διπλώθηκε μὲ κόπο κι' ἔκατσε στὴ γῆ.

—Πότε θὰ γεννήσεις; τὴ ρώτηξε μὲ καλωσύνη.

Τὴ λυπόταν πάντα, ἔτσι κουρέλι ποὺ τὴν κατάντησαν.

—Ἐ... δὲν μένει καιρὸς... χέ, χέ, γιὰ τὸν μπάσταρδο, τοῦπε καὶ ντράπηκε τούτος.

Τί νὰ τῆς πῆ; Ἀπόμεινε νὰ κοιτάζει τὴν πλάση. Οἱ γυμνοὶ λόφοι ἦταν γραμμένοι μ' ἀμέτρητα λεπτὰ μονοπάτια, ποὺ κλωθογύριζαν κοὶ κατάληγαν στὰ χωριά.

Ἐγκαταλειμμένα ἀσβεστοκάμινα ἀνοίγαν τὸ στόμα τους στὸν οὐρανό. Ὅπου ἔφτανε τὸ μάτι του ἦταν ὁ μεγάλος κάμπος τοῦ νησιοῦ χωρὶς χρῶμα· μόνο μιά σειρὰ δέντρα τὸν ἔκοβε στὴ μέση τοῦ μάρκου. Ἦταν ἡ γραμμὴ τοῦ τραίνου ποῦ πῆγαινε στὸ Βαρῶσι. Ἀπέναντι, μακριά, ἡ νότια βουνοσειρὰ ἀδιάκοπη, ἦταν τυλιγμένη στὴ βραδυῆ ἀμίχλη. Ποῦ καὶ ποῦ λαμπάδιαζαν τὰ λούζι στὰ χωριά τοῦ κάμπου σκορπιστά. Ἀναρρίγησε ὁ Κωσταντῆς· μέσα του ἀόριστα ταραχτήκε ἡ ἰσορροπία, ὅπως οἱ κύκλοι στὰ στάσιμα νερά.

Ἄκουσαν σφύριγμα κι' εἶδαν τὸν Περεντέ ν' ἀνεβαίνει πεταχτός.

—Τί θέλεις σὺ ἐδῶ; Σοῦπα νὰ μὴν ἔρχεσαι πιά!, τῆς μίλησε.

—Χέ, χέ, ἔκανε τοῦτη δειλιά, ἦρτα νὰ σοῦ πῶ, Περεντέ,... κάτω στὴ θάλασσα σκοτώθηκε ἕνας ψωρᾶς... κι' ἕνας ἄλλος ἔχασε τὸ πόδι του. Ἀπὸ τὸν δυναμίτη... δὲν πρόφτασαν νὰ φύγουν...

—Καὶ τί μοῦ τὰ λές; γύρισε καὶ τὴν κοίταξε.

—Μ' ἔστειλε ὁ Πιφάνης... Τὸν ὑποψίαστηκαν καὶ τὸν διώξαν ἀπὸ τὴ δουλειά... Εἶπε νὰ μεσολαβήσεις, νὰ πεῖς...

—Δὲν ξέρω τίποτε!

—Δὲν ξέρεις; ρώτηξε μ' ἀπορία.

—Ὅχι!, εἶπε κοφτά. Δὲν ἀνακατεύομαι νὰ μ' ἀφήσει ἤσυχο ὁ Πιφάνης.

—Καλά, καλά, Περεντέ, τοῦτε ἡ καημένη.

Σηκώθηκε νὰ φύγει· ἔκανε λίγα βήματα, στάθηκε, σκέφτηκε, κι' ὕστερα γύρισε πίσω.

—Περεντέ, εἶπε μὲ φόβο, θὰ πάω... στὸ χωριὸ νὰ γεννήσω...

—Ἐ, καί;

—Δῶσε μου καμμιά λίρα, καλέ... μὴ γεννήσω στοὺς δρόμους.

—Τράβα, τῆς εἶπε περιγελαστικά, στὸ φίλο σου τὸν Πιφάνη...

—Περεντέ, τοῦκανε παρακολολεστικά κι' ἄπλωσε τὸ χέρι σὰ ζητιάνο, δῶσε μου πεντέξη σελλίνας, καλέ...

—Τράβα, φύγε, φώναξε θυμωμένος, δὲν ἔχω λεφτὰ γιὰ τὸ μαστάρδο σου!

Ἐκανε τοῦτη νὰ φύγει, μὰ γύρισε ὕστερα καὶ τοῦτε μὲ κακία.

—Τὸ δικό σου μαστάρδο, Περεντέ!

Θύμωσε τοῦτος.

—Τράβα, βρώμα, φύγε, τῆς εἶπε, μὴ σὲ σκοτώσω!

Τὴν ἔσπρωξε δυνατὰ κι' ἔπεσε κείνη στὸ δρόχο μὲ τὴν κοιλιὰ μπροστά. Ἐτρεξε ὁ Κωσταντῆς, μὰ σηκώθηκε μόνη τῆς κι' ἔφυγε σέρνοντας τὰ πόδια τῆς...

—Δὲν ἔκανες καλὰ! τοῦτε ὁ Κωσταντῆς.

—Μὲ σκότισε, ἡ δαιμονισμένη!...

Τὴν ἄλλη κιόλας μέρα ἀνέβηκε ὁ Ὁμέρ, ὁ ἀστυνομικός, στὴν κορυφή. Τὸν ἤξερε καλὰ ὁ Περεντές.

—Ἦθελα κάτι νὰ σὲ ρωτήξω, Περεντέ, τοῦτε. Βρήκαμε τὴν Ἀγάθη ψές, νὰ κολυμπᾷ στὰ αἵματα, καὶ τὸ παιδί νεκρό. Γέννησε στὸ δρόμο σὰν πῆγαινε στὸ χωριό... Εἶπε πὼς τὴ χτύπησε; ἀλήθεια;

—Ψέμματα! τ' ἀπάντησε. Ἦταν δῶ χτές, ναί. Μὰ τὴν ἔπιασε ἡ ἀρρώστεια κι' ἄφρισε ὅπως πάντα. Ἐπεσε καὶ κτύπησε στὸ δρόχο... Πῆς κι' ἐσύ, Κωσταντῆ, ναί;, γύρισε καὶ τὸν κοίταξε.

—Ναί, ναί, εἶπε κείνος διαστικά.

—Θύμωσε κιόλας, συνέχισε ὁ Περεντές, γιατί δὲ μεσολάβησα γιὰ τὸν Πιφάνη...

—Κάτι ἔλεγε... εἶπε ὁ ἀστυνομικός, πὼς εἶχες χέρι καὶ σὺ στὴ δουλειά...

—Χά, χά, γέλασε ὁ Περεντές, χά χά, μὲ ξέρετε μένα, ἔ;

—Ναί, βέβαια, δικός μας ἄνθρωπος ἐσύ, ἀλλά...

—Εἶπε τίποτε καὶ κανένας ἄλλος; ρώτηξε ὁ Περεντές.

—Ὅχι, μόνο τοῦτος ὁ λόγος τῆς Ἀγάθης...

—Ἀρρωστημένη! ποῖος τὴν πιστεύει! Προσέχετε τὸν Πιφάνη, πρόστεσε σὲ λίγο, ἀπὸ κομμιά φωτιά. Ὅλα τὰ κάνει τώρα ποῦ τὸν διώξαν ἀπὸ τὴ δουλειά...

Ἄμα μείναν μόνοι, ρώτηξε ὁ Κωσταντῆς.

—Εἶχες καὶ σὺ χέρι στὴ δουλειά;

—Ὅχι, δὲν εἶχα!, ἀρνήθηκε.

Τὸ ἴδιο κείνο βράδυ κτύπησε τὸ τηλέφωνο· τὸ πήρε ὁ Κωσταντῆς.

—Γιὰ σένα, Περεντέ, εἶπε· ἡ γυναῖκα σου κοιλοπονάει...

—Μμ... ἔκανε καὶ δὲν κουνήθηκε.

"Υστερα μῆπκε μέσα νὰ φάει· σὲ λίγο ἄρχισε ἕνα ἀμανὲ ἀτέλειωτο: "Ασααχ...

Χαμογέλασε ὁ Κωσταντῆς.

—Ε... Περεντέ, τοῦ φώναξε, ἡ γυναῖκα σου κοιλοπονάει!

Σταμάτησε τὸ τραγοῦδι.

—Θὰ γενήσῃ!, εἶπε. Νὰ μοῦ κάνει τὸ γυιό!

Πρωτὶ τὴν ἄλλη μέρα κατέβηκε στὸ δρόμο νὰ πάρει τ' αὐτοκίνητο γιὰ τὸ χωριό του. Ὡς τὸ βράδυ γύρισε.

—Εἶ, εἶ, Περεντέ, φώναξε ἀπὸ πάνω ὁ Κωσταντῆς.

—Εἶ... εἶ, ἦρθε ἡ ἀπάντηση.

—Τί σοῦκανε; τὸν ρώτηξε, ἅμα ἔφτασε.

—Γυιό... μὰ πέθανε... εἶπε πικραμένα. Μούρη τύχη! Καὶ δὲν πέθαινε κείνη ἀντὶ τὸ παιδί! Στὸ διάσλο... "Υστερα σὲ λίγο πρόσσεσε: Δὲν κάνει γι' ἄλλο παιδί, εἶπε ὁ γιατρός...

"Ἐκασαν ἔξω ὦρα. Δὲ μιλοῦσε ὁ Περεντέ. Πρῶτη φορά τὸν ἔβλεπε ὁ Κωσταντῆς ἔτσι. "Ἐμεινε μαζί του γιὰ συντροφιά. Ξάφνου:

—Κωσταντῆ, εἶπε, βλέπεις;

Τρέξαν κι' οἱ δυὸ στὸ βραχάκι ψηλά. Κάτω στὸ δάσος ἔβγαιναν κοπνοὶ ἀπὸ πολλὲς μεριές...

Τηλεφώνησαν στὰ χωριά· τρέξαν ὅλ' οἱ ἄντρες στὸ λεφτὸ μὲ δικράνια κι' ἀξίνες· πήραν λίγο ψωμί στὰ δισάκκια καὶ νερὸ στὰ παγούρια. "Ἐτρεξε κι' ὁ Περεντέ.

—Ἐσὺ, Κωσταντῆ, τοῦπε, μείνε ἐδῶ νὰ φυλάεις.

Τὴν ἄλλη μέρα φύσηξε ἀέρας καὶ φούντωσε ἡ φωτιά. Σκάβαν χαντάκια κι' ἔρριχναν πεῦκα γιὰ νὰ τὴν ἀνοχαιτίσουν.

—Θεέ μου, φύλαξε τὸ δάσος, παρακάλεσε γιὰ πρώτη φορά ὁ Κωσταντῆς.

Τῶβλεπε νὰ καίει τὸ δράδου σὰν τὰ κάρβουνα στὴ φουκεῦ. "Ἡ θέρμη κι' ὁ καπνὸς ἀνέβαιναν ὡς τὴν κορφή. "Ἡ κυρία ἐρχόταν κι' ἐξακολουθεῖτο στὸ παιγνίδι τῆς μαζί του...

Τὴν τρίτη μέρα τῆς φωτιάς γύρισε ὁ Περεντέ, ἰδρωμένος, ὅλο καπνιά καὶ σκόνη. Τὴν βρῆκε νὰ κατεβαίνει.

—Ἀπὸ πάνω ἔρχεσαι, κυρία; τὴ ρώτηξε.

—Νοῖ... ἔφτασε ἡ λαύρα τῆς φωτιάς στὸ σπίτι κι' ἦταν θάνατος... "Ἐσθῆσε; ρώτηξε.

—Καίγονται ἀκόμα κάτι πεῦκα ποῦ ρίξαμε...

Προχώρησε λίγο μαζί της. "Υστερα σταμάτησε.

—Κυρία, τῆς εἶπε, δὲν εἶσαι σὰν πρῶτα... σὰν πέρσι. Γιατί;

—Δηλαδή; τὸν ρώτηξε ἀργά, εἰρωνικά, καὶ χαμογέλασε.

—Δηλαδή, σὰ νὰ μὴ ζῶ ἐγώ, τῆς φώναξε. Δὲν ἔχεις μάτια γιὰ μένα... μόνο γιὰ κείνον! Τὸν τρέλλανες!

Τὸν κοίταξε τούτη γιὰ μιὰ στιγμή κι' ὕστερα γέλασε.

—Χά, χά· ζήλεψες!, τοῦπε κορσιδευτικά.

—Πρόσεξε! Μὴ μ' ἀγριεύεις!, εἶπε καὶ κόντεψε. "Ἐκανα φόνο μιὰ φορά!...

—Δὲν σὲ φοβάμαι, Περεντέ!, τοῦπε περιφρονητικά. Στὰ δάχτυλα σὲ παίζω!

Τὸν ἄνοθε... "Ἐτσι νὰ τὴν ἀπάξει, νὰ τὴ ρίξει χάμω, νὰ τῆς δείξει... Τὸ εἶδε τούτῃ στὸ μάτι του πεῦλαμψε.

—Μὴ μ' ἀγγίζεις!, τοῦπε ἀπειλητικά. Πρόστυχε! Δὲν εἶμαι χωριάτισσα ἐγώ!

—Γυναῖκα εἶσαι καὶ σύ! Κι' ἂν σοῦ κάνει ὁ Κωσταντῆς, σοῦ κάνω κι' ἐγώ!, βρόντηξε.

Τὴν ἔσπαξε καὶ τὴν κόλλησε ἀπάνω του. "Ἀγγιξαν σκληρὲς οἱ ματιές τους... "Ἀπότομα τὴ θυμήθηκε γυμνὴ καὶ τὴν πόθησε. "Ἐκανε νὰ τοῦ φύγει μὰ τὴν ἄδραξε δυνατὰ καὶ κόλλησε τὸ μούτρο του στὸ λαιμό της... Τότε, ἤσυχα κι' ἤρεμα, ἦρθαν κευθέντες στ' αὐτιά τους... "Ἦταν οἱ ἐργάτες ποῦ γύριζαν ἀπὸ τὴν πυρκαϊά. Τὴν τίναξε καὶ τὴν ἄφησε.

Τοῦτο δὲν τὴ σταμάτησε ν' ἀνεβοῖνι στὴν κορφή. Πήγαινε καὶ τοὺς ἄναβε καὶ τοὺς δυὸ. Γλυκοκοίταζε τὸν Κωσταντῆ κι' ἄνοθε τὸν Περεντέ. "Ἀφοῦ δὲν εἶχε τίποτε καλύτερο νὰ κάνει...

Μπήκε κι' ὁ Σεπτέμβρης· ὁ κάμπος καιγότανε κι' ἀνάδινε τὴ ζέστη σὰ σύγνεφο. Μὰ καὶ στὴ θάλασσα ἡ ὑγρασία ἔλυανε τὰ κορμιά. Τὸν Πιφάνη τὸν φυλάκισαν γιὰ τὴ φωτιά καὶ τοὺς δυναμίτες. Κάτι πήγε νὰ πει κοὶ γιὰ τὸν Περεντέ, μὰ δὲν ἦταν ἄρκετὴ ἡ μαρτυρία του. Ὁ καφετζῆς τὸν κάλυψε μιά χαρά.

Στὶς ὀκτώ, τῆς Παναγιάς, γινόταν πανηγύρι σ' ἕνα χωριὸ κοντινὸ. Λέγουν πῶς εἶχε ἡ ἐκκλησιά εἰκόνα θαυματουργῆ, ποὺ τὴ βρῆκαν θεομμένη τὸν καιρὸ τῆς Τουρκίας. Πῆγε κι' ὁ Κωσταντῆς μὲ τὴν κυρία. Ὅσο ὅμως ἦταν ἀνάμεσα σὲ κόσμο δὲν τολμοῦσε νὰ σηκώσει τὸ βλέμμα του στὰ μάτια τῆς. Περιπλανήθηκαν κάμποσο σὸ πανηγύρι. Κεῖνη μπρὸς καὶ τοῦτες ζωπίσω...

Ἦσαν προματευτάδες ἀπὸ τὴ Χώρα μὲ φτηνὰ μεταξωτὰ καὶ παπούτσια περασμένα στὸ σπάγγο· ψιλικατζῆδες μὲ πιατικά, καὶ χρυσοχοὶ μ' ἀσημοκαπνισμένα θυμιατήρια κι' ἄρραβῶνες. Φρούτα ἀπὸ τὰ βουνά, σταφύλια καὶ ροδάκινα καὶ ξερὰ φαντοκία. Οἱ ἄρραβωνιασμένες ἀγόραζαν τὴν προίκα τους, οἱ νοικοκυρὲς πράματα τοῦ σπιτιοῦ, κι' οἱ γεωργοὶ ζᾶ γιὰ τὰ χωράφια. Μεγάλη κίνηση, τέλος πάντων.

Σὲ μιά μεριά εἶδαν ἕνα τυφλὸ ποιητῆρὸ ποὺ τραγουδοῦσε ἕνα φῶνο ἀπ' ἀγάπη. Στάθηκαν καὶ τὸν ἄκουσαν... Ὑστερο ἔφαγαν ψητὸ κλέφτικο, ξεκουράστηκαν σὲ μιά τέντα, πούψηναν τηγανίτες, καὶ τ' ἀπομεσήμερο ξεκίνησαν.

Θᾶταν ὡς τέσσερις, σὰ μπήκαν στὸ δάσος. Ὡς τὴν κορφή ἦταν δυὸ ὥρες δρόμος. Ποῦ καὶ ποῦ μιλοῦσαν καμμιὰ κουβέντα. Ὁ Κωσταντῆς περιμένε πάντα νὰ τοῦ μιλήσει πρώτη ἐκεῖνη. Σὲ μιά ποταμιά εἶδαν μερσίγια κι' ἀροδάφνες ἀνθισμένες.

—Κόψε μου, τοῦπε.

Κεῖνος πήδησε στὸ ρέμα νὰ τὴν εὐχαριστήσῃ. Περπατοῦσε δίπλα τῆς κι' ὄλο γύριζε καὶ τὴν κοίταζε. Φύλλο δὲν κουιότανε. Ἦτανε σὰ νὰ σταμάτησε ἡ ζωῆ. Ἀνέβαινε λιποθυμισμένη ἡ ἀνάσα τῆς γῆς κι' ἔπνιγε τὰ ρουθούνια τους...

Κάθησε τούτη νὰ ξεκουραστεῖ. Δὲν μίλησε ἡ καρδιά τῆς κτυποῦσε ἀκατάστατα. Ἐγυρε κι' ὁ Κωσταντῆς νὰ ξαπλώσει στὰ πόδια τῆς κι' εἶδε τὴ ροσκοκκαλιά του ποὺ λύγισε ὄμορφα. Τρεμούλιασε· γύρισε καὶ τὸν κοίταξε. Μέσ' ἀπὸ τὶς κατάμαυρες βλεφαρίδες του, τὰ μάτια του ἀκίνητοῦσαν ἀπάνω τῆς ὄλο γλύκα κι' ἀγάπη. Ἐνοιωσε τὸ κορμί του, π' ἀνάδινε ἴδρωτα κι' ἔρωτα. Πεντέξη μούρες σγουρὲς τριχίτσες ξέφευγαν ἀπὸ τ' ἀνοιχτὸ του ποκάμισο κι' ὁ λαιμὸς του ἐβγαίνει λεπτὸς κι' ἀχνός... Κῦμα ὀλόξεστο αἶμα διακλάδωσε ξάφνου πάνω, κάτω τὸ κορμί τῆς. Εἶχε καιρὸ νὰ τὸ νοῦσαι ἔτσι. Βοῦϊζαν τ' αὐτιά τῆς. Πῆγε νὰ τοῦ χαμογελάσει μὰ δὲν τὸ μπόρεσε. Τρεμούλιασαν τὰ χεῖλη τῆς, ἔκλεισε τὰ μάτια κι' ἔγυρε ἀπάνω του· κουλουριάστηκε καὶ χάδεψε τὸ πρόσωπό του μὲ τὸ δικό τῆς σὰν τὴ γάτα. Ὑστερα τὸν ἔσφιξε ἀπάνω τῆς καὶ τὸν φίλησε στὰ χεῖλη, στὰ μάτια, παντοῦ. Ἀπόμεινε κεῖ. Τὰ νιοφύτρωτα γένια του τὴ τσίμπησαν καὶ τὴ γαργάλισαν. Ταράχηκε σύγκορμος ὁ Κωσταντῆς. Ἐνας σπασμὸς πέρασε τὸ κορμί του. Ἀπλωσε τὰ χέρια καὶ τὴν ἔσφιξε· ἦθελε νὰ τὴν κάνει λυῶμα. Μ' ἀπότομα τραβήχτηκε τούτη. Σηκώθη κι' ἐστάθη. Τῆς πέρασε. Ἦταν στιγμὴ πόθου π' ἀναψε τὸ δάσος. Σὲ λίγο τοῦπε:

—Πᾶμε!

Κεῖνη τὴ νύχτα ὁ Κωσταντῆς εἶχε θάρδια. Ἐκλεινε τὰ μάτια του κι' ἔνοιωθε ἀπάνω του ὀλοζώντανο τὸ κορμί τῆς. Γιὰ πρώτη φορὰ ἀγάπησε τὴ γυναῖκα ἀπάνω τῆς. Πλήριος ἔρωτας. Ναί, ἦταν καὶ κρεββάτι ὁ ἔρωτας, ὅπως τῶλεγε ὁ Περεντές. Μιά στιγμὴ τὸν πήρε ὁ ὕπνος κι' ὄνειρεύτηκε, πῶς πήρε τὸ κεφάλι τῆς στὰ χέρια του, τ' ἀκούμπησε στὸ στήθος του κι' ἐκεῖ, ἤσυχτα τῆς εἶπε ἕνα ποίημα γι' ἀγάπη, ποῦταν, λέει, τοῦ Μαλακάση μὰ πρώτη φορὰ τ' ἄκουγε. Ὅταν ἐξύπνησε θυμόταν μόνο τὴν τελευταία γραμμὴ: «Σ' ἀγαπῶ σὰν τὸ πρόβατο ποῦ θέλει νὰ ζήσει· μὰ θὰ σὲ ξεχάσω, φτωχιά μου, ἀσημαντὴ ὅπως εἶσαι». Δὲν τὸ καταλάβαινε· μέσα του ὅμως ἔμεινε γαλήνη κι' ὀμορφιά...

Τὶς ἄλλες μέρες ἔπεσε ὀμίχλη· ἀνέβαινε ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ τοὺς ἀπομόνωσε κεῖ ψηλά. Πόνεσε τοὺς ἄρμούς του ὁ Περεντές. «Διασολόκαιρος», μουρμουροῦσε, «ὄλο ἀρρώστειες. Μοῦ μαλάκωσε τὰ κόκκαλα...».

Δὲν μιλοῦσαν πιά πολὺ. Δὲν ἔλεγον τὰ δικά τους, μόνο ἀποτραβήχτηκαν ὅπως τὶς πρώτες μέρες. Ὁ Περεντές δὲν πήγαινε καθόλου στὴς Μαρίνας· τὴ βαρέθηκε. Πέρασε μιά βδομάδα καὶ δὲν ξανάρθε ἡ κυρία. Τώρα πιά καθόλου δὲν ἠσύχαζε ὁ Κωσταντῆς. Τὸν ἔκαιγε ἡ πεθυμιά νὰ τὴ δεῖ, κι' ὁ πόθος τῆς γυναίκας. Κατάλαβε, πῶς ὅτι νόμιζε βρωμιά, ἦταν ἀνάγκη γεννημένη στὸν ἄνθρωπο σὰν τὸ φαί, πῶς, ὁ τέτοιος

έρωτας δίνει την ισορροπία στον άνθρωπο. Κάθε που κοιμότανε, την έβλεπε στον ύπνο του κι' όλο την αγάλιαζε και τη φιλούσε και της έλεγε πώς ποτέ του δεν αγάπησε ούτε μάνα ούτε αδελφή, σαν την αγάπησεν εκείνη. "Όταν ξυπνούσε όλο έλεγε: «Σ' αγαπώ, σ' αγαπώ, σ' αγαπώ, κυρία!» Δεν μπορούσε να την πει άλλοιώς. "Έτσι την έμαθε, έτσι την αγάπησε. Σα σκλάβος.

Στό τέλος δεν άντεξε. Πετάχτηκε άπάνω εκεί που καθόταν: «Θά πάω να περπατήσω, είπε. Μούδρισαν τ'ά πόδια μου, φαί και καθσιό!» Και μόλις ό Περεντές δεν τον έβλεπε, τώρριξε στην τρεχάλα. Τά μάτια του ήθελαν να την δούν: τον πονούσαν από την πεθυμιά. Στραβοπάτησε μία φορά, κι' έπεσε: σηκώθη και συνέχισε. «Νά την δω, έλεγε, να την δω...». 'Απότομα ήρθε ή σκέψη και πάγωσε την καρδιά του: «Κι' αν έφυγε, κι' αν έφυγε, που θά την βρώ;...»

"Έφτοσε τό σπίτι άνασαινοντας. Την είδε ήρεμη και καθαρή να κάθεται στή θεράντα. Διάβαζε και κάπνιζε. Την κοίταξε και την φοβήθηκε, σαν τον πρώτο καιρό. Τού φάνηκε, πώς τούτη στεκόταν κάπου ψηλά που αυτός ποτέ του δε βάρτανε. Κατέβασε τό βιβλίο και τον είδε καταϊδρωμένο κι' άκαρharτο. Δεν του μίλησε.

—Δεν ήρθες τόσες μέρες... είπε κι' ή φωνή του έτρεμε.

—Βαρέθηκω, άπάντησε μ' άδιαφορία και κούνησε τους ώμους.

—"Α... βαρέθηκες... επανάλαβε άχρωμα και κοίταξε άλλο. "Υστερα: —Είπα... πώς έφυγες... και φοβήθηκα... χαμογέλασε δειλά.

—Θά φύγω στις είκοσι, τούπε: την άλλη βδομάδα: θάρθει ό άντρας μου να με πάρει.

Μέσα του κάτι έστοζε σταγόνα-σταγόνα.

—Θά μπορώ, ρώτησε, να σε βλέπω... καμμιά φορά, που θάρχωμαι στή Χώρα; Είδε που δεν τής άρεσε και πρόστρεσε διαστικά: Νά σου γράφω;

—Δεν ξέρω: θά φύγουμε για την Ευρώπη, τούπε.

—"Α... πάγωσε ή καρδιά του.

Τούρθε να κλάψει μ'ά τό κατάπτε.

—Θά σε ξαναδω; ήρεμα έπεσαν οι συλλαβές.

—Δε νομίζω, τούπε ψυχρά.

—"Η τελευταία φορά; ρώτηξε και κάτι πήγε να σπάσει πάλι στή φωνή του.

—Νομίζω, νοί!, τούπε.

—'Αντίο!, κι' έκανε να φύγει.

—'Αντίο, τ' άπάντησε.

Σηκώθηκε και τούδωσε τό χέρι. Τούτος έκανε να φύγει πάλι: μ'ά δεν άντεξε. Τό πήρε στα δυό του, τώσφιξε να τό σπάσει κι' απότομα κόλλησε άπάνω τ'ά χείλη. Κείνη όμως τό τράβηξε με γρηγοράδα.

Γύρισε κι' έφυγε τρεχάτος. "Έτρεχε και δεν σταμάτησε: ύστερα έπεσε στή γη κι' έκλαψε: δάγκωσε τ'ά χέρια τόσο, που πόνεσε, και χτυπούσε νευρικά κι' άδιάκοπα τ'ά πόδια: «Την αγαπώ, άχ, πώς την αγαπώ, θά πεθάνω, έλεγε, θά πεθάνω». Μέσα του ή άπελπίσισ τον κομμάτιαζε και τον τρέλλαινε. "Άρπαξε ένα κυπαρίσσι και τό θρυμάτισε. Τότες ένοιωσε, πώς ό άνθρωπος είναι άνώτερος άπ' τό θάναστο και δεν τον φεβάται.

'Ανέθηκε στο φυλάκιο: έβγαλε τ'ά ρούχα του και μπήκε στο κρεβάτι. Δε νοιάστηκε για τή βάρδια του. Γύρισε κατά τον τοίχο κι' έμεινε μ' άνοιχτά τ'ά μάτια ως τό πρωί.

* * *

'Απίστευτες μέρες, νεκρές: δε μιλούσε, δε διάβαζε.

—Φάγε!, τούλεγε ό Περεντές. Τί σ' έπιασε;

Κατάλαβε πώς κάτι συνέθηκε μεταξύ τους. Ξέχασε τή ζήλεια του και τον ρώτηξε μ' αγάπη:

—Πές μου, Κωσταντή, τί έχεις; Τί γίνηκε;

'Εκείνος δεν του άπαντούσε. Στό ύστερο, μία μέρα, πήρε τό μολύβι κι' έγραψε άπάνω στο χαρτί κάτι για τή ζωή και τό θάνατο πουχε νικήσει. "Όταν τέλειωσε, ένοιωσε άλαφρά να γεννιέται ζωντανή πνοή μέσα του πάλι. Και τότε κατάλαβε τό στίχο που είδε στον ύπνο του: «Θά σε ξεχάσω, φτωχιά μου, άσήμαντη όπως είσαι». Φτωχιά κι' άσήμαντη... να την ξεχάσει... Ναι, μ'ά ήταν μακριά... 'Ακόμα την άγαπούσε...

Τώρα άλλαξε κι' ή κορφή: ήρέμησε και μελαγχόλησε. Τīs νύχτες στο φεγγάρι έβλεπαν πυκνά σύγνεφα όμίχλης που ταξίδευαν για τή Χώρα. Κοντέβαν οι μέρες που βάφευγε ό Κωσταντής για τό σχολειό του. Μē τόν Περεντέ ξαναφίλεσαν, μὰ δέν τού τάπε: τάκρυψε μέσα του βαθειά.

—Πρί φύγεις, είπε μιὰ μέρα ό Περεντές, γράψε κι' άριθμησε στο διδλίο, τīs φω-
τιές πούχαμε έφέτο. Έσύ... πού τὰ λές καλύτερα...

Κατέβασε από τó ράφι τής πόρτας ένα χοντρό σκονισμένο τετράδιο: τó τίναξε με τó χέρι του κι' έπessαν σκόροι και σκόνες. Τó πήρε και τ' άνοιξε ό Κωσταντής. Στην πρώτη σελίδα, μ' άχαρα και δυσανάγνωστα γράμματα, ήταν γραμμένο: M.C.54.

—Τί είναι τούτο; ρώτησε τόν Περεντέ.

—Είναι τ' ένομα τής κορφής, τ' άπάντησε.

Τó κοίταξε ό Κωσταντής κι' άργά, συλλοβιστά, είπε: Mountain Compartment... 54... Και γιόμισαν δάκρυα τὰ μάτια του.

—Τήν άγαπώ τήν κορφή, είπε με λυγμούς. Και καταλαβαίνω τώρα καλύτερα τούς ανθρώπους και τή ζωή, Περεντέ...

"Έπεσε άπάνω του κι' έκλωψε. Οί λυγμοί τόν τράνταζαν.

—Καλά, καλά, Κωσταντή, είπεν ό άλλος, και τὰ μάτια του θάμπωσαν...

Σέ λίγες μέρες τó πυροφυλάκιο έκλεισε. "Έπessαν οι πρώτες βροχές...

ΗΒΗ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Α Π Ο Κ Ρ Ι Σ Η

Του Ν. Κυρήνου

Μη κλαίς που τίποτε δέν έμεινε
μες τήν ψυχή άπ' τὰ περασμένα
καλύτερα τ' άνάξια να πεθαίνουνε
παρά να μείουνε στή μνήμη ριζωμένα.

Νά μη ξυπνούν και εξαφνικά τὰ δίκωπα
μες τήν καρδιά μας να θυθίζουνε μαχαίρια!
"Άς ήταν πιά τὰ δάκρυα μας να στέγνωσαν
και να μιλούσαμε σαν πρώτα με τ' άστέρια...

Μη κλαίς με τούς άνέμους του Φθινόπωρου
άσε τ' άνάξια τώρα να φυλλορροήσουν.
Ποιός ξέρει; "Ίσως μās καρτερά κάποια "Άνοιξη
πέρα άπ' τó χάος τούτο τής άβύσσου.

Τ Ρ Ι Κ Υ Μ Ι Α

Και τή στερινήν έλπίδα μας είδαμε να χαθί
και τών όνειρων τὰ φτερά στή θύελλα να σπάζουν·
τή νειότη μας σε πέλαγος να ναυαγει θαθύ,
ένω τριγύρω οι δαίμονες σαρκαστικά χλευάζουν.

Μα φτάνει πιά. Κι' άς άνοιγαν στον όρθρο μιās χαράς
τά θλέφαρά μας σαν άνθοι γαληνεμένης ώρας...
—Απόσυρε τ' άθάσταχο πέλαμα τής συμφοράς
και στήριξέ μας, Δυνατέ, συντρίμια έμάς τής μπόρας.

Δ. Σ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

ΤΟ ΨΥΧΟΜΑΣΙΜΑΝ ΤΟΥ ΒΟΣΙΚΟΥ

Ἦντα σιεις, Γιάγγο, τζαί κουγκᾶς, κλαίεις τζαί μουγγαρίζεις,
σᾶν μουγγαρίζει τὸ ταυρὶν στοῦ μουσιιστῆ τὰ σιέρκα;

Ἔμεινες μονοκάμυτος ἔσιει τωρὰ ἵαν μῆναν.

Μῆναρις ἐπειράεσσασε τὰ θότανα τὰ ζόρτζια;

Τρεῖς μῆνες τώρα ἴσαι χαμαὶ κατὰτζοιτος στοὶ στρῶμαν,

σαπήκαν τὰ ζιμπούνια σου, σάπηκεν ἡ μονή σου,

ἔφασ σου ἡ θέρμη τοῦς ὀρμούς, μάρανεν τὸ κορμί σου.

Θέλεις νὰ φέρ' ἀγίασμαν ἀπὸ τὸ μοναστήριν;

τζαί νὰ σὲ κουβαλήσουμεν στῆς μάϊσσας τὸν σπήλιον;

Θέλεις νὰ φέρ' ἀγίασμαν ἀπὸ τὸ μοναστήριν;

ὄξα χρειάζεσαι σπατζιές τζαί θότανα τοῦ δάσου;

—Σήκου, Νικόλα τζι' ἄψε το τζεῖν τὸ λυχνὶν τὸ μαῦρον
πέρικειμον φέξει νακκουρὶν τζι' ἀμπλέψ' ἕνας τὸν ἄλλον:

σύμπαλε νάκκον τὴν φωδικιὰν φέρε κλαδικιὰ τζαί θάλε

τζι' ὁ Γιάγγος μας ἔνεν καλά, σβύννει π' ὠραν τῆς ὥρας

—Σήκου, ρὲ Γιάγγο, σύντυσιε δίκλα ποδὰ τζαί δέμας
πέμας δκυὸ λόγια, σύντροφε, τζαί παρηόρησέ μας.

Σήκου τὸ γλυκοχάραμμαν τζι' ἀντίκρυσ τὰ θουινὰ μας,

σῆκου νὰ δῆς τὲς μάντρες μας, νὰ δῆς τζεῖν τὰ χτηνὰ μας,

σῆκου τζ' ἤρτασιν τὰ πουλιὰ νὰ σὲ καλημερίσουν

τζι' ἡ ἀνεράδες θέλουσε γιὰ νὰ σοῦ τραουδήσουν.

Ἄναστενάζ' ὁ ἄρρωστος, γυρίζει τζαί λαλεῖ τους:

—Ἐν ἡμπορῶ ὁ γέρημος, ἔν ἡμπορῶ ὁ μαῦρος:

ἀντζιελοπιάστηκα προφῆς τζι' ἔμπορῶ νὰ ταραξῶ.

Βοηθάτε μου νὰ σηκωσῶ, τανάτε μου νὰ κάτω

τζι' ἔχω δκυὸ λόγια νὰ σᾶς πῶ, νὰ σᾶς ποσιαιρετήσω.

Ἄντᾶν νὰ δῆτε τζαί κοπῆ τὸ νῆμαν τῆς ζωῆς μου,

μέμ' μ' ἀρτζιέφετε κλάματα σᾶν κάμουν οἱ σιηράτες:

σηκώστε τὸ κορμάτζιμ μου, θάρτετο πᾶς στὴν τάβλαν,

στολιστέτο μὲ σπαλαθκιές τζαί μὲ κλωνιὰ τοῦ πεύκου:

τζι' εὔρετε ἕναν ψῆλωμαν θάψετε με τζεῖ πᾶνω

νὰ σᾶς θωρῶ ὄντας ἔρκεστε μαζῦ μὲ τὰ κουπάδκια,

ν' ἀκούω τὰ πιδικιάθλια σας, ν' ἀκούω τὰ κουδοῦνια,

ν' ἀκούω τὸ καλημέρα σας, ὄντας μὲ σιαιρετᾶτε.

Ἐγιῶνι κλάματ' ἔθθελω, μήτε τζαί μοιρολόγια,

θέλω ν' ἀκούω σιηπεδικιές, θέλω ν' ἀκούω τραουδκια.

Στὸ μνήμαμ' μὲν ξεχάσετε θάρτε τζαί τὸ θλασίμ μου,

τζαί θάρτε τζαί τῆθ βούρκαμ μου, θάρτε τζαί τὸ τζιπόδι,

θάρτε τζαί τὰ ψαλιδκια μου, θάρτε τζαί τὸ πιδικιάθλιν.

Γιατὶ ποιὸς ξέρ' ἄμ μὲν ἔσιει τζεῖ κάτω πὼν νὰ πᾶμεν

μάντρες, καλύβες, πρόβατα κουπάδκια, θοσκοτόνια;

Ποῦ πᾶνω ποῦ τὸ μνήμαμ μου στήσετε γαλευτήριν,

νὰ δείχνει τζαί νὰ μαρτυρᾶ τίνος ἔνι τὸ μνήμαν.

Τὰ πρόβατά μου τ' ἀκριβὰ, θάλλω σας εἰς τὸ φῶς σας,

μὲν τάφησετε γέρημα μόνι τους στοὶ λειβάδιν,

ἀκούρευτα τζι' ἀγάλευτα μὲ μάντραν, μὲ σιιάδην.

Τζαί ἂν τ' ἀκούση ἡ μάνα μου τζι' ἔρτη γιὰ νὰ ρωτήση,

μέμ' πῆτε πὼς ἐπέθανα, γιὰτ' εἶμαι μονογιὸς τῆς.

Πέτε τῆς πὼς μ' ἀζούλεψαν οἱ ἀνεράδες τζι' ἤρταν

τζι' ἀρπάξαμμε τζαί πῆραμμε τζεῖ πού μὲ παίρνει πάντας.

Η Σ Α Σ Α

Τὸ σπιτάκι τῆς μὲ τὴν κληματαριά στὴν αὐλή, μὲ τὴν ἐξώθυρά του τὴν ἀξέχαστη, τὸ μικρὸ του μπαλκονάκι μὲ τὶς γλάστρες, ποὺ γλυκόχυναν εὐωδιὲς τόσο ἀγνὲς ὅσο κι' ἡ ὕπαρξή τῆς, μὲ τὰ γερασμένα ἀπὸ τὴν πολυκαιρία κεραμίδια του, φάνταζε σὰ λευκὸς πύργος τῆς νεράιδας βασιλοπούλας τοῦ παραμυθιοῦ καὶ καμαρωτό, πρῶτο ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα σπιτάκια τοῦ χωριοῦ, πρόβαλλε χαρούμενο καὶ καλωσῶριζε, ἢ ἀποχαιρετοῦσε τοὺς περαστικούς.

Ἄχ, ἐκεῖνο τὸ σπιτάκι τῆς! Μοῦ ἔτυχε νὰ τὴν καμαρώσω πολλές φορές στὰ νειάτα τῆς, περαστικός προματευτής ἀπ' τὸ χωριὸ τῆς τὸ ἀπόμερο. Ἡ μορφή τῆς μένει ἀκόμα μέσα μου σὰν ἡ πιὸ ζωνηρὴ εἰκόνα πρὸ χαρακτικῆς βαθεῖα μέσα στὴν ὕπαρξή μου. Πρόσωπο γλυκὸ, τριγωνικὸ, μαλιὰ ἄφθονα ποὺ χύνονταν σὰν ἀφρὸς στοὺς παρεντικούς τῆς ὤμους, κορμὶ ὄλο ὁμορφάδα.

Ἡ Σάσσο τοῦ Μπάρμπα Στάθη. Τὸ καμάρι κι' ἡ περηφάνια τοῦ χωριοῦ! Κι' ὄχι μόνο αὐτό. Ἦταν πρωτοδουλεύτρα στὶς δουλιές καὶ τὸ νοικοκυριό. Ἔτσι μοῦ τὴν συστησαν.

—Καλὲ ἐγὼ εἶδα γυναῖκες μιά φορά, εἶπα τάχα μὲ περιφρόνηση, ὅταν μοῦ πρωτομίλησαν γι'αυτὴν.

Κάποτε ἦλθε καὶ πήρε ἀπὸ μένα μιά κουβαρίστρα!

—Παναγιά μου! Αὐτὴ εἶναι σωστὴ Θεά, μουρμούρισα χωρὶς νὰ μὲ ἀκούσει.

Δὲν ἔχασα ὅμως καθόλου τὴ ψυχραιμία μου καὶ δίνοντάς τῆς τὴν κουβαρίστρα τῆς εἶπα:

—Νὰ δώσει ὁ μεγαλοδύναμος Θεὸς νὰ εὐτυχήσεις!

Ἔγινε ὀλοκόκκινη σὰν παπαρούνα, χαμήλωσε τὸ βλέμμα τῆς, καὶ χωρὶς νὰ μὲ κοιτάξει μοῦ εἶπε:

—Εὐχαριστῶ καὶ σεῖς, ὅτι ποθεῖτε κύριε!

Ἦστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ, πήρα πρόσκληση κι' ἔφυγα γιὰ τὴν Ἀμερική. Πάνε τώρα τριάντα ὀλόκληρα χρόνια, ἀπὸ τότε.

Ἡ τύχη τᾶφερε νὰ ξαναπεράσω ἀπ' τὸ χωριὸ τῆς Σάσας, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια, καὶ δὲν φαντάζεστε τί μεγάλη ἐκπλήξη μὲ περίμενε. Βρῆκα τὴ Σάσα νὰ κάθεται καὶ νὰ κεντᾶ στὸ ἴδιο τὸ μπαλκονάκι, ἔτσι ὅπως ἀκριβῶς τὴν ἄφησα. Δὲν εἶχε ἀλλάξει καθόλου, εὐτε τὴν γέρασε ὁ χρόνος. Περίεργο! Ἔτριψα τὰ μάτια μου ἀπορημένος καὶ μὴ μπορώντας νὰ κρατηθῶ ρώτησα:

—Δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ Σάσα τοῦ Μπάρμπα Στάθη;

Βλέπετε δὲν εἶχα ξεχάσει εὐτε τὸνομά τῆς πορ' ὄλο ποὺ πέρασαν τόσα χρόνια!

Μοῦ ἀπάντησε ἕνας χωριανός:

—Αὐτὴ εἶναι ἡ κόρη τῆς! Ἐκεῖνη πέθανε πρὶν εἴκοσι χρόνια καὶ τὴν ἄφησε μικρὸ παιδί. Ἀργότερα πέθανε ἀπὸ κάποιο δυστύχημα κι' ὁ πατέρας τῆς, ὁ Γκυλός, κι' ἔτσι ἔμεινε πεντάρφανη. Ζεῖ τώρα μὲ μιά χήρα θεῖα τῆς, τὴ Βαγγελιώ. Πάμε νὰ τὴν γνωρίσετε ἂν ἀγαπᾶτε!

—Γιατί ὄχι;

Μᾶς ὑποδέχτηκε μὲ εὐγένεια. Ἡ φωνὴ τῆς ἦ ἴδια τῆς μακαρίτισσας.

—Πῶς σὲ λένε, κοπέλλα μου, νὰ χαίρεσαι; Τὴ ρώτησα.

—Χριστιάνα.

—Καλὸ ὄνομα, μὰ ἐγὼ θὰ σὲ λέω Σάσα. Δὲν διαφέρεῖς καθόλου ἀπὸ τὴ μακαρίτισσα.

—Ἄ! Ξέρατε τὴ μητέρα;

—Κοὶ βέβαια!

Καὶ τῆς ἱστόρησα ὅτι εἰπώθηκε τότε μεταξύ μας.

Χαμγέλασε!

—Δὲν τὴν ξέχρσα, πρόσθεσα, μολονότι πέρασαν σωστὰ τριάντα χρόνια ἀπὸ τότε! Γιατί μοῦ ἔκαμε ξεχωριστὴ ἐντύπωση. Κι' ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς ὅπου κι' ἂν ἐπῆγα δὲν ἀντάμωσα μέχρι σήμερα καμιὰ γυναῖκα νὰ τῆς μοιάζει στὶς χάρες ἐκτός... ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κόρη τῆς.

Κοκκίνησε καὶ τούτη σὰν τὴν μακαρίτισσα καὶ συνεσταλμένα χαμήλωσε τὸ κεφάλι.

Ἡ τύχη τὰ βόλεψε νὰ τὴν ἀρραβωνιάσουμε σύντομα καὶ μάλιστα μὲ τὸ γιοῦ τοῦ ἀδερφοῦ μου.

Τούπα τὸ περιστατικὸ ποῦ μὲ συγκίνησε τόσο πολὺ σὰν πῆγα στὴν πόλη καὶ συναντηθήκαμε! Τὸ πράμα τοῦ κίνησε τὸ ἐνδιαφέρο, πῆγε στὸ χωριό της γιὰ ἐκδρομὴ τάχα, τὴν εἶδε, τοῦ ἄρεσε, μάλλον τὴν ἀγάπησε μ' ὅλο τὸ πάθος καὶ τὴ δύναμη τῆς νεανικῆς του ψυχῆς, τὴ ζήτησε σὲ γάμο, παντρεύτηκαν καὶ ζοῦν εὐτυχισμένοι.

Σάσα ἀπ' ἐδῶ, Σάσα ἀπ' ἐκεῖ, ξέχασε καὶ τὸ πραγματικὸ τῆς τόνομα.

—Θεῖε Φιλῶτα, μοῦ λέει συχνὰ ὁ «παῖδαρος» ὁ ἀνεπιός μου. Τῆ σημερινὴ μου εὐτυχία τὴν ὀφείλω σὲ σένα.

—Τὴν εὐτυχία σου τὴν ὀφείλεις στὴ Σάσα, τοῦ λέω, καὶ δείχνω τὴν κοπέλλα, ποῦ κοκκινίζει.

—Μπορεῖ! Ἄλλὰ...

—Τὶ ἀλλὰ... Χαρήτε τὴ ζωὴ σας. Ἡ νιότη φεύγει. Φεύγει τόσο γρήγορα.

Τὸ πράμα ὅμως ἀλλάζει, σὰ βρίσκουμε μονάχος, κλεισμένοι στὸ δωμάτιο μου.

—Εἶσαι τυχερός, μονολογῶ, σὰν νὰ ἔχω μπροστά μου τὸν ἀνεπιό μου.

Καὶ δηματιζοντας ἀτέλειωτα μέσα στὸ δωμάτιό μου, στέκομαι ὥρες πολλές, σὰν ξεχασμένος μπροστὰ στὸ ἀνοιχτὸ παράθυρο, ἐνῶ στὴ φαντασία μου ξαναζει ἡ Σάσα, ἡ πραγματικὴ Σάσα, μὲ τὴν ὀμορφιά της τὴν ἀγέραστη...

—Ζωή, γιατί νὰ εἶσαι τόσο πολὺ παράξενη;

ΜΙΧΑΛΑΚΗΣ Ι. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

ΝΟΣΤΑΛΓΙΕΣ

Τὸ κῆμα τῆς φαντασίας ἀπλωνε τίς φτεροῦγες του
στοὺς μαρμαρένιους γυαλοὺς τῶν περασμένων...
Γαληνεμένα πάθη τίναζαν τὴν κουκούλα τῆς λησμοσύνης
στοῦ λογιμοῦ τὸ χάιδεμα.

Στῆς μοναξιάς τὸ χόρταμα, ἀλαφροπερπάτητες σκιές
σάλευαν καὶ πρόβαλλαν
στὸ πλάνημα τοῦ ματιοῦ πὰ στὸ πράσινο βελούδινο φόντο,
θυμίζοντας βουβά θλιμένα πάθη, μὰ καὶ χαρούμενα
γαλάζια δειλιὰ.

Ἡλιογενήματα στοῦ "Ἀη Λιά τὴ ράχη μὲ τὴν φλογέρα
τῶν πουλιῶν χαρὰ μονάχη,
παιδικές μέρες ροδοκόκκινες μὲ τ' ἄθωα χαμόγελα.

Καλοκαιριές καὶ ἀνοιξες ντυμένες γιορτινὰ
βουβά-βουβά σιγομιλοῦσαν.

Μὰ στῆς βροντῆς τὸ τρομερὸ τὸ μούγκρισμα
πετάξαν οἱ σκιές οἱ ἀραχνούφαντες
χαρές παλιές χαθῆκαν, πληγές βαθεῖες σβυστήκαν
στῆς λησμονιάς τὰ βάθη χῶθηκαν.

Νοσταλγίες... νοσταλγίες χαθῆτε στὸ χωνευτήρι
τῆς πραγματικότητας
τὰ περασμένα δὲ γυρνοῦν...

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΣΤ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

H. L. HAVELL

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ

Ὁ κόσμος, ὅπως τὸν βλέπει ὁ Ὅμηρος, εἶναι ἓνα ἀπλό κομμάτι τῆς περιοχῆς πού περιλαμβάνει ἓνα μεγάλο μέρος τῆς Ἑλληνικῆς γῆς μετὰ τὰ νησιά της καὶ τὶς θαλασσινὲς περιοχὲς τοῦ Αἰγαίου. Ἐξω ἀπ' αὐτὰ τὰ ὅρια οἱ γεωγραφικὲς του γῶναιες εἶναι πραγματικὰ στενές. Ἐχει ἀκούσει γιὰ τὴν Σικελία, τὴν Λιβύη ἢ τὶς νότιες ἀκτὲς τῆς Ἀφρικῆς, σὰν μίαν περιοχὴν πού φημίζεται μόνο γιὰ τὴν ἀφθονὴ κτηνοτροφία της. Ἀναφέρει τὸν Νεῖλο μαζί μετὰ τὴν Αἴγυπτο καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἐπαινοῦνται ἀπὸ τὸν ποιητὴ σὰν ἓνας λαὸς ἱκανὸς στὴν ἰατρικὴ. Οἱ Φοίνικες ἐμφανίζονται πολλὰς φορὲς στὴν «Ὀδύσεια» σὰν δεξιότητες στὴν κατεργασία τοῦ μετάλλου. Μόλις περάσουμε αὐτὰ τὰ ὅρια μπαίνομε ἀμέσως στὴν περιοχὴ μίαν παραμυθένιας χώρας.

Μιλώντας γιὰ τὴν θρησκεία τῶν Ὀμηρικῶν Ἑλλήνων πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε μίαν διαφορὰ μετὰ τῆς «Ἰλιάδας» καὶ τῆς «Ὀδύσειας». Στὴν «Ἰλιάδα» οἱ θεοὶ παίζουν ἓνα πιὸ ζωντανὸ καὶ πιὸ ἀνθρώπινο μέρος παρὰ στὴν «Ὀδύσεια» καὶ παρατηροῦμε ὅτι οἱ μόνες κωμικὲς σκηνὲς κι' οἱ καλύτερες ἐπικές στὴν «Ἰλιάδα» εἶναι ἐκεῖνες, στὶς ὁποῖες οἱ θεοὶ εἶναι τὰ κύρια πρόσωπα—ὅπως ὅταν ὁ χῶλος Ἡφαιστος δέχεται τὴν θέση τοῦ κεραστή στοῦ Ὀλυμπιακοῦ συμπόσιου ἢ ὅταν ἡ Ἄρτεμις κρατᾷ τὰ κτυπημένα αὐτιά της ἀπὸ τὴν ὀργισμένη Ἥρα. Φαίνεται νὰ ὑπάρχη μίαν φλέβα καλοζυγισμένης σάτιρας πού τρέχει ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς περιγραφές· τόσο τομῆρὸς εἶναι ὁ χειρισμὸς τῶν θεῶν προσωπικότητων.

Στὴν «Ὀδύσεια» ἀφ' ἑτέρου ἡ θρησκεία ἔχει γίνεи πιὸ πνευματικὴ. Ὁ Ὀλυμπος δὲν εἶναι πιὰ τὸ ὄρος ἐκείνου τοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ μίαν ἀόριστη λέξη, ὅπως τὸ Ἀγγλικὸ «heaven», ὑποδηλώνοντας ἓνα μέρος ἀπομακρυσμένο ἀπὸ ὅλα τὰ γῆινα ἐνδιαφέροντα καὶ ἀνθρώπινα πάθη, ὅπου οἱ θεοὶ κατοικοῦν μέσα σὲ μίαν συνεχῆ κι' ἀτέλειωτη γαλήνη, καὶ ἀπὸ τὸ ὅποιο κάποτε κατεβάνουν γιὰ νὰ ρίξουν μίαν ματιὰ στὶς δίκαιες κι' ἀδίκαιες πράξεις τῶν ἀνθρώπων.

Στὴν σύλληψη τῆς καταστάσεως τῆς ψυχῆς μετὰ τὸν θάνατο ἡ γνώμη τοῦ Ὀμήρου πολὺ μᾶς ἐνδιαφέρει. Ὁ Ἄδης του εἶναι σκοτεινός· ἓνα σκιῶδες τμῆμα πίσω ἀπὸ τὸ λαμπερὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ὅπου μετὰ τὴν πάροδο τῶν ἀνθρωπίνων δοκιμασιῶν οἱ ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων παραμένουν ἀμυδρές κι' ἀδύνατες. Εἶναι πολὺ σημαντικό τὸ ὅτι ἡ λέξη, ἡ ὁποία στὸν Ὅμηρον σημαίνει «τὸ ἄτομό μου» (self) ἔχει ἐπίσης τὴν ἔννοια τοῦ «σώματος» (body)—δεικνύοντας μὲ πόση εἰκειότητα ἡ ἔννοια τῆς προσωπικῆς ταυτότητος συνδεόταν μετὰ τὴν κατάσταση τῆς σωματικῆς ὑπαρξης. Τὸ αὐτὸ πνεῦμα παρουσιάζεται μετὰ μίαν σκιά, μ' ἓνα ὄνειρο ἢ μ' ἓνα ξετύλιγμα καρπιοῦ. «Ἀλλοίμονο!», φωνάζει ὁ Ἀχιλλεὺς μετὰ ἀπὸ μίαν ἐπίσκεψη τοῦ φαντάσματος τοῦ Πατρόκλου, «δυσθάνομαι ὅτι ἀκόμα κι' εἰς τὸν Ἄδη ὑπάρχει ἓνα πνεῦμα κι' ἓνα φάσμα, ἀλλὰ δὲν τὸ ἀντιλαμβάνομαστε».

* * *

Ἡ Ὀμηρικὴ κοινωνία εἶναι κατ' οὐσίαν ἀριστοκρατικὴ. Πάνω ἀπ' ὅλους στέκεται ὁ Βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ εἶναι εἴτε ἓνας μεγάλος δυνάστης, ὅπως ὁ Ἀγαμέμνων, διοικῶν μίαν ἀπέραντη ἑκτασίαν τῆς ἐπικράτειας, εἴτε ἓνας ἀσήμαντος πρίγκηπας, ὅπως ὁ Ὀδυσσεύς, ἀσκῶν μίαν πατριαρχικὴν ἐξουσία μέσα στὰ ὅρια ἑνὸς μικροῦ νησιοῦ. Τὸ πρόσωπο τοῦ βασιλέα εἶναι ἱερὸ κι' ἡ θέση του κληρονομικὴ. Εἶναι ὁ ἀρχηγὸς στὸν πόλεμο, ὁ κύριος δικαστής, ὁ πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῶν γερόντων καὶ ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Κράτους στὶς δημόσιες θυσίες. Σύμβολο τῆς ἐξουσίας του εἶναι τὸ σκῆπτρο, πού πολλὰς φορὲς περνᾷ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πατέρα στοῦ γιοῦ.

Δίπλα στὸν Βασιλεῖα στέκονται οἱ γέροντες· εἶναι ἓνας τίτλος πού δὲν ἀναφέρεται στὴν ἡλικία, ἀλλὰ δείχνει τοὺς πιὸ διαλεχτοὺς ἄνδρες τῆς ἐποχῆς, πού διακρίνονται γιὰ τὴν νομιμότητα καὶ καλὴ ἀνατροφή των. Οἱ ἀποφάσεις των ἀναγγέλλονται στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, ἡ ὁποία ἐκδηλώνει τὴν ἔγκριση ἢ διαφωνία της μετὰ θορυβῶδεις κραυγές, χωρὶς νὰ ἔχη τὴν δύναμη νὰ μεταβάλῃ τὰ προτεινόμενα μέτρα ὑπὸ τῶν εὐγενῶν. Ἐτσι ἔχουμε τὰ τρία κύρια στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς ζωῆς: Βασιλεῖα, εὐγενεῖς καὶ λαὸς, ἂν καὶ ἡ θέση του τελευταίου ἦταν σχεδὸν καθ' ὅλοκληριαν παθητικὴ.

Ἡ ἠθικὴ τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς παρουσιάζει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: Τὰ βίαια ἐγκλήματα δὲν κάνουν καμμίαν αἴσθησιν· ἡ πιὸ μικρὴ αἰτία μπορεῖ νὰ ἐπιφέρῃ τὸν θάνατο τοῦ ἐνός, καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος νὰ διψοῦν ἐκδίκηση. Ὁ Πάτροκλος,

παιδι άκόμα, φονεύει τόν νεαρό συμπαίκτη του σέ μιá φιλονικία γιά τó παιγνίδι τών άστραγάλων—ένα έπεισόδιο πού μπορεί κανείς νά δή εικόνογραφημένο σ' ένα από τά άγάλματα τοῦ Βρεττανικού Μουσείου. Μία από τίς χαρακτηριστικές σκηνές τής 'Ελληνικής ζωής, ζωγραφισμένη άπάνω στήν 'Ασπίδα τοῦ 'Αχιλλέα, είναι μιá άπόπειρα γιά αὐτοκτονία· καί τέτοιες περιπτώσεις συνέβαιναν τόσο συχνά πού δέν έκαναν καμμιά σίσθησι.

"Όπου ή ζωή είναι τόσο φθνή είναι φυσικό καί ή γνώμη άπάνω σέ ζητήματα περυσίας νά μή είναι πολύ αὐστηρή. Χαρακτηριστική εικόνα μάς δίνουν πολλά χωρία όπου βλέπουμε τόν ίδιο ήρωα μέ τά μέγιστα κατορθώματα νά δοξάζεται καί σάν τέλειος διαρρήκτης.

'Η φρικώδης συνήθεια νά κολοβώνουν τόν πεθαμένο μετά από μιá μάχη βλέπεται μέ κάποια άδιαφορία καί μέ εὐαρέσκεια άκόμα από τούς γενναίωτερουσ πολεμιστές. 'Ο Πάτροκλος, ό πιό άγοπητός ήρωας τής «'Ιλιάδος», προτίθεται νά έπιβάλλη αὐτή τήν άνανδρη προσβολή στό σώμα τοῦ ήττημένου Σαρπηδόνα. 'Ο 'Αχιλλέας τραβά μέ βία τó σώμα τοῦ 'Εκτορα πίσω από τήν άμαξά του καί τó φυλάττει στήν σκηνή του γιά νά μπορέση νά έπαναλάβη αὐτό τó άποτρόπαιο σύστημα έκδίκησης, κι' έτσι νά τιμήσῃ τόν νεκρό φίλο του.

Στρεφόμενοι τώρα στήν πιό έλκυστική πλευρά τής εικόνας θά βρούμε πολλά νά θαυμάσουμε στόν χαρακτήρα τών 'Ομηρικῶν ήρώων. Στό πρώτο έργο παρατηρούμε τήν έντονη των ζωτικότητα καί όξεία αίσθηση τής χαράς κι' εὐχαρίστησης, φυσική σ' ένα νέο καί σθεναρό λαό. 'Η ζωή παρουσιάζεται γενικά φωτεινή καί ευθυμη καί σπάνια προβάλλει κανένα ίχνος τοῦ διαβρωτικού έκείνου πεσσιμισμού, πού βρίσκουμε στήν μετέπειτα φιλοσοφία.

'Υπό μιá έποψη—κι' αὐτό είναι σημείο μεγίστης σπουδαιότητος—οί 'Ελληνες αὐτῆς τής έποχῆς απέχουν πολύ από εκείνους πού τούς διαδέχτηκαν, καί βρίσκονται όχι πίσω από τά πιό έξευγενισμένα έθνη τής νεωτέρας Εὐρώπης. 'Ανοφέρουμε τήν άραιότητα, τήν τρυφερότητα καί τήν άγνότητα τών οικιακῶν των σχέσεων. 'Ολόκληρη ή ιστορία τής «'Οδυσσεΐας» θεμελιούται στήν πιστή συζυγική αγάπη τοῦ 'Οδυσσεά καί τής Πηνελόπης· τó αντίθετο παράδειγμα τοῦ 'Αγαμέμνονα καί τής δαιμονίου συζύγου του έφερε—ώς ήταν φυσικό—περιφρόνηση καί άποστροφή. 'Η παγκόσμια ποίηση δέν παρέχει πιό ευγενική σκηνή από τόν άποχωρισμό τοῦ 'Εκτορα καί τής 'Ανδρομάχης στήν «'Ιλιάδα», ούτε τó ιδεώδες ένός τέλειου γάμου έχει βρῆ μεγαλοπρεπέστερη έκφραση από τά λόγια τοῦ 'Οδυσσεά πρὸς τήν Ναυσικά: «Δέν υπάρχει τίποτα δυνατώτερο κι' ευγενικώτερο όταν ό άνδρος καί ή γυναίκα αποτελοῦν μιá σκέψη καί μιá καρδιά μέσα στό σπίτι των, πράγμα πού φέρνει λύπη στους έχθρούσ των καί στους φίλους των μιá μεγάλη χαρά».

'Η φιλοξενία, σέ μιá πρωτόγεια κατάσταση τής κοινωνίας όπου τά πανδοχεία είναι άγνωστα δέν είναι τόσο μεγάλη άρετή όσο μιá ανάγκη. Σ' αὐτή τήν έποχή οί 'Ελληνες ήσαν σπουδαίοι ταξιδιώτες καί οί γρήγορες άμαξες καί τριήρεις των οὗς έπέβαλλαν νά κάνουν σημαντικά ταξίδια μέ ταχύτητα καί ασφάλεια. 'Εφθαναν στόν προορισμό τους τήν νύκτα κι' ήσαν σίγουροι γιά μιá θερμή φιλοξενία στό πρώτο σπίτι πού θά πήγαιναν. Αὐτό τó προνόμιο δέν περιοριζόταν μόνο στους πλουσίους κι' ευγενείς πού μπορούσαν, όταν έρχόταν ή ώρα, νά ανταποδώσουν τήν φιλοξενία· άκόμη καί οί πιό φτωχοί, οί ζητιάνοι, οί πρόσφυγες καί οί έξόριστοι βρίσκανε προστασία, όταν στήν δικαιολογία των έπεκαλούτο τó όνομα τοῦ Δία, τοῦ θεοῦ τής φιλοξενίας.

* * *

Αὐτή ή ειλκρίνεια καί ή άπλοικότητα στους τρόπους τρέχει άνάμεσα σ' όλη τήν ζωή τοῦ 'Ομηρικού 'Ελληνα καί άντανάκλα σέ κάθε σελίδα τών δυο μεγάλων έπικῶν ποιημάτων, τά όποία είναι τά αιώνια μνημεία εκείνης τής λαμπράς κι' ευτυχισμένης έποχῆς. Σήμερα, μέ τήν εξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ, ή ζωή γίνεται πιό περίπλοκη. 'Η τεχνητή άνθρώπινη ένέργεια τείνει όλοένα νά δόση κατεύθυνση σ' ένα άπέραντο άριθμό στιγμιαίων άσχολιών, πού κάμνουν τó άτομο κύριο μιáς μικρῆς μόνον γωνιάς τής τέχνης, τής έπιστήμης ή τής βιομηχανίας. 'Ενα κολοσσιαίο έμπορικό σύστημα φέρνει τά προϊόντα όλου τοῦ κόσμου στίς πόρτες μας. Είναι φρικώδες νά σκεφθόμε τά εκατομμύρια τών εργατικῶν χερῶν καί τών έγκεφάλων, οί όποιοί πρέπει νά περάσουν όλες τίς μέρες των σέ άδιάκοπο μόχθο γιά νά μπερῆ καί ό πιό ταπεινός πολίτης νά ικανοποιήσῃ τίς άνάγκες του. 'Ο πολλαπλασιασμός δέ τών άναγκῶν καί ή άτέλειωτη υποδιάρεση τής εργασίας πολύ συχνά επιδρῶν στό σατμάτη-

μα και την χαλάρωση της ανάπτυξης του ιδιώτη, ώστε να γίνεται όλοένα δυσκολότερο να βρη κανείς ένα τέλειο άνθρωπο με όλες του τις ικανότητες ώριμασμένες σε όμαλη κι' αρμονική ανάπτυξη.

Πολύ διαφορετικές όμως ήταν οι συνθήκες της ζωής κατά την Όμηρική εποχή. Τότε το σπίτι ενός πλουσιού ήταν ένας μικρός κόσμος αφ' έαυτου, ικανός για την προμήθεια όλων των άπλων αναγκών των κατοίκων του. Οι γυναίκες έκλωναν μαλλί και λινάρι κι' ύφαιναν ύφασματα, για να βαφούν και να έπεξεργαστούν ύστερα σε φορέματα από τα ίδια επιδέξια χέρια. Πάνω στις ήλιόλουστες πλαγιές των λόφων τα σταφύλια ώριμαζαν την χαρωπή εποχή του τρύγου, όταν εύθυμες παρές παιδιών θα τα φέρνανε στο σπίτι με χορό και με τραγούδια για να πατηθούν στο πατητήρι. Στις κοιλάδες κυμάτιζαν πλούσιες έσοδειες από σιτάρι και κριθάρι, τα όποια έθερίζονταν, άλωνίζονταν, αλέθονταν κι' έγινόνται ψωμί από τους σκλάβους του αφεντικού. Κοπάδια από βώδια και πρόβατο περιφέρονταν στις άπεραντες όρεινες περιοχές για βοσκή και στο δάσος σμήνη από χοίρους δυνάμωνα τρώγοντας θαλανίδια.

Και ο κάτοχος όλων αυτών των αγαθών δεν ήταν ένας μεγαλοπρεπής κηφίνας που να ζη σέ όκνηρία και εις βάρος του κόπου των άλλων. Ήταν — με την εύρεία της λέξεως σημασία—ό πατήρ της μεγάλης αυτής οικογενείας. Αυτός ήταν το άγρυπνο μάτι που παρατηρούσε και διηύθυνε κάθε μέλος αυτού του μικρού στρατού των εργατών και αυτός ήταν το δικαιο χέρι που μοίραζε γενναιοδωρη άνταμοιβή για πιστή ύπηρεσία. Έάν ήταν ανάγκη θα είχε το μερίδιό του στην πιο σκληρή άγροτική εργασία, θα άροτριοüse ένα αλάκι ή θα θέριζε μια βαρειά έσοδεία σιταριού από την αύγη μέχρι την δύση του ήλιου χωρίς να χαλαρώση την γρηγοράδα του. Ήταν ένας πολεμιστής, του όποιου η άνδρεία μπορούσε από μακριά να άποφασίση για την έκβαση μιας σκληρής μάχης, ένας ρήτορας όμιλών με μεγάλη εύλωττία για τα σοβαρά ζητήματα του Κράτους, κι' ένας δικαστής, του όποιού οι άποφάσεις βοηθούσαν την έκδοση του άγραφου ακόμα κώδικα των νόμων.

Κατεβαίνοντας από αυτά τα ύψη μπορούσε να πάρη το τόξο και το δόρυ του και να πάη να κυνηγήση τον κάπρο και την έλαφο ή να χειρισθή την άξίνα του ξυλοκόπου ή το πριόνι του μαραγκού. Μπορούσε να βρη, ή έτοιμάση και να σερβίρη ο ίδιος το φαγητό του, και όταν η άνένδοτη μέρα τέλειωνε μπορούσε να κουρδίση την φόρμιγγα, να συνθέση μια γλυκειά μουσική και να τραγουδήση τα κοτορβώματα των ήρών και των θεών.

Τέτοια ήταν η εύστροφία και τέτοια η ανθρώπινη ενέργεια του Έλληνα, όπως έμφανίζεται στην «Ιλιάδα» και την «Όδύσσεια». Και έφ' όσον αυτά τα δυό ποιήματα περιέχουν τα στοιχεία όλης της μετέπειτα σκέψεως και προόδου του Έλληνικού έθνους, στο χαρακτήρα του Όδυσσέα συγκεντρώνονται όλες οι ιδιότητες που χαρακτηρίζουν κάθε Έλληνα — η άκόρεστη του περιέργεια, που δεν άφησε πεδίο σκέψης χωρίς να το έρευνήση, η ριψοκίνδυνη του έπιχείρηση, που μετάφερε την σημαία του πολιτισμού στα άκρα της Ύνδίας και τα στενά του Γιβραλτάρ, και η πανουργία και τέχνη του, που τον έκαμαν σε μεταγενέστερη εποχή παροιμιώδη στους σπουδαιότερους ήθογράφους της Ρώμης.

Στην «Ιλιάδα» ο Όδυσσέας έπιδεικνύεται σαν μια αντίθεση προς τον νεαρό Άχιλλέα με τα λυσοσλέα του πάθη και τις άκανόνιτες όρμες του και στον όποιο ύπάρχει πάντα κάτι από την βαρβαρότητα, ενώ ο Όδυσσέας σ' όλες του τις πράξεις ύπακούει στη φωνή της αίτίας. Εύκολα όμως άμως άντιληφθή ότι τέτοιος χαρακτήρας, κατ' ουσίαν διανοητικός, κινούμενος πάντα μέσα σε όρθα όρια χωρίς ούδέποτε να ξεσπάση σε έκκεντρικότητα ή ύπερβολή, θα φαινόταν κατώτερος στην φαντασία του λαού από την όξύθυμη φύση του Πηλείδη, του άνένδοτου, παράφορου, αδιάλλακτου και άγριου». Στριζόμενοι πάνω σ' αυτό μπορούμε να έξηγησουμε το όχι φιλικό περιβάλλο μέσα στο όποιο ο Όδυσσέας έμφανίζεται στην μετέπειτα Έλληνική φιλολογία. Ήδη στον Πίνδαρο τον βλέπουμε διαλεγμένο για άποδοκιμασία. Στον Σοφοκλή έχει βυθισθή ακόμα χαμηλότερα και στον Εύριπίδη, ο ύποβιασμός του έχει συμπληρωθή.

Έτσι βλέπουμε τον κόσμο της εποχής εκείνης στα άθάνατα έργα του Όμήρου, που με το άνέσπερο φώς τους έφώτισαν όλους τους αιώνες και θα θαμπώνουν πάντα την ανθρώπινη ύπαρξη με το άφασστο μεγαλείο τους.

Μεταφρ. ΧΑΡΗΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΨΗΛΑ ΤΙΣ ΚΑΡΔΙΕΣ !

Ἡ ἔθνική μας μοίρα θέλησε νὰ γιομίσει ἡ Ἱστορία μας ἀπὸ ἐπετειούς καὶ σύμβολα. Ξεφυλλίζοντας προσεκτικὰ τὸ ἑλληνικὸ ἡμερολόγιό πολλὲς φορὲς θ' ἀναγκαστοῦμε νὰ σταματήσουμε καὶ ν' ἀναπολήσουμε. Ὅχι μονάχα στενὰ σὰν Ἕλληνες, μὰ καὶ γενικώτερα σὰν ἄνθρωποι. Ἐδῶ ἕνας βορῆς κ' ἕνα τροπαιο, ἐκεῖ μιὰ δοκιμασία κ' ἕνα γονάτιομα, παρακάτω ἕνα ξέσπασμα, ἕνα θαῦμα, καὶ κάποια ἀνάταση ἢ ἀνάσταση. Κι' ὅλα — ὅλα κ' ἀπὸ μιὰ κορφή στὸ στερέωμα τῶν αἰῶνων — ζυμωμένα μὲ ἰδρωτὰ καὶ πόνο, μὲ αἶμα κ' ἀπαντοχή.

Σκληρὸ, ἐξαζολοθητικὸ, ὀλυμπιακὸ τὸ ἀγώνισμα τῆς Ρομιοσύνης. Μιὰ δραματικὴ ζωὴ, δοσμένη δὲ πάλι ἀνειρήνευτη γιὰ ἐπιβίωση, γιὰ λευτεριά, γιὰ τιμὴ — γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Πάλι ποὺ δὲν ἀφήνει σὲ καμμιά στιγμή τὴν παράδοση ποὺ δημιουργεῖ καὶ συντηρεῖ, ν' ἀχρηστεύεται ἢ νὰ βαθαίνει, μὰ ποὺ τὴν ἀνανεώνει ἀδιάκοπα, τὴ συμπληρώνει καὶ τὴν ἀνεβάσει.

Κάθε μεγάλος σταθμὸς στὴν ἱστορία τοῦ ἔθνους μας ἐκφράζει ὅλους τοὺς προσηγόμενους, καὶ τοὺς ξεπερνᾷ μὲ τὴν ἀξιοσύνη τῶν δημιουργῶν του καὶ μὲ τὴ μαγεία του. Κανένας, βέβαια, δὲν ἀπορρίπτει τὸν προγενέστερο. Γιατὶ τοῦτος ἀποτελεῖ προϋπόθεση τοῦ πρώτου, καὶ γιατί, ὅλοι μαζί, συνθέτουν καὶ καθορίζουν τὴ μαζαϊκὴν κ' ἐπιμοχθη πορεία τοῦ λαοῦ τῶν Ἑλλήνων, μὲς ἀπὸ τὴς συμπληγάδες τῶν περρωμένων του, στὴν πραγμάτωση τῶν ἀκατάλυτων ιδεωδῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ζωῆς — ιδεωδῶν, ποὺ ὁ ἴδιος αὐτὸς λαὸς γέννησε, ἀνάστησε κ' ἄλλωσε. Παραμένει, πάντως, ὁ τελευταῖος, ἢ καινούργιος, ἢ καθαρώτερος κ' ἢ πιὸ ζωντανῆς, κάθε φορὰ, ἑλληνικὴ ἀφειρησία. Ἡ ἄσκησις τῶν ψυχῶν μας ἀπάνω του μεταίρεται. Ἀπαράιτη, ὅμως, γι' αὐτὸ, ἡ συχνὴ ἀναπόλησις καὶ μελέτη τῆς εὐρύτητας καὶ τοῦ περιεχομένου του.

Καὶ νὰ μας! Σιωπηλοὶ καὶ μὲ δέος μπρὸς στὴ χθεσινὴ σελίδα τοῦ ἡμερολογίου μας. Κάτι τεράστια καὶ πόρνια γράμματα μὲς ἀπὸ γραμμὲς θαμπές, λυκοβαλμένες: 2 8 Ὁ χ τ ὅ β ρ η 1 9 4 0. Καὶ μιὰ κορφή πανψηλὴ, ποὺ πρέπει νὰ τὴν ἀνεβοῦμε βῆμα πρὸς βῆμα καὶ μὲ τάξη. Ἐκεῖ ἀπάνω εἶναι τάφοι

ἄπειροι καὶ τροπαιο ἀναοίθημα. Κι' εἶνα πελώριο ξάγναντο: Πίσω τὸ Χθές, ποὺ μᾶς ἀνέβασε. Πολιτικοί, μορφές καὶ ὄλοι. Μπροστὰ αὐτὸ ποὺ περιμένει. Τὸ Αὔριο, ποὺ πρέπει ἑλληνικὸ νάνα κ' αὐτὸ.

Πόσο παράξενα, πόσο ρωμαλέα κτυπᾶνε ἐδωπάνω οἱ καρδιές μας! Καὶ γέρω μας καὶ μέσα μας πνοές ποὺ κἀνε καὶ ζωντανεῖουν. Ὡ, νὰ! Κερδίσαμε τὸ 40 γιατί τ' ἀξίζαμε. Μὰ θὰ κερδίσουμε καὶ τὸ Μέλλον. Σφύζουν μέσα μας δυνάμεις πανάοχαιες, μυστηριακές. Σφύζει μέσα μας ἡ Ἑλλάδα!...

Μεγάλο, πολὺ μεγάλο τὸ μάθημα τοῦ Ἑλληνοσλαβικοῦ πολέμου. Μέσα στὴ φωτιά τοῦ Σαράντα δώσαμε ἐξετάσεις ἐθνικῆς ἐπάραειας. Καὶ τὴς κερδίσαμε. Σὰν Ἕλληνες, τ' ἀδόξια μας ἀναοιχήθηκαν τὰ θοινὰ γιὰ ν' ἀγαλλιαστοῦν μὲ τὸ θάνατο καὶ τὴ δόξα. Σὰν Ἑλληνες, μὲ σφρηλατημένη καὶ δουλεμένη τὴν ἑλληνικότητά μας, νὰ συνεχίσουμε ἑμεῖς τὸ δρόμο μας. Τὸ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ οἰκοδομημὰ μας μόνον ἀπάνω στὴν Ἑλλάδα τοῦ Σαράντα μπορεῖ νὰ στεριωθῆ. Μιὰ Ἑλλάδα φτιαγμένη μ' ὅ,τι ἐλκετὸ κ' ὠραῖο μπορεῖ νὰ διαθέσει ἢ ἐθνικῆς μας παράδοσις. Λοιπόν, λέει ὁ Μυροβίλης: «Τώρα εἶναι τὸ χρέος μας: Σὰν ἄτομα νὰ σταθούμε ἀξιοὶ τῆς Φυλῆς μας. Ψηλά τις καρδιές οἱ Πανέλληνες. Καὶ ψηλά τις Σημείαι!»

Ἡ ἀσταμάτητη πάλι συνεχίζεται. Γιὰ τὴν Λευτεριά, γιὰ τὴν Τιμὴ, γιὰ τὸν Ἄνθρωπο, γιὰ τὴς ἰδέες — γιὰ ἐπιβίωση.

ΦΡ. Π. ΒΡΑΧΑΣ

ΣΟΛΩΝ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Τὸν περασμένο μῆνα γύρισε ἀπὸ τὴν Ἑνδοπῆ, ὅπου εἶχε μετασχεῖ στὸ Διεθνὲς Συνέδριο λαϊκῆς μουσικῆς καὶ στὸ διεθνεῖ μουσικὸ διαγωνισμὸ τῆς Οὐαλλίας, ὁ διασημὸς Κύριος μουσουργὸς κ. Σόλων Μιχαηλίδης.

Παντοῦ ὁ κ. Μιχαηλίδης συνάντησε θεομὴν ἵπποδοχὴ καὶ τὸ ἔργο του ἔτυχε γενικῆς ἐκτιμήσεως καὶ ἀναγνωρίσεως. Αἱ ἐπιδεικνυθέντες εἰς αὐτὸν τιμὰ εἶναι ἐξαιρετικῆς σημασίας καὶ ἀνταναλλοῦν ἰδιαίτερα στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κύπρον.

Ὁ κ. Μιχαηλίδης συμμετέσχε ὡς χορτὴς στὸ Διεθνεῖ Μουσικὸ Διαγωνισμὸ τῆς Οὐαλλίας (4-9 Ἰουλίου, 1951). Στὸς Διαγωνισμοὺς αὐτοὺς ἔλαβαν μέρος 120

χορωδίες, και εκτελεστής από 22 χώρες, από τη Φιλανδία ως τη Χιλή.

Στό σπουδαιότερο διαγωνισμό του φεστιβάλ —των μικτών χορωδιών— ένα από τα δυό υποχρεωτικά έργα, που εκτελούσαν οι χορωδίες, ήτο το «Cruz Fidelis» του κ. Μιχαηλίδη (μοτέττο για μικτή χορωδία A Cappella). Το έργο αυτό έχει εκδοθή στην 'Αγγλία σε τρεις γλώσσες: λατινικά, αγγλικά και οϊαλλικά.

Τον Σεπτέμβριο συμμετέσχε στο Διεθνές Συνέδριο λαϊκής Μουσικής, που διοργανώθηκε σε συνδυασμό με Φεστιβάλ Γιουγκοσλαβικής λαϊκής μουσικής, στην πόλη Όπατια της Γιουγκοσλαβίας. Το Συνέδριο και το Φεστιβάλ ήταν υπό την αιγίδα της «Διεθνούς Έταιρείας λαϊκής μουσικής» (Έδρα Λονδίνο), του Έκτελεστικού Συμβουλίου της οποίας ο κ. Μιχαηλίδης είναι μέλος από το 1948. Σ' αυτό αντιπροσώπευσε ταυτοχρόνως την «Ελληνική Λαογραφική Έταιρεία» 'Αθηνών και την «Έταιρεία Κυπριακών Σπουδών».

Το Διεθνές Συνέδριο κράτησε πέντε μέρες. Ήρθανε μέρες πίο πολλοί από 100 συνθέτες και μουσικολόγοι από 15 χώρες της Ευρώπης και της 'Αμερικής, κατά τη διάρκεια δε των εργασιών του ο Κύπριος μουσικοσυνθέτης έξελέγη Πρόεδρος για την τρίτη ήμερα, και προέδρευσε των εργασιών του Συνεδρίου τη μέρα αυτή.

Έκ παραλλήλου με το Συνέδριο έλαβε χώραν και η Γενική Συνέλευση της Διεθνούς Έταιρείας, στις έκλογες της οποίας έπανεξελέγη μέλος του Έκτελεστικού Συμβουλίου της για την ερχόμενη τοιετία (1951-54).

Ο Κύπριος μουσικογός έπεσκέφθη έπίσης το Βέλγιο, τη Γαλλία, την Έλβετιαν, την 'Ιταλίαν και 'Ελλάδα, όπου κατά την προσεχή (χειμερινή) περίοδον θα εκτελεσθουν συμφωνικά έργα του.

Τον παρελθόντα Μάιον διηθνηε στην 'Αθήνα την συμφωνικην ορχήστραν του Ραδιοφωνικού Σταθμού 'Αθηνών εις πρόγραμμα έργων του (10 Μαΐου).

ΚΥΠΡΙΑΚΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ

'Η γοητεία της αποστάσεως

Μοῦπαν πός πιάσανε κ' ένα γυλα στο μεγάλο κλονθι του Δημοσίου κηπου και πέρασα να τον δω. Να δω το περήφανο πουλι με τις μεγάλες φτερούγες, που διασχίζει αγέρωχο τα σύννεφα, συναγωνιστής του αεροπλάνου. Να θαυμάσω

από κοντά τη μεγαλοπρέπεια και να ξεδιαλύνω το μυστήριο της γοητείας.

Να μην πέρανα ποτέ! 'Ο φαλακρός λιμός, οι μαζεμένες φτερούγες κ' η μελαγχολική του άκνησία άπάνω στο μεγάλο ορίζοντιο ξύλο του κλονθιού σκότωσαν τη μεγαλοπρέπεια. 'Η εκμηδένιση της άποστάσεως εξαφάνισε τη γοητεία. Άλλο να βλέπης το πουλι από μακονά, πελώριο, ώραιο, μεγαλοπρεπο, ν' άπλώνη τις φτερούγες του πάνω από τις φτερούγες των νεφών και των άνεμων, κ' άλλο να βλέπης ένα φαλακρού πουλι, με διπλωμένα τα φτερά, άκνητο, άπάνω σ' ένα ξύλο.

Όλη η γοητεία ποι του χάριζε η άπύσταση χάθηκε με την προσέγγιση.

'Αναλογίστηκα τις τραγικές συνέπειες της προσέγγισης στην ανθρώπινη ζωή. Οι περισσότερες άληθεις και όλες οι όμορφες που πιστεύουμε, με την προσέγγιση παρουσιάζονται κούφιας κ' άσχημες. Κι' αυτή η άσχημή, σά ξεγυμνώνεται με την προσέγγιση, πόσες φορές δέν παρουσιάζεται «λόγος» μονάχα σε τρόπο που να δικαιολογή την πικρία του άρχαιού «'Ω τλάμων 'Αρετά, λόγος άρ' ησθα!».

Κι' η έπιστήμη που παρουσιάζει κάτω από το μικροσκόπιο γυμνά όλα τα μυστήρια, που δημιουργεί η φαντασία για να βοηθήση το μάτι, και κοντεύει με το τηλεσκόπιο όλα τα μακονά με τις άσχημες και τις άτέλειές τους, τί άλλο κάνει, παρό να σκοτώνη τη γοητεία της άποστάσεως.

Οι άρχαιοι θεοι πέθαναν κ' από άλλες αιτίες, μα πέθαναν το περισσότερο γιατί ήταν πολύ κοντά στους ανθρώπους, και χάσαν με τον καιρό όλη τη γοητεία τους. Ένω ο σημερινός Θεός είναι τόσο ψηλά, που δε φοβάται ποτέ να πεθάνη.

Μα και τα γεγονότα και τα πράγματα χάνονται με την προσέγγιση του χρόνου και του τόπου.

Τα σύγχρονα δέν έχουν τη γοητεία εκείνων που ξεμαρζάνει ο χρόνος, ούτε κ' οι σύγχρονοι άνθρωποι τη γοητεία και το μεγαλείο των παληών. Το «κάθε πέσοι και καλύτερα» θά ποεί ίσως να θεωρηθί αν έκφραση της λαϊκής αντίληψης για τη γοητεία του χρόνου, παρό για την προΐοσα κατάπτωση.

Και τα ιδανικά εκείνα πρόσωπα, που από το εικονοστάσι του τελείου με την προσέγγιση γδέρονται στις σουβλερές πέτρες της πραγματικότητας! Κάτι ξαίρουν οι γυναίκες που κρατούν κάτω

γωνιά τους μακρυνή κι' άγνωστη, πού εξασφαλίζει τή γοητεία τους.

Κάτι ξαίρουν από τή γοητεία τής αποστάσεως κι' διάφοροι κυβερνήτες, πού κρατούν πάντα μακριά τó λαό. Ποιά γοητεία θά εξασκήσει άπάνω στον κυβερνώμενο, σάν ó τελευταίος τόν βλέπει από κοντά, και βλέπει πώς κι' ó κυβερνήτης του, ó άρχηγός του, έχει τις ίδιες αδυναμίες μ' αυτόν και κάποτε χειρότερες.

Κι' ó ρομαντισμός δέν είναι τίποτε άλλο, παρά ή τέχνη πού δυναμώνει τή γοητεία με τήν απόσταση. Απόσταση χρόνου, απόσταση πράξεων, απόσταση αισθημάτων, απόσταση προσώπων, νά! τά δημιουργήματα του ρομαντισμού.

Μά ή προσέγγιση δίνει τήν αλήθεια, πού είναι ή βάση τής ζωής.

Πολύ σωστά. Μ' άν ή αλήθεια είναι τó ψωμί τής ζωής, ή γοητεία είναι τó κρασί της. Ή πρώτη είναι ή ουσία τής ζωής, ή δεύτερη τó στηριγμά της. Ή πίστη και οι θρησκευτικές αλήθειες είναι ή ουσία τής θρησκείας. Οι ύμνοι, ή μουσική, οι εκκλησιές και οι εικόνες ή γοητεία της. Ελάτε να ύποστηρίξετε, πώς μας φτάνει μόνο ή ουσία, και πώς πρέπει να πετάξουμε τή γοητεία τής θρησκείας...

ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΥΣΟΣ ΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Κύπρου Χρυσάνθη: Οι Ώδες των ταπεινών πλασμάτων, Κύπρος 1951. (Βραβείον «Ενώσεως Ελλήνων Λογοτεχνών»).

Χρειάζεται τόλμη για ν' αποφασίσει κανείς να διαβάσει τις Ώδες των ταπεινών πλασμάτων του κ. Κ. Χρυσάνθη. Οι τίτλοι των ώδων, πού δέν είναι αλληγορικοί, αλλά δείχνουν τά θέματα, από τά όποια εμπνέεται ó ποιητής, είναι τέτοιοι, πού δύσκολα μπορούν να προσελκύσουν τόν κοινόν αναγνώστη: Ώδή στό πεθαμένο άγκάθι, Ώδή σε σπασμένη φτερούγα, Ώδή στό πεθαμένο φύλλο, Ώδή στό σχολήκι κλπ. Όταν όμως άρχισή κανείς τó νέο βιβλίο του κ. Χρυσάνθη, τó διαβάσει με περιέργεια και κατάπληξη για τήν τόλμη των εμπνεύσεων και τή γονιμότητα τής φαντασίας του. Αντιπομονεί όχι μόνο να φτάση στό τέλος κάθε ώδης, αλλά και να δη ποιός είναι ó τίτλος τής επόμενης και τι θά είναι τó περιεχόμενό της, τι μπορεί να γράψη ένας ποιητής για ένα πεθαμένο άγκάθι, για μιá νεκρή

φτερούγα, για ένα σχολήκι, για ένα φίδι.

Η νέα ποιητική συλλογή του κ. Χρυσάνθη διαρρείται σε τρία μέρη. Τό πρώτο μέρος άποτελείται, από έξη ώδες, από τις Ώδες των ταπεινών πλασμάτων, όπως επιγράφονται: Ώδή στό πεθαμένο άγκάθι, Ώδή σε σπασμένη φτερούγα, Ώδή στό μαρμαμένο φύλλο, Ώδή στό σχολήκι, Ώδή στό μαύρο φίδι, Ώδή στό βάτραχο. Στις ώδες αυτές όχι μόνο τά θέματα είναι παρμένα από τόν κύκλο «των ταπεινών πλασμάτων», αλλά και οι παρομοιώσεις και οι μεταφορές και οι εμπνεύσεις του ποιητού είναι συνήθως παρμένες από τόν ίδιον κύκλο, από τά ταπεινά και άσημαντα πλάσματα και πράγματα, τά όποια όμως ó ποιητής βλέπει σάν σημαντικά και σπουδαία και ωραία. Ο ποιητής φαίνεται να αγαπά όλα αυτά τά ταπεινά και άσημαντα πλάσματα και πράγματα. Κάποτε όμως είναι τόσο υπερβολικός στον έπαινό του, ώστε μερικές εκφράσεις του δέν βρίσκουν σύμφωνο τόν αναγνώστη και δέν πείθουν για τήν ειλικρίνειά τους.

Τό δεύτερο μέρος επιγράφεται Μουσικές Άνασυνθέσεις. Είναι ποιήματα, τά όποια ó ποιητής έχει εμπνευσθή από τήν εκτέλεση μουσικών έργων, από τις Παιδικές Σκηές του Σούμαν, από τή Σονάτα Έργο 49, άρ. 2 του Μπετόβεν κλπ. «Τό να εμπνέεται ένας μουσουργός από ένα ποίημα και να γράψη μιá μουσική σύνθεση είναι κάτι πολύ συνηθισμένο, κάτι κανονικό», γράφει για τά ποιήματα αυτά ó κ. Μανώλης Καλομοίρης. «Τό αντίθετο όμως είναι σπανιότατο και άποτελεί εξαίρεση ή εμπνευση του ποιητή από ένα μουσικό κείμενο. Γι' αυτό είναι περιέργη και άξια προσοχής ή προσπάθεια του κ. Χρυσάνθη να αποδώσει ποιητικά τήν εμπνευση, πού βρίσκεται διάχυτη στη μουσική κλασικών, ρομαντικών και νεοτέρων μουσουργών». (Κυπριακά Γράμματα, Τούλιος 1951 άρ. 193).

Τά ποιήματα των Μουσικών Άνασυνθέσεων δύσκολα τά διαβάσει κανείς. Τό περιεχόμενό τους είναι διασπασμένο, ακαθόριστο, ρευστό και κάποτε σκοτεινό, άκριβώς όπως ή ποιητική διάθεση των μουσικών έργων, πού είναι τόσο ασύλληπτη «ώστε να μπορεί να έμνησθει ποιητικά κατά πολλούς τρόπους και σύμφωνα με τήν αισθητική αντίληψη του καθενός. Συχνά μάλιστα συμβαίνει ó ίδιος άκροατής ανάλογα με τήν ψυχική του διάθεση να νοιώσει τήν ποιητική συγχι-

νηση τῆς ἴδιας μουσικῆς κατὰ διαφοροτικό τρόπο σὲ ἐπανειλημμένες ἀχοῦσεις». Γι' αὐτοὺς ἀχοῦσις τοὺς λόγους οἱ Μουσικῆς Ἀνασυνθέσεις δὲν πρέπει νὰ κριθοῦνε ὡς ἔργα ἀπλῶς ποιητικὰ, πρέπει νὰ κριθοῦνε σὲ συσχετισμῷ μὲ τὰ μουσικὰ ἔργα, ποὺ ἐξημερεύουν. Ἀλλὰ καὶ τότε ἀκόμη ἡ κρίση μας θὰ εἶναι πολὺ ὑποκειμενικὴ. Μὲ τὰ ποιήματα ὡστόσο αὐτὰ ὁ κ. Χρυσάνθη μᾶς ἔδωσε νέα δείγματα τῆς πρωτοτυπίας του· ἡ ἔμπνευσή του ὅμως δεσμευμένη ἀπὸ τὸ μουσικὸ θέμα δὲν μπόρεσε νὰ φτάσῃ στὸ συνηθισμένο τῆς κάλλος καὶ στὴ γνωστὴ καθαρότητά της.

Τὸ τρίτο μέρος τῆς συλλογῆς ἐπιγράφεται Μεσογειακῆς Ὠδῆς κ' εἶναι τὸ ποιητικώτερο μέρος τῆς νέας ποιητικῆς συλλογῆς τοῦ κ. Χρυσάνθη. Οἱ Μεσογειακῆς Ὠδῆς εἶναι ἕνας ὑπέροχος ὕμνος πρὸς τὴ Μεσόγειον—στὴ ζωὴ καὶ στὴ φύση καὶ στὰ πλάσματά της· ἕνας πρωτότυπος καὶ ὡραῖος ὕμνος πρὸς τὸν Νότον—ἄλλως προτιμῶ νὰ λέῃ ὁ ποιητῆς τὴ Μεσόγειο—μέσα στὸν ὅποιον ἀπλώνεται καὶ τῆ ἢ Ἑλλάδα καὶ ἡ Κύπρος.

Οἱ Μεσογειακῆς Ὠδῆς εἶναι δεκατρεῖς. Στὴν πρώτη ὁ ποιητῆς τραγουδαί μὲ σπάνιο λυρισμὸ καὶ τέχνη τὴ βασιλικὴ γλῶσση τοῦ Νότου, τὸ χρυσὸ του φῶς τὸ κλαδομένο σ' οὐρανὸ γαλάζιο καὶ τὴν ἀθάνατη φύση του. Ἐπειτα τραγουδαί τὰ νερά τοῦ Νότου, ποὺ ὅλα μαζί τὰ ἀντιπροσωπεύει τὸ Ποτάμι τοῦ Νότου:

Πῶς νὰ σὲ πῶ, μὲ τί, τοῦ Νότου ἐσὺ ποτάμι...

Γέρνω καὶ χῶνω στὰ νερά σου τὴν παλάμη, μεγάλο πνεῦμα. Μάγεψε τὰ δάχτυλά μου σάν τὰ χαλίκια πάντα στὸν βυθὸ νὰ μένουν δίχα τὴ μνήμη τῆς ζωῆς μὲς στὸν ἀγέρα.

Ἡ τρίτη ὠδή εἶναι ἕνας ὕμνος πρὸς τὰ ρόδα τοῦ Νότου· ἡ τέταρτη πρὸς τὴν ὑπαίθρια ζωὴ τοῦ Νότου· καὶ ἡ πέμπτη πρὸς τὸν Ἀπρίλη τῆς Κύπρου, «τὸ συμπνευμένο πνεῦμα τῆς θείας πλάσης, ποὺ σάν τὸν ἄγγελο μὴνᾶ κ' ἀνοίγουν τῶν μουμποριζίων τὰ χρώματα». Ἡ ἕκτη ὠδή εἶναι ἕνας ὕμνος πρὸς τὸ ὡραῖο ἄλογο τοῦ Νότου, ποὺ πεθαίνει ὡραῖο θάνατο τὴν ὥρα ποὺ τρέχει στὸν κάμπο «γῆγορο σάν φτερούγα». Στὴν ἐπόμενη ὠδή ὁ ποιητῆς τραγουδαί τὴν Ἀθήνα κ' ἡ ὀγδόη εἶναι ἕνας ὕμνος πρὸς τὴν Κόρη τοῦ Νότου, «πρὸς τὸ Γαλάζιο θάμα τοῦ γαλάζιου Νότου». Στὴν ἔνατη ὠδή ὁ ποιητῆς θογγεῖ τὰ χρώματα του ποὺ πέρασε μακριὰ ἀπὸ τὸν

Νότο «σὲ σπουδῆς νυχτέρια» καὶ παρακαλεῖ τοὺς θεοὺς τοῦ Νότου νὰ τοῦ τὰ δώσουν πίσω γιὰ νὰ τ' ἀφερώσῃ ὅλα πᾶ σ' αὐτοὺς. Στὴν ἐπόμενη, ποὺ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς καλύτερες, ὁ ποιητῆς τραγουδαί τὸν Ἀγέρα τοῦ Νότου, στὴν ἐνδέκατη τὸν γάμο καὶ τὴν ὡραῖαν προσδοκία τῶν παιδιῶν· στὴν ἐπόμενη τραγουδαί τὸ ἐρωτικὸ μεθύσι καὶ στὴν τελευταία μακαρίζει τὸν ἑαυτό του, ποὺ ἀξιώθηκε νὰ ζῆσῃ σ' ὅλη της τὴν ἔνταση τὴν ὡραῖα ζωὴ τοῦ Νότου.

Οἱ Μεσογειακῆς Ὠδῆς ἔχουν ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ποιήσεως τοῦ κ. Χρυσάνθη: τὴν πρωτοτυπία—ὅσο κ' ἂν οἱ στίχοι τὸν φέρουν κάποτε στὴ μνήμη μας γνωστούς ποιητικὸς τρόπους ὠρισμένων Ἑλλήνων καὶ Γάλλων ποιητῶν—, τὸν πλοῦτο τῶν εἰχόνων καὶ τῶν μεταφορικῶν ἐκφράσεων, ποὶ φτάνουν κάποτε στὴν ὑπερβολή, τὴ ρωμαλεῖαν ἔμπνευσή, τὴ γεμάτην ὑγεία ποιητικὴ διάθεση, τὶς τολμηρῆς ἐκφράσεις, τὸν ὀρμητικὸ διονυσιασμὸ καὶ τὸν πανθῆισμὸ, ποὺ ἐμυρχνώνει καὶ θεοποιεῖ ὅλα τὰ ἄψυχα, τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα, τὰ ἄσχημα καὶ τὰ ὡραῖα.

Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ

Τ. Μακλάνος: Ἡ ποίηση τοῦ Σεφέρη (Κοιτικὴ μελέτη). Ἀλεξάνδρεια, 1951.

Εἶναι γνωστὸ πόση μυθικὴ αἴγλη ἔχει κερδίσει σήμερα τὸ ὄνομα τοῦ ποιητῆ Γ. Σεφέρη. Τὸν παραδέχονται ὅλοι οἱ νέοι σάν τὸν κυριώτερο φορέα τῆς σύγχρονης ποιητικῆς σκέψεως στὸν τόπο μας. Ἰδιαίτερα, σάν ἕναν ἀπόστολο τῆς ἐλιτιστικῆς ποίησης. Καὶ δὲν ὑπόκει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ συμβολὴ του ἀπ' αὐτὴ τὴν πλευρὰ στὴν ἐνημέρωσή τοῦ ποιητικοῦ μας λόγου εἶναι σημαντικὴ. Ὁ Γ. Σεφέρης πάνω στὴ γραμμὴ τῆς προσπλάθειάς του μετέφρασε τὸ ἔργο τοῦ Ἐλιοτ «Ἐρημὴ Χώρα» καὶ ἄλλα ἀκόμα, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ἔγραψε ἀνεκτὰ ποιήματα αὐτῆς τῆς τεχνουργίας, συγκεντρωμένα σήμερα σ' ἕναν τόμο (ποιήματα τῶν ἐτῶν 1924—1946), ποὺ περιέχει καὶ δημοσιογίης ἐντεταγμένες στὴν ποίηση τῆς παράδοσης.

Γιὰ νὰ ἔχει ὅμως κανεὶς γνώμη πάνω στὴν πραγματικὴ προσφορά τοῦ Σεφέρη στὴν περιοχὴ τοῦ νεοελληνικοῦ ποιητικοῦ λόγου μὲ τὸ φανερὸ εὐρωπαϊκὸ χαρακτηριστῆρα της, θὰ πρέπει ν' ἀποκηρύξῃ πρωτύτερα σαφῆ συνειδήσει τῶν πηγῶν καὶ τῶν ἀξιομάτων γενικῶς τοῦ εἶδους ἐκείνου τῆς ποίησης, ποὺ ἐπικρατεῖ κυρίως ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ μεσοπολέμου, σχεδὸν ἀπὸ τὰ 1920. Ἄλλοιως κινδυνεύει νὰ παρεξηγήσῃ τὴν πραγματικὴ

ἀξία του ἔργου του Σεφέρη. Αὐτὴ τὴν πληρότητα τῆς πληροφορίας κατέχει ὁσον ὀλίγοι ὁ κ. Τ. Μαλάνος. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ἕνας ἀπλὸς ἰσχυρισμός. Τὸ δείχνει ὁ ἴδιος στὸ τελευταῖο του δοκίμιό μὲ τὸν τίτλο «Ἡ ποίηση τοῦ Σεφέρη».

Ὁ κ. Τ. Μαλάνος εἶναι ἕνας γνώστης ἀκριβῆς. Διαβάζοντας καὶ διαπραγματευόμενος μὲ τὴ σειρὰ ὅλες τὶς γραπτὲς ποιητικὲς ἐμφανίσεις τοῦ Γ. Σεφέρη δείχνει μὲ τὴν οικειότητα τοῦ τόνου, πόσο ἐλεύθερα περπατᾷ στους δύσκολους δρόμους τῆς σύγχρονης ποίησης καὶ ἰδιαίτερα τῆς σφεραϊκῆς. Ὁ Τ. Μαλάνος δὲν εἶναι ὅμως μονάχα ἕνας καλῶς πληροφορημένος κ' ἵνας ἐπιδέξιος πληροφορητὴς. Θὰ ἦταν πολὺ φτωχὸ αὐτό. Ὁ συγγραφέας τοῦ ὑπὸ κρίση δοκιμίου ἀξίζει νὰ μνημονεῖται ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς πρὸ ἀξιόλογους πνευματικούς μας ἀνθρώπους καὶ δημιουργοὺς κριτικούς. Γιατὶ ὁ Τ. Μαλάνος ξεπερνᾷ ἀπόλυτα τὴν ἀνάγκη τῆς ἐνημέρωσης καὶ προχωρεῖ ὡς τὴν πραγματικὴ κριτικὴ περιοχὴ τ ο ὕ ἔ λ ἔ γ χ ο υ.

Καὶ πραγματικά, ὅλα τὰ βιβλία κριτικῶν πάντοτε περιοχόμενου, ποὺ ἔχει ἐκδώσει ὡς τώρα, τὸ δείχνουν. Θὰ θυμηθοῦμε τώρα τὴ μελέτη του γιὰ τὸν «Καβάφη», ποὺ βγήκε στὰ 1933, τὰ «Συμπληρωματικὰ σχόλια» γιὰ τὸν ἴδιο ποιητὴ, ποὺ ἐκδόθηκαν μετὰ δύο χρόνια, τὸ δοκίμιό γιὰ τὸν Καρυωτάκη, τὰ «Κριτικὰ δοκίμια» (1943) καὶ τέλος θ' ἀναφέρουμε τὸν τόμο γιὰ τὸν Γ. Σεφέρη, ποὺ μᾶς δίνει ἀφορμὴ γιὰ τὰ σημερινὰ σχόλια. Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐμφανίσεις του ὁ Τ. Μαλάνος δείχνει φανερὰ μιὰ διπλὴ προσοπάθεια, ποὺ ἀνάγεται ὅμως τελικὰ σ' ἕνα ἐνιαῖο κέντρο: ἐπιζητεῖ νὰ ὁρίσει κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητο τὶς βαθύτερες ψυχικὲς πηγὲς καὶ ἐκπορεύσεις τῆς ποίησης τοῦ καθενὸς καὶ παράλληλα τὶς ἐπιδράσεις διαφορῶν μορῶν καλλιτεχνικῆς σκέψης τῆς ἐποχῆς ἀπάνω τους, καθὼς καὶ τὶς ἐπιδράσεις τῶν ποιητῶν ποὺ ἐξετάζει, στους τοιγυρινούς του. Ἐργάζεται δηλ. γιὰ τὴν πραγματικὴ γνώση, γιὰ τὴν ἀκριβεία, γιὰ τὴν ἐπιστήμη. Ἀλλὰ δὲν περιορίζεται ποτέ ὡς ἐδῶ. Προχωρεῖ πρὸ πέρα σ' ἕναν ντετερμινισμό, σὲ μιὰ ἀπόλυτη συσχέτιση ἀνάμεσα στὸ σ ν γ ρ α φ ἔ α καὶ τοὺς ὅρους κάτω ἀπὸ τοὺς ὁποίους αὐτὸς δημιουργήθηκε, καὶ τὸ ἔ ρ γ ο ποὺ πρέπει ν' ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα πρὸς τὶς θετικὰ ἀναδεικνόμε-

νές ἐκπορεύσεις. Δείχεται δηλαδή ὁ Τ. Μαλάνος ἕνας ἔ ρ ο μ η ν ε υ τ ἱ ἑς μὲ ἀναμφισβήτητὴ πληρότητα μέσα στὸν κύκλο, στὸν ὁποῖο ἐνεργεῖ. Στὴν τάση του αὐτῆ, ποὺ καταβάλλει γιὰ νὰ φωτίσει τὸν ἑαυτό του καὶ τὸν ἀναγνωστὴ, προχωρεῖ καὶ εἰσέρχεται μὲ τόλμη καὶ εὐγένεια ὡς τὴν περιοχὴ τοῦ ἔ λ ἔ γ χ ο υ. Ἐνῶ δηλ. ἄλλοι μᾶς δίνουν ἀπὸ ἕνα ἔργο λιγώτερο ἢ περισσότερο βαθεῖες ἢ ἐπιπολαώτερες ἐντυπώσεις καὶ ἐνῶ ἄλλοι ἀποφαινόνται ἀξιωματικά γι' αὐτὸ ποὺ εἶναι στὴ διάθεσή τους, ὁ Τ. Μαλάνος ἐπιθυμᾷ νὰ πάρει στὸ χέρι του μὲ προσοχὴ, σεβασμὸ καὶ στοργὴ τὸ ὕψος του καὶ νὰ καθήσει εἴπειτα νὰ συνομιλήσει μ' αὐτὸ καὶ νὰ συλλογισθεῖ τελικὰ, τί μένει ποὺ διατηρεῖ τὴν ἀξία του περισσότερο ἢ λιγώτερο. Σ' αὐτὴν τὴν ἀγωνιώδη προσπάθεια ὁ Τ. Μαλάνος προχωρεῖ καὶ ἀντιμετωπίζει καὶ τὶς γνώμες τῶν συναδέλφων του κριτικῶν καὶ ζητᾷ καὶ ἀπ' αὐτοὺς τὸ ἀνηχον μέρος τῆς εὐθύνῃς. Εἶναι περίεργο, ὅτι ποτέ δὲν ἐπικαλεῖται τὴ συνδρομὴ τους.

Ἡ ὅλη λοιπὸν ἐργασία τοῦ Τ. Μαλάνου μπορεῖ νὰ χαρακτηριθεῖ ὡς μιὰ πολὺ σοβαρὴ ἐργασία γιὰ τὴν ἀ λ ἕ θ ε ι α. Τέτοιο καὶ τὸ τελευταῖο δοκίμιό του γιὰ τὸν ποιητὴ Γ. Σεφέρη. Ἐκεῖ, ἐξετάζει τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη τὶς ποιητικὲς συλλογὲς τοῦ Γ. Σεφέρη καὶ δείχνει τὴ βιβλικὴ τους προσέλευση καὶ παρακολοῦθεῖ τὴν ἐξέλιξη τῆς ποιητικῆς του σκέψης. Καὶ ὅλα αὐτὰ στὸ δοκίμιό αὐτό, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὰ προηγούμενα δοκίμια, περνοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια τάση νὰ ἐλέγξει καὶ νὰ ἀποκαλύπτει, δηλ. νὰ φέρει σὲ πλήρες φῶς τὶς διάφορες πτυχές, ὅπου ἀντλαμβάνει νὰ μπεῖ.

Γενικά, τὸ πνεῦμα τοῦ κριτικοῦ Τ. Μαλάνου ἀποδείχεται ἐξαιρετὰ ἀναλυτικὸ, χωρὶς καμμιὰν περιπλάνηση πρὸς τὴν περιοραφικὴ ἢ τὴ σχολαστικὴ γνωμολογία, ποὺ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ κείμενα. Ἐργάζεται πάντοτε ὁ Τ. Μαλάνος ἐν ὄψει τῶν κειμένων, ἀλλὰ γνωρίζει καὶ δίνει στὰ ἐπιδέξια ψυχομετὰ του τὴν χάρη ἐκείνη, ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὶς σωστὲς καὶ μετρομημένες προεκτάσεις. Ὁ Τ. Μαλάνος σκέφτεται, ἀλλὰ δὲ «φιλοσοφεῖ».

Ἴσως ὅμως θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσει κανεὶς, ὅτι ἔπρεπε νὰ περιορίσει κάπως τὸ χῶρο, ποὺ παραχωρεῖ στις ἐπιδιώξεις τῆς Ἀλήθειας καὶ νὰ δώσει κάποια ἐλενθερία κίνησης στις ἀνάσειτῃ-

σεις για την ὁμορφιά καὶ τὴν ἀξία. Ἴσως, ἀκόμα, θὰ ἦταν ἀνάγκη νὰ πιστεῦει λιγότερο στὸν υποτερμισμὸ, ποὺ καθιέρωσε τόσο ἐπιστημονικά, ἀλλὰ ὄχι πάντοτε σύμφωνα μετὰ τὴν πείρα τοῦ δημιουργοῦντος πνεύματος, γιὰ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ ἐρωτικό ἐνστικτο, τὴν ἱκανοποίηση ἢ παρακόλλησή του, καὶ στὸ περιοχόμενο τῆς ποιητικῆς δημιουργίας. Δὲ φαίνεται σήμερον δεκτὴ αὐτὴ ἢ ἀλύσιμη ἀνάγκη συνέπειας: ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐσωτερικὸς συχνὰ δημιουργοῦντας ἐπαναστατεῖ κατὰ τῆς μοίρας του καὶ δὲν ὑποτάσσεται σ' αὐτή. Ὅπωςδήποτε ὅμως ἀπὸ τὴν ὅλη παρακολούθηση τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Μαλάνου ἀπομένει ἡ ἐντύπωση τῆς ἀκριβείας, τῆς τιμότητος, τῆς πνευματικῆς εὐθύνης μιᾶς σκέψης εὐχάριστος στὸ συζητητικὸ τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ πειστικῆς μετὰ τὸν τρόπο τῆς θετικῆς πειστικότητος, τῆς γεμάτης ἀπὸ πραγματικότητας διαύγεια καὶ φῶς.

Τὸ βιβλίον τοῦ Τ. Μαλάνου γιὰ τὸ Σεφέρη εἶναι δυνατό νὰ κάνει νὰ μορφώσων ἐκείνους, ποὺ ἔχουν ξεχασθεῖ στὸ στάδιο ἑνὸς ἀκριτοῦ καὶ παιδικοῦ θαυμασμοῦ. Ὅμως θὰ τοὺς συστήσω ἔδω νὰ προσέξουν, ὅτι τίποτε δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ, ποὺ νὰ μειώνει τὸν δημιουργὸν Σεφέρη, ὅπου ὁ Σεφέρης εἶναι δημιουργός. Συζητεῖ μονάχα γιὰ τὴν τεχνικὴ τῶν ποιημάτων του, τὴν ἱστορία τῆς καὶ τῆς μοίρας τῆς. Κ' ἐγὼ πεστεῖν μαζί μετὰ τὸν Τ. Μαλάνο, πὼς εἶναι δυνατό ἕνας ποιητὴς ν' ἀκολουθεῖ πολὺ πιστὰ τὰ ἴχνη τῆς ποιητικῆς τεχνικῆς ἑνὸς ἄλλου ποὺ εἶναι προηγῆτης, ὅμως γι' αὐτὸ νὰ μὴν εἶναι λιγώτερο αὐτάρκης. Καὶ ἀκριβῶς, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν εἶναι ἀληθινὸ, ὅτι ἐκεῖνη ἡ μουσικὴ στίλβη, ἡ βαρύναι μουσικὴ στίλβη τῶν στίχων του, μετὰ ὅλη τὴν ἐλλειπτικὴν, ἀγγλικὴν, πολὺ συζητητικὴν γιὰ μᾶς τοὺς μεσογειακοὺς, εὐγενεῖά τῆς, δὲ μπορεῖ νὰ ἐπιτελεθῆ ἂν αὐτὸς, ποὺ θέλει νὰ εἶναι ποιητὴς, δὲν εἶναι καὶ πραγματικὰ ποιητὴς.

Ἀλλὰ πὼς εἶναι δυνατό στὸ σημεῖον αὐτὸ νὰ ἐξαντληθῆ τὸ αἷμα τῆς ποιητικῆς αὐτάρκειας;

ΠΕΤΡΟΣ Σ. ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗΣ

Δημ. Μ. Δημητριάδης: Ὁ Ἄπογόνος. Δράμα. Λεμεσός, Κύπρος, 1950, σελ. 70.

Ἰσχύει τεράστια ἐξέλιξη ἀπὸ τὸ πρῶτον δράμα τοῦ κ. Δημ. Δημητριάδη «Ψυχὴς στὸν Πόλεμον» (1944) ὡς τὸν «Ἄπογόνον» του: ἐξέλιξη τεχνικὴ, ποιητικὴ. Στὸ πρῶτον, μ' ὅλα τ' ἀναμφισβήτητα χαρακτηριστικά του, οἱ χαρακτῆρες ἦταν

ἀκόμη συμβατικοί, ἡ δράση προκαθορισμένη, καὶ ὁ δραματικὸς διάλογος στιγμῆς-στιγμῆς ἤχουσε κάποιους καὶ σχηματοποιημένους. Καὶ τὸ κυριότερον: ἦταν πολὺ πρόσφιατα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ποὺ χρησιμοποιεῖν γιὰ θέμα του καὶ δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ μετασχηματισθῶν σὲ δραματικὴν πράξιν καλλιτεχνικὴν ποὺ νὰ μὴν παρουσιάζεται ὡς προπαγανδιστικὴ ἐκδήλωση κινήμενη ἀπὸ τὴν ἐπιτακτικότητά τοῦ ἐθνοσοσιαλιστικοῦ θέματος. Καὶ στὸν «Ἄπογόνον» βέβαια δὲν ὑπάρχει ἀκόμη ἡ ἀναγκάα χρονικὴ προσαπτιχὴ, γιὰ τὸ δράμα «λαμβάνει χώραν» δύο χρόνια μετὰ τὸ δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον, ὅπως δηλώνει ὁ συγγραφεύς, καὶ τὸ ἔργο, ποὺ πῆρε τὸ Α' Βραβεῖον στὸν Καλοκαιρινὸν Διαγωνισμὸν τοῦ 1950, θὰ ἦταν γραμμένον τοῦλάχιστον ἀπὸ πρῶτον. Ἀλλὰ, ἐχθρὸς ἀπὸ ἀσημαντῆς λεπτομέρειας, τὸ δράμα θὰ μπορούσε θανάσια νὰ τοποθετηθῆ καὶ σὲ πολὺ προγενέστερον εποχί, γιὰ τὸ βασικὸν τοῦ θέματος δὲν εἶναι κάτι ποὺ παρουσιάζεται ὡς πρόβλημα μόνον στὶς ἡμέρας μᾶς γιὰ πρώτη φορά, ἀλλὰ ἦταν καὶ πρωτότερον πρόβλημα—ἔστω καὶ κάπως ἀλλοιωμένον—καὶ θὰ εἶναι τέτοιον ποῖος ἔξοι γιὰ πόσον καιρὸ ἀκόμη. (Ὁ κ. Δημητριάδης δὲν ἀποπειράται—καὶ καλά κάνει—νὰ δώσει, νὰ ὑποδείξῃ καν, τὴ λύση.) Γι' αὐτὸ ὁ χρονικὸς καθορισμὸς δὲν εἶναι, καὶ δὲν τοῦ στάθηκε, ἐμπόδιον γιὰ νὰ παρουσιάσῃ ὁ συγγραφεύς ὄμοια καὶ ἀντικειμενικὰ τὰ πρόσωπα, τὰ γεγονότα καὶ τὸ θέμα γενικά, καὶ νὰ τὰ δουλέψῃ καλλιτεχνικὰ χωρὶς τὰ μειονεκτήματα τῆς βιαστικῆς ἐπιτακτικότητος. Αὐτὸ εἶν' ἕνα σπουδαῖον ἐπιπέδον τοῦ «Ἀπογόνου»—καὶ ὄχι τὸ μωρότερον.

Ἀλλὰ ἡ πραγματικὴ ἀξία τοῦ ἔργου βραβεύεται στὴν δραματικὴν πλοχὴν—καὶ στοὺς χαρακτῆρες του. Ἡ πλοχὴ εἶναι ζωηρὴ, φυσικὴ καὶ συναρπαστικὴ. Συζητεῖ τὴν προσοχὴν καὶ ἀνακινεῖ τὸ ενδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη (καὶ τοῦ θεατῆ, χωρὶς ἀμφιβολίαν), γιὰ τὸν ποσοῦς κανονικὰ, ἀπλά, ὅπως στὴν κοινὴν ζωὴν, ὅμως παρασπεντικὰ ἐκπλήξεις, ποὺ γεννοῦν ὄχι μόνον περιέργεια ἀλλὰ καὶ ἐνδιαφέρον, ἐκπλήξεις ποὺ ὀσοῦο τίς δεχόμεστε φυσικὰ καὶ στὴ δημιουργίαν τους καὶ στὴ λύση τους. Αὐτὸ εἶν' ἀπὸ τὰ βασικὰ μυστικὰ τῆς ἀστίας δραματικῆς συγκολλητικῆς. Καὶ ὁ κ. Δημητριάδης τὸ κατέχει. Ἀλλὰ καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ ἔργου εἶναι ζωντανὰ, ἀληθινὰ, κινῶνται, σκέφτονται καὶ δοῦναι φυσικὰ, μετὰ συνέπεια, χωρὶς ὅμως νὰ γίνονται καὶ σχηματικοί, μονοκόμματοι τύποι προκαθορισμένων καὶ

ανάλλαχτων απόψεων και ένεργειών. Ο χαρακτήρας του καθενός διαγράφεται και φανεώνεται ανέλιχτικά ως την ολοκλήρωσή του, ανάμεσα στη δραματική πράξη και σύγκρουση που προέχεται από την επαφή και αντίδραση αντιθετικών, διάφορων ή συγγενικών χαρακτήρων. Δέ μιλάνε μόνο αλλά και δρούνε, άλλοηλοειδρούνε. Και ή ζωή τους διαμορφώνεται και από τις προσοπικές των ιδιότητες βέβαια, αλλά και από τους έξω-τερικούς, φυσικούς και ήθικούς, παράγοντες που τους περιβάλλουν. Κ' έτσι ή δραματική πράξη προχωρεί σαν ή φυσική έναρμόνιση ομοιοτήτων, διαφορών και αντιθέσεων που αντιπροσωπεύονται από τις έκδηλώσεις ανθρώπων με ποικίλες ψυχικές διαθέσεις. Έτσι μονάχα ο Λεωνίδας και ο Φώτος είναι υπερβολικοί. Είναι βέβαια και οι δυο τ ύ π ο ι, μάλλον κυριότες και γελοίοι ο πρώτος, κι ο δεύτερος ιδεολόγος, προλαγανδιστής κ' αισθηματικός—ρομαντικός αισθηματολόγος καλύτερα. Όμως μόνι φάνονται κάπως υπερβολικοί, ιδιαίτερα ο Φώτος στην Τρίτη Προαή όπου ξεπέφτει στο διδαχτισμό και θεομπαλισμό, κ' έτσι ίσως παρουσιάζει εκεί μαζί του και τον Άλέκο Δρακιά, τον παρξένο, τον τόσο συμπαιθητικό κι αντιπαθητικό μαζί, ποικίμενο, ονειροπόλο και ρεαλιστή, αλήτη. Άλλά άν τόν έργο παυτεί από καλούς ήθολογούς, πιστεύω πως είναι δυνατό να μετααστεί ή υπερβολικότητα και των δυο αυτών τύπων που παρουσιάζεται κάπως χτυπητή στο διάβασμα.

Ο κ. Δημ. Δημητριάδης πρόσφερε με τον «Απόγονο» ένα έργο σημαντικό όχι μόνο για τη φτώχη Κυπριακή δραματογραφία αλλά και για τη νεοελληνική γενικότερα.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΗΣ

Υ. Γ. Μιά παρατήρηση ακόμη, που όσο κι αν αναφέρεται στην εξωτερική εμφάνιση του βιβλίου, όμως πρέπει να ειπωθεί: Γιατί αυτή ή πρόχειρη κι ακαλαίσθητη τυπογραφική εμφάνιση;... Λόγοι οικονομικοί βέβαια την επέβαλαν, όμως τόν έργο ζημιώνεται πολύ.

Κ. Π.

ΟΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Η Έκθεση τής Έλένης Γκ. Βούλγαρη.

Η Ζωγράφος Έλένη Γκατ Βούλγαρη, εξέθεσε στη Λευκωσία, περί τά 70 έργα Ζωγραφικής, από τις 12—24 του Οκτώβρη.

Για τήν Κύπρο, μία έκθεση Ζωγραφικής από ζωγράφους, που ήλθαν από τόν έξωτερικό, ειδικά για αυτό τόν σκοπό, είναι πολύ άσυνήθης πράμα. Έγώ δέν θυμάμαι ανάλογη περίπτωση και τόν γεγονός δέν μπορεί να περάσει άσχελιστο. Άν άρχισε ό έξω κόσμος να μάς λαμβάνει ύπ' όψη ή αν έμεις είμαστε πλέον, όμοιοι για ανάλογες επαφές, μένει να αποδειχθή.

Ήταν μεγάλο τόλμημα ή κάθοδος αυτή, για τή Ζωγράφο. Πιστεύω πως και μείς, ό κόσμος εδώ κάτω, θα ύποδεχθή θεομά αυτό τόν γεγονός και θα τόν ύποστηρίξει. Άνάλογες επαφές με τόν πνευματικό μας κέντρο είναι πολύ αναγκαίες από κάθε πλευρά. Άς ελπίσουμε πως ή Ζωγράφος μας θα αποδειχθή πρόδρομος σε μία τόσο αναγκαία κίνηση στο μέλλον.

Η Ζωγράφος Έλένη Γκατ Βούλγαρη, είναι γνωστή από τήν περσινή της έκθεση στο Ζάππειο και τις εύμενες κριτικές, όπως και από τις λοιπές της εκθέσεις στην Κέρκυρα και τήν Ρόδο. Ο άγχος τής δουλειάς της είναι ελασσογραφίες δουλεμένες με κέφι και πολλή αισθήση του ύλικού της. Οι χρωματιστές της μονοτυπίες (μιά έκτύπωση από έργο ζωγραφισμένο αντίστοιχα σε μία λεία επιφάνεια) είναι ζωομένες με πολλή μαεστορία και ευαισθησία. Οι μονοτυπίες, με μονόχρωμα (μιά πολύ λίγο γνωστή τεχντροπία), προσθέτουν μία νέα ποιιλία στις διάφορες έκτυπώσεις με μαύρο, όπως τή χαλκογραφία, τή λιθογραφία κτλ. και είναι ένα είδος με πολλές δυνατότητες, χρειάζεται όμως πολλή αισθήση τής μορφής, των τόνων και του ύλικού των πραγμάτων που ζωγραφίζει κανείς. Οι άκουαστέλλες της είναι λιγοστές, όπως λιγοστά είναι και μερικά έργα, με χρωματιστά σινιά μελάνια.

Τά θέματα της, είναι τοπία, τόν ύπαιθρο, ή άποψη, πολλές φορές, και τά λουλούδια σε μεγάλο ή μικρό σχήμα που έχουν γοητεύσει με τήν έντέλειά τους τή σιγονοιά και τή χάρη. Όλα τά έργα της είναι καλά μονταρισμένα σε άπλές ή κομψές κορνίζες, έντελώς τελειωμένα και καλάίσθητα για ζώμασμα σε κάθε οπτικό.

Ο κόσμος έχασε και χάσεται τήν έκθεση αυτή. Τά λουλούδια άγοράσθηκαν σχεδόν όλα από τήν πρώτη στιγμή, τρία, τέσσερα όμως λάδια, όπως ή Ρόδος με τόν ανεμόμυλο, ή άποψη τής Ρόδου, ένα μικρό σκίτσο τής Κερύνιας από τόν Άγιον Ίλαρίωνα, ή παλιά Άρι-

μόχωστος, νομίζω πώς έχουν ξεχωριστή θέση στην Έκθεση με την χαρμόσυνη τους διάθεση, το πλούσιο τους χρώμα, (χαμομένα με σπάτουλα) την ατμόσφαιρα και τη διαίγεια τους. Οι μονοτιτίες με χρώμα, όπως δυό έργο από την Κασιπίτσα Κέοζουα, Έοστια - Κέοζουα, Μεσογχή-Κέοζουα και οι κάκτοι, έχουν τις ίδιες άρετες με τη σειρά που ανέφερα, ή φύση της τεχνικής τους όμως είναι τέτοια που ενώ δίνει μία σπουδαία ποιότητα και φινέτσα στο έργο, χάνει δάπλα στο πλαστικό χρώμα της προηγούμενης σειράς, της καθ' αυτό ζωγραφικής, που δείχνει όλο τον παλμό που ή ζωγράφος διοχετεύει στο άνωχο ύλιό, πύ έκτυπα, και όλη την κλίμακα των συζυγισέών της. Τά λουλούδια και τά τοπία από την Κέοζουα, Ρόδο, Άθήνα, Δελφούς κτλ., σε μικρό σχήμα, μάς γοητεύουν με την τέλεια ήρεμή τους τεχνολογία με την εδωσθησία τους και την πληρότητα της τεχνικής τους, όπως είναι ζωγραφισμένα με πολύ λίγη πάστα. Τό μοναδικό πορταίτο της Κέοζουαίας κόρης μάς δείχνει μίαν άλλη δεξιότητα της ζωγράφου, όπως και τό «Τζαμί στη Ρόδο», μία διάφορη διάθεση και περισσότερο ρεαλισμό, που δέν ξερούμε αν είναι ένα νέο ξεκίνημα ή μία παροδική τροπή.

Πρέπει νάμαστε ένθουσιασμένοι, και να όφειλόμαστε είνουμοσύνη στη Έλένη Γκάτ Βούλαγοη που μάς ήλθε με αποκλειστικά δική της πρωτοβουλία, άνηφώντας κάθε κίνδυνο άποτυχίας, γιά να μάς κινήσει τά σταματημένα νερά του καλλιτεχνικόν αυτόν τόμέα της Κύπρου.

Α. ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΚΡΙΣΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ "ΣΠΟΥΔΕΣ" ΤΟΥ κ. Ν. ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ

Η ύπό του «Ελληνικού Πνευματικού Όμίλου Κύπρου» έκδοήσισα ποιητική συλλογή «Σπουδές» του κ. Νίκου Κρανιδιώτη, έτυχεν είνουμοσύνη έπλοδοχής εκ μέρους των φιλολογικών κύκλων της Ελλάδος, της Αιγύπτου και της Κύπρου.

Κατωτέρω αναδημοσιεύομεν μερικές χαρακτηριστικές σημειώσεις διά τό έργο του του κ. Κρανιδιώτη.

Ο κ. Πέτρος Χάρης γράφει στην «Έλευθερία» (Άθηνών) της 4ης π. Αύγουστου :

Θά ήθελα άμέσως να διατυπώσω όσες αντίρρήσεις έχω γιά τις «Σπουδές» του κ. Νίκου Κρανιδιώτη. Έτσι που να μπορώ να

μείνω χωρίς επιφυλάξεις μουσεί σε ό,τι που πρόσφερε αισθητική χαρά και σε ό,τι αντίχει σε δεύτερο και σε τρίτο διάβασμα. Πριν από καθέτι άλλο: Ο αριθμός των τραγουδιών που αποτελούν τις «Σπουδές» έπρεπε να είναι πολύ μικρότερος. Με τά μιά, και με λιγώτερα ακόμη, ο κ. Κρανιδιώτης θα είχε παρουσιάσει ό,τι καλύτερο και ό,τι πύ ώριμο μπορεί να δώσει ο συναισθηματικός του κόσμος, κι' ο αναγνώστης δέν θ' άνεδοκατέβαινε σε μία σκάλα που τον κουράζει λίγο: πότε άπάνω με τους καλούς στίχους και πότε κάτω με τους μετριους.

Τους ξεχωρώ όμως αυτούς τους στίχους κι' άλλους ακόμη, και μένω με τον ποιητή του γαμηλού τόιου, τον ποιητή του φθινόπωρου, θά έλεγα, που έχει άληθινα μουσικούς φθόγγους να μάς προσφέρει, όταν είναι στην ώρα της γόνιμης μελαγχολίας του. Και τόν ελπία τον κ. Κρανιδιώτη ποιητή του «φθινόπωρου», όχι γιάτι συχνά στις «Σπουδές» τραγουδάει τό φθινόπωρο αλλά γιάτι φθινοπωρινή, νοσταλγική είναι συνθήσος ή διάθεση του:

Θολή σκιά του δειλιού
κάτω άπ' τό θόλο τ' ουρανού
του πελοπόρου
πλανάται ή θλίψη των θεών
στην κρύα γαλήνη των ώρών
του φθινόπωρου.

(Φθινοπωρινή συμφωνία).

Είν' άστατη πολύ ή καρδιά μου άποψε....
Έξω φυσάει και ψιχαλίζει ψιχαλίζει.
Τά κάρρα ξεζιμένα έχουν παγώσει
στο δρόμο, και γι' άποδημιές θρηνούν τά φύλλα.

(Φθινόπωρο).

Έχει ευγένεια ο στίχος του κ. Κρανιδιώτη στις καλές του στιγμές, είναι μουσικός, δέν παρουσιάζει τραύματα από γλωσσικές εσθαρβαρότητες κι' ο διακριτικός, ο άόρθυος ρωμαντισμός, που τόν θερμαίνει, δέν τόν άπομακρύνει από τόν παλμό κι' από τις συνθήσεις του καιρού μας. Άκούστε αυτήν εδύ τη «Σερενάτα», που δείχνει πόσα ακόμη μπορεί να δώσει ο στίχος της παραδόσεως:

Τούτ' ή κοπέλλα ή κασταή
ποιός τάπε τόσο να ποεί,
τ' άνέραστο που σήνεται μενεξεδενίο δειλί,
τούτ' ή κοπέλλα να ποεί
κι' ή σερενάτα ή μακρινή
ν' άνιστοράει άτέλειωτα τους έρωτες τ' Άπρήλη;

Ο κ. Κρανιδιώτης έχει προτίμηση στο στίχο της παραδόσεως, τόν όμοιοκατάληκτο αλλά δέν άποφεύγει και τόν ελεύθερο στίχο. Ωστόσο, μολοντί νέος άνθρακας και με διάθεση έντελώς σημερινή, τραγουδάει με περισσότερη άνεση όταν έρσικεται κάτω άπό την πειθαρχία του όμοιοκατάληκτου στίχου. Είναι ένας από τους λίγους που κάνουν εύπρόσδεκτη την ποίηση της παραδόσεως. Και τούτο όχι γιάτι άσφαδίζει άπλως όμαλά στίχους, αλλά γιάτι έχει να δώσει ή μουσική ενός προσωπικού συναισθηματικού κόσμου.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Ο κ. Άγγελος Μετξάς γράφει στο «Έμπρος» (Άθηνών) της 8ης π. Σεπτεμβρίου :

Η έπιθλητική και όγκώδης αυτή συλλογή ποιημάτων του κ. Νίκου Κρανιδιώτη χωρί-

ζεται σε κατηγορίες— Έλεγεια: 18 ποιήματα. Τοπία: 11, Σπουδές: 30, Ειδύλλια: 18, Ύμνοι: 8 και Σάτιρες: 2. Δηλοδή 87 εν όλω ποιήματα.

Στην ποιητική αυτήν υπερπαραγωγή βρίσκεται κανείς αρκετά ενδιαφέροντα ποιήματα και μπορεί να πη ότι ο τόμος αυτός— ανεξάρτητα από την προηγούμενη εργασία του κ. Νίκου Κρανιδιώτη— του δίδει μια εξέχουσα θέση στα Έλληνικά γράμματα. Ο κ. Κρανιδιώτης έχει προσφέρει ήδη στην Έλληνική λογοτεχνία δύο τόμους: Τά «Χρονικά» (διηγήματα 1945) και το «Νεοελληνικό Θέατρο» (Μελέτη 1950). Έχει υπό έκταξη μια νουβέλλα, μια συλλογή διηγημάτων και μια μελέτη για το Γρηγόριο Ξενοπούλου.

Έδώ σαν δείγμα παραθέτω τα δύο πρώτα εξάστιχα του πρώτου ποιήματος της συλλογής που είναι νομίζω, ένα από τα καλύτερα του:

Θολή σκιά του δειλινοῦ
κάτω ἀπ' τὸ θλόο τ' οὐρανοῦ
τοῦ πελοφόρου,
πλανάτ' ἢ θλίψη τῶν θεῶν
στὴν κρύα γαλήνη τῶν ὤρων
τοῦ φθινοπώρου.

Κρυφὴ ἀγωνία! Μυστικὰ
πάνω ἀπ' τοὺς ἀφούς τὰ λευκὰ
δακρῶζουσιν κρῖνα,
καὶ τ' ἀφύλλα κλαδιά ριγοῦν
μέσα στο πάρκο που θρηνοῦν
πικρά καὶ κείνα...

ΑΓΓ. ΜΕΤΑΞΕΣ

Ο κ. Μπάμπης Κλάρας γράφει στη «Βραδυνή» (Αθηνών) της 16ης π. Αυγούστου :

Συχνά, στα τελευταία χρόνια, πολλοί τεχνίτες του έμμετρου λόγου ξεστράτιζουν σε σφαλερά μονοπάτια: Άγωνίζονται ν' αναλύσουν προβλήματα του καιρού και ν' δώσουν λύσεις σ' αυτά, σαν ν' ήταν φιλόσοφοι και κοινωνιολόγοι. Στο ξεστράτισμα μάλιστα αυτό, τους βοηθάει κάποτε κι' η κριτική. Κι' οι δύο πλευρές ξεγονούν τότε, πως όποιος θέλει να δείξει μόνο τα στραβά του κόσμου και ν' τα διορθώσῃ, δεν έχει παρά ν' γράψῃ πραγματείες κι' όχι ποιήματα. Ένω αν θέλῃ ν' είναι και ποιητής, τότε, εκείνο που προπαντός πρέπει ν' πετύχῃ, είναι νὰ συγκινήσῃ, νὰ ἐλλέξῃ, νὰ δημιουργήσῃ αισθηματικὴ γοητεία. Πρέπει και τὴ φιλοσοφική του σκεψή, που συλλαμβάνει προβλήματα και προβλήματα και διεξόδους, κι' αυτήν νὰ τὴν ἐκφράσῃ κατά τέτοιο τρόπο, ὡστε πρὶν ἀπ' ὅλα ν' ἀγγίξῃ τὴς χορδὲς τῆς καρδιάς. Τόσο τὸ καλύτερο φυσικά, ἀν μὲ τῆς καρδιάς τὸ δόνημα κατορθώσῃ και τὰ νεύρα του ἐγκεφάλου νὰ ζυσηθῇ. Όταν ἡ συγκίνησι δημιουργήσῃ και συνειδησιακὸ ἀναπαλάμω, τότε ἡ αισθητικὴ ἀπόλαυσι θα εἶναι πλήρης. Ἄλλὰ ποτὲ δεν θὰ φθάσῃ κανείς στο ἀποτελεσμα αὐτό, ἀν ἀπειθυνθῇ κατευθείαν στὸν ἐγκεφαλο. Ο δρόμος πρὸς τὸν ἐγκεφαλο πρέπει νὰ περνᾷ πάντα ἀπὸ τὴν διάσῃ τῆς καρδιάς. Γιατὶ δίχως συγκίνῃσι και θέλγητρο, ὅτι ὅποτε ἄλλο μπορεί ν' ὑπάρξῃ ἐκτός ἀπὸ ποιησι.

Γιὰ νὰ ἐπιτευχῇ ὁ σκοπὸς αὐτός, χρειάζεται, φυσικά, ἡ ποιητικὴ οὐσία νὰ κρυσταλλώσῃ στὴν κατάλληλη ποιητικὴ μορφή. Τα δύο στοιχεία, εἶναι ἀλληλένδετα, συνυφασμένα. Γιὰ τὴν ἀπλή αυτή ἀλλὰ μεγάλη ἀλήθεια, ἡ παραδοσιακὴ ποιησι ἔχει δώσει

πολλές και σημαντικὲς ἀποδείξεις. Ένω, ἀντίθετα, πολλοὶ που τὴν κατηγοροῦσαν γιὰ θεματογραφία, ἔχουν ὀδηγηθῇ, ἀπὸ ξένα πρότυπα, στὴ χειρότερη μορφή τῆς: τὸν πεδὸ στοχασμὸ—ὅταν ἐννοίεται δεν παρασῶνεται σε ἀσυναρτησίες και παραλογισμοὺς. Ταυτόχρονα, θέλοντας ν' ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὰ δεσμά τῆς παραδοσιακῆς τεχνικῆς, καταργῶν κάθε εἶναι σιχουρητικῆς. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, σῶνουν τὸ ποιητικὸ θέλγητρο. Κι' ἀθελά τους, τονίζουν ὅτι, εἶτε αὐτοῦσια, εἶτε ἀνανεωμένη, ὅπως πρέπει νὰ εἶναι, ἡ παραδοσι θ' ἀποτελῇ πάντα τὴν καλύτερη βάση γιὰ ὅποιον θὰ θέλῃ νὰ ὑψῶνεται σε ἀληθινὲς ποιητικὲς σφαιρές.

* * *

Τις ἀπλές αυτές ἀλλὰ τόσο σημαντικὲς ἀλήθειες, ἔμπρακτα ἐπικυροῦν κάποια ὠραία τὸ ἔμμετρο λόγου μῆνύματα, που ἦλθαν ἀπὸ τὴ μακρινὴ ἀλλὰ πάντα ἑλληνικὴ Κύπρο. Αὐτὰ τὰ ἴδια, πιστοποιῶν και τὴν ἑλληνικότητά τῆς. Στὸ φῶς και στο χρώμα. Στὴν καρδιά και στο νόο. Στὸν ἀγιάτρευτο καὶμὸ και στὸν ασθεστο πόθο. Στὴ θλίψη και στὴν ἀπαντοχῇ. Στὴν κραυγὴ και στὴν ἐλπίδα. Στὴ στρωτὴ γλώσσα, τὴ δίχως ἰδιωματισμοὺς κι' ἀκρότητες, που θὰ τὴ ζήλευε κάθε κάτοικος τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους.

Τὰ μῆνύματα αὐτὰ, εἶναι τὰ τραγοῦδια τοῦ κ. Νίκου Κρανιδιώτη, Ὀγκος δημιουργίας, καταταγμένης σε πέντε ποιητικὲς κατηγορίες: Έλεγεια, Τοπία, Σπουδές, Ειδύλλια, Ύμνοι, Σάτιρες. Καινοῦριους δρόμους, ὁ ποιητὴς δεν ἐκνοίσει. Οὔτε προβάλλει νέους ἐκφραστικούς και μορφικούς τρόπους. Τὴν παραδοσι ἀκολουθεῖ. Στὴν παλιὰ τεχνικὴ και στὴν ἀνανεωτικὴ τῆς ἀναπτύξι, τὸν ἐλεύθερο στίχο. Τὴν κατέχει ὁμως τόσο πολὺ, και τὴ χρησιμοποιεῖ τόσο καλά, ὡστε δημιουργεῖ ἀληθινὴ ποιητικὴ συγκίνησι. Έχει γνήσια ποιητικὴ φλέβα, μεζεστὸ μέσος τῆς τ' αἰκίω τῶ ἀισθηματος αἵμα, ὀξυμυμένο τόσο, ὡστε νὰ καιη τὸ μυαλὸ καθαρό και ικανὸ νὰ ἐλέψῃ καθαρία σαν κι' αὐτό, φωτεινὰ ὄραματα. Δίνει ἀπλή ἀλλὰ ἀληθινὴ ὀμορφιά, που συγκινεῖ κι' ἀφήνει κάποιο συναισθηματικὸ καταστάλαγμα σε κάθε ἀνθρώπινη καρδιά. Μὰς κανεῖ ν' ἀκούμε γλυκερές μελωδίες, τονισμένες σε ποικίλα μουσικά μέτρα και καμπανιστοὺς ρυθμοὺς, με ἀρμονική σε ἐλάσσονα πάντα τὸν ὑπόκρουσι, θαρρεῖς κάποιας παλλῆς κιθάρας, που τόσο μὰς λείπει στὴ σημερινὴ ἐποχὴ και τόσο νοσταλγοῦμε, όταν κοπάη ὁ θόρυβος ἀπὸ τὴς σύγχρονες ποιητικὲς τζάζ. Γιατὶ, φυσικό εἶναι, τούτο τὸν καιρό, που ἡ δύναμι κυριαρχεῖ, νὰ βρίσκῃ ὁ ἀνθρώπος ξεκουράσι στο λεπτό αἶσθημα, και στὴν εὐγενεῖ ψυχῆς, στὴν ἀέρθητα και στὴν τρυφεράδα, ὅσο κι' ἀν τὰ χεῖλι συχνὰ τὴν κατακρίνουν, γιὰ νὰ μὴ ὀμολογήσου τῆς καρδιάς τῆς ἀναναίαν.

Αὐτὸ ὅμως, δεν σημαίνει πως ὁ Κρανιδιώτης ζῆ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του. Τὸ αντίθετο, μάλιστα, δείχνουν μερικὰ τραγοῦδια του. Ὅπως τὸ «Ξαναγυρίζουμε», ὅπου, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ εἰδύλλιο τῶν εὐτυχημένων παιδικῶν χρόνων, καταβῶναι ν' ἀκολουθῆσῃ τὸν ἀνθρώπο στὴν κατοπινη μαρτυρικὴ πορεία του. Και, με ὁδο και πόνο, θλίψη και προσομῃ, ἐγκατέρρησι και νοσταλγία, δείχνει συμπεκνωμένη τὴν τραγικὴ εἰκόνα τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς. Μὲ γενικότερη ἐπίσης σημασία τραγοῦδι εἶναι τὸ: Πόσους εἶ γαλαξίες μερες. Ἐλλάδα τοῦ 1945. Σπῆλαιο ληστὸν, Χειμωνιάτικο καφενεῖο; Τὰ καρδιά, Μελαγχολία, Ἀλαγαῖοι, Ἀνθρώπι-

νο, Το τραγούδι τῶν προγόνων, κ. ἄ. Ἄλλὰ καὶ ὅταν δὲν συλλαμβάνη προβλήματα πού συγκλονίζουν τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἀνάσφυρο κ' ἀνάερο τραγούδι του εἶναι ὀφασμένο μὲ μιὰ λεπτὴ αἰσθηματικὴ ἀτμόσφαιρα, πού, ὅσο κ' ἂν μοιάζῃ ξεμακρῆ, δὲν παύει τῆς τραγικῆς πραγματικότητος ἀντίπαλος νὰ εἶναι κ' αὐτῆς τὰ θλιβερά ἀνάγνια νὰ μῆνᾳ.

Παρατηρήσεις γιὰ τὶς «Σπουδές» τοῦ κ. Κρανιδιώτη, πολλές θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ κάνει. Βασικά, ὁ ὄγκος τῆς παραγωγῆς του, εἶναι κάπως δυσανάλογος πρὸς τὴν ποιητικὴ οὐσία πού ἐμπερικλείει. Θὰ μπορούσε νὰ περιορισθῆ ὁ πρῶτος, χωρὶς νὰ ζημιωθῆ ἡ δεύτερη. Ἐ' ἀποφευγε ἔτσι ὁ ποιητὴς τὴν ἐπανάληψι τοῦ ἑαυτοῦ του. Θὰ μπορούσε νὰ μὴν ἐπαναλάβῃ σὲ πολλὰ σημεῖα τὶς ἴδιες ποιητικὲς ἰδέες. Μιὰ ἀπ' αὐτὲς εἶναι καὶ τοῦ φθινοπώρου, πού καταντᾷ κυριαρχικός τόνος καὶ πού τὸν μεταβάλλει ἔτσι σὲ τραγουδι-στὴ τῆς φθινοπωρινῆς μελαγχολίας, λές καὶ ἡ ζωὴ μόνο φθινόπωρο εἶναι καὶ δὲν ἔχει ἄλλες ἐποχές. Ἐ' ἀποφευγε τὸ κλωθογυρί-σμα στὸν σκοπὸ τοῦ παληοῦ ἔρωτα καὶ τῆς χαμένης ἐλπίδας. Ἐνα αἰσθημα, πού καταν-τάει μονότονο καὶ κουραστικό, καὶ πού μόνο σὲ μερικὰ τραγούδια ἀπὸ τὰ Εἰδύλλια καὶ τοὺς Ὕμνους παραχωρεῖ τὴ θέσι του σὲ πῶ αἰσιόδοξος τόνους καὶ σκοπούς. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἔχει τὸν ἀντίκτυπο του καὶ στὸ λεκτι-κό. Πολλὲς λέξεις ἐπαναλαμβάνονται καὶ τὸ λεξιλόγιό του φαίνεται πτωχό. Δὲν κατα-βάλλει ὁ ποιητὴς προσπάθεια γιὰ τὸν πλου-τισμὸ του καὶ τὴ γλωσσολογικὴ ἀνάεω-σί του. Κάποια τραγούδια, ὅπως οἱ Σάτι-ρες καὶ κἄνα-δυὸ ἄλλα θὰ μπορούσαν νὰ μὴν εἶχαν περιληφθῆ στὴ συλλογῆ. Θὰ μπο-ρούσαν ἐπίσης νὰ ἔλειπαν μερικὸ μέτροι-κα καὶ τεχνικὰ ἀνεξεργαστοὶ στίχοι, σὲ κα-λὰ κατὰ τὰ ἄλλα τραγούδια, ὅπως π.χ. σ' ἔκεινο τὸ περίφημο Βᾶκχικο.

Οἱ παρατηρήσεις ὅμως αὐτὲς δὲν ἀνα-ροῦν τὴν ἀξίαν τοῦ συνόλου. Τὸ σύνολο αὐ-τό, ἀποτελεῖ ἀπόδειξι γιὰ τὴν αἰσθητικὴ ὁ-μορφία πού μπορεί νὰ χαρίσῃ ἡ παράδοσι, αὐτόοσια ἢ ἀνεπεωμένη, ὅταν τὴ χρησι-μοποιῆ ἀξιὸς τεχνίτης. Ἀποτελεῖ ἀπόλαυσι ἀ-ληθινῆ, γιὰ ὅσους ἀπεχθάνονται τὶς σκοτει-νὲς ἀσυναρτησιές, πού μὲ τὸ πρόσχημα τῆς συγχρονισμένης μορφῆς καὶ τῆς «μουσικῆς ἰδέας», προσπαθοῦν νὰ καλύψουν τὴν κενό-τητα περιεχομένου καὶ τὴν ἀνυπαρξία μορφῆς. Ὁ Κρανιδιώτης ἔχει ἐκφραστικὴ καθαρότη-τα καὶ στιχουργικὴ πληρότητα. Γιατὶ εἶναι ποιητῆς.

ΜΠΑΜΠΗΣ ΚΛΑΡΑΣ

Ὁ κ. Μελῆς Νικολαΐδης γράφει στὶς «Ἀκτίνες» (Ἀθῆναι) Σεπτεμ-βρίου 1951 :

Χαμηλόφωνος καὶ ἀπαλός, ἀλλὰ καὶ θερ-μὸς καὶ ζωντανὸς εἶναι ὁ τόνος τῶν ποιη-μάτων τοῦ κ. Κρανιδιώτη. Μπορεῖ νὰ μὴ δο-κιμάζῃ μεγάλες πτήσεις, ἀλλὰ ἡ ἀτμόσφαι-ρα, μᾶσα στὴν ὁποῖαν ζοῦν καὶ τὴν ὁποῖαν ἐκφράζουν τὰ ποιήματά του, εἶναι ἡ ἀτμό-σφαιρα τῆς ἀγνῆς καὶ καθαρῆς ψεύσεως. Μακριὰ ἀπὸ ἐκζητημένους καὶ ψεύτικους ἐκφραστικούς τρόπους, μακριὰ ἀπὸ ἄψυχα καὶ κρύα ἐγκεφαλικά κατασκευάσματα, ὁ Κύπριος ποιητῆς ἀφήνει τὴν καρδιά του νὰ λαλήσῃ ἐκ τοῦ περισσευομένου της. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ τραγούδι του εἶναι γεμάτο ἀπὸ αἰ-σθημα: ἀπὸ εὐγενικὴ μελαγχολία καὶ συγ-κρημένη χαρὰ, ἀπὸ θλιμμένη νοσταλγία

καὶ θαθεῖα ἐλπίδα, ἀπὸ πικρὰ ἐλεγεία καὶ φωτεινὸς ὕμνος. Τὸ κλίμα αὐτὸ ἀπονείε-ισως μιὰν κάπως πῶ αἰσθητῆ καὶ πῶ θα-ρειὰν ἀπαισιοδοξία, πού θὰ προτιμούσαμε

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

(Σκίτσο τοῦ ζωγράφου Τηλ. Κάνθου)

νὰ μὴν ὑπῆρχε, ἀλλὰ πάντως ὁ σεμνὸς καὶ εἰλικρινῆς τόνος τῶν ποιημάτων καὶ ἡ λιτῆ, ἀλλὰ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ πῶ ταίριαστὴ καλλιτεχνικὴ μορφὴ τους, συγκινοῦν καὶ θέλγουν.

ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Ὁ κ. Τάκης Δόξας γράφει στὴν «Ἀυγὴ» (Πύργου - Ἡλείας) τῆς 27ης π. Αὐγούστου :

Κάθε βιβλίον πού ἐρχεται ἀπ' τὴν Κύπρο, κ' ὅταν ἀκόμα δὲν φέρνει ἄμεσο τὸν πόθο τῆς γιὰ τὴν ἔνωσι, ὅπως ἀπόλυτα οἱ «Σπουδές» τοῦ κ. Νίκου Κρανιδιώτη, μᾶς συγκινεῖ θαυμάσια, γιατί εἶναι τὸ μήνυμα ἑνὸς ἀδελφοῦ, τὸ μήνυμα χιλιάδων ἀδελ-φῶν, πού λιώνουν σὲ συμμαχικό στρατόπε-δο.

Μήνυμο ἥμερο, μελαγχολικὸ καὶ πονεμένο εἶναι κ' οἱ «Σπουδές». Ὁ ποιητῆς, ἐγκλει-στος στὸν ἑαυτὸ του, βασανίζεται μὲ τὶς μῆμες καὶ τὶς ἀναζητήσεις. Λυπητὲρες οἱ πρῶτες κ' ἂν ἀνικανοποίητες οἱ δεύτερες, το-νίζουν ἕνα τραγούδι πού μπορεί νάχει ἐξω-τερικὲς ἐναλλαγές μᾶ στὸ ἑσωτερικό του μένει τὸ ἴδιο: τραγούδι τοῦ φθινοπώρου καὶ τοῦ θανάτου.

Θὰ πέσουν πάλιν οἱ ἐροχῆς
κ' οἱ ἐσπέρες θὰ ντυθοῦν μελαγχολία...

Ἐν περιμένεις μᾶ στὰ ποιήματα τοῦ κ. Κρανιδιώτη πρωτοτυπία ἢ ἀνεύρεσι τοῦ ποιητικοῦ λόγου, δὲ θὰ τὴ ἔρει, Ἄνθρωπον στὴν παράδοσι, ἀπὸ ψυχῆ κ' ἀπὸ τεχνικῆ. Ἐχουν ὅμως εἰλικρινῆ παλμό, λεπτὸ ἀνθρώ-πινο αἰσθημα, πόνου καὶ τρυφερότητα πού μαρτυροῦν πῶση καρδιά ἔβωσε ὁ ποιητῆς πλάθοντας τα. Μ' αὐτὸ τὸ κλίμα πλησιάζου-

με περισσότερο τόν ποιητή και κοινωνούμε τη μοίρα του.

Οι χαμηλοί τόνοι των «Σπουδών» αναδίνονται και μία αισθηματική ευγένεια που υποβάλλει άλλοτε με τόν ελεγειακό της τόνο κι' άλλοτε με μία αζεπεράστη έφεση. 'Η έφεση εκτοξεύεται όταν ο κ. Κρανιδιώτης γίνεται ένας άληθινος Κυπριώτης τυρταίος που τόν συγκλονίζει ή θρησκεία και τόν αίτημα της δούλης πατρίδας :

Θεέ!

Άγρύπνα πάνω άπ' τούς κάμπους,
τίς βάλασες και τά σπίτια της πατρίδος
(μου.

Άγρύπνα,
και διώνχε τή θύελλα,
και διώνχε τόν άνεμο και τήν καταιγίδα.

ΤΑΚΗ Ξ ΔΟΞΑΣ

Ο κ. Π. Σπανδωνίδης, στην ώρα του «Ελληνικού βιβλίου» του Ραδιοφωνικού Σταθμού Θεσσαλονίκης, τής 14ης π. Σεπτεμβρίου, άσχολούμενος με τής «Σπουδές», ειπε :

Πριν από λίγο καιρό άσχοληθήκαμε τήν ώρα αυτή με μία ποιητική άνθολογία που εκδόθηκε τελευταία με τήν προτίδα του κ. Άντρεά Ιωάννου. Περιεχει ποιήματα 31 Κυπρίων συγχρόνων ποιητών. Ο αριθμός αυτός παρουσιάζεται για τήν ποίηση σημαντικός σχετικά με τήν αναλογία τού πληθυσμού της Κύπρου. Ο κ. Ν. Κρανιδιώτης, τού οποίου έχουμε σήμερα ύπ' όψη μας τήν πρώτη ποιητική συλλογή, είναι ένας από τούς ποιητάς της άνθολογίας. Κυρίως κατάνε ως τώρα με τόν διήγημα και τή μελέτη. Έγραφε στα 1945 και εξέδωκε τά «Χρονικά», τόμο διηγημάτων, και πέρουσι εξέδωκε μία μελέτη με τόν τίτλο «Τό Νεοελληνικό θέατρο». Τελευταία εκδηλώθηκε στην ποίηση και τήν ποιητική συλλογή του, που τήν επιγράφει «Σπουδές», θά τήν παρουσιάσουμε σήμερα.

Άλλά πριν προχωρήσουμε στις σελίδες των «Σπουδών», θά υπενθυμίσουμε κάτι που άποτελεί τιμητική διάκριση για τόν Κύπριο διανοούμενο, ότι δηλαδή ο κ. Νίκος Κρανιδιώτης είναι ήδη διευθυντής τού περιοδικού «Κυπριακά Γράμματα», που εκδίδεται δέκα έξη χρόνια τώρα χωρίς διακοπή. 'Η συνεχής αυτή έκδοση τιμά τόν κοινό των Κυπρίων και δείχνει πόσο οι Κύπριοι αναγνωρίζουν τή σημασία τού πνευματικού παραγοντος μέσα στη ζωή, και κρατούν με έπιμονή και σταθερή θέληση τόν περιοδικό στη ζωή.

Οι «Σπουδές» τού κ. Ν. Κρανιδιώτη είναι μία ποιητική συλλογή που πορεύεται πάνω στα σταθερά ίχνη της παράδοσης. Καθόσον γνωρίζω, κανένας από τούς Κυπριούς ποιητάς δεν έζητησε άπό άπομακρυνθή άπό τόν δρόμο που χάραξε ή παράδοση, και τόν πιο άπιστευτο είναι, ότι κανένας από τούς Κυπριούς ποιητάς δεν έδειξε ως τώρα ίχνη επιδράσεως από τήν Άγγλική ποιητική σκέψη, μ' όλο που, άσφαλώς, όλοι τούς θά έθρσκούνται σε πραγματική έπαφή μαζί της.

Όπως κι' άν είναι, οι «Σπουδές» έρίσκονται σε μία πολύ καθαρά χαραγμένη γραμμή κλασικιστικορομαντικού τύπου. Τα λογοτεχνικά, ποιητικά είδη εδώ διατηρούν άκέρια τήν άξία τους. Έδου ή κατονομασία τούς άπό τόν ίδιο τόν ποιητή: Έλεγεια, τοπία, δηλαδή εικόνες, σπουδές, δηλα-

δή στοχασμοί, ειδύλλια, ύμνοι, σάτιρες. Έτσι ή παράδοση θρίσκει εδώ τήν ειδολογική της πληρότητα.

Τά μοτίβα, που επικρατούν στην ποίηση αυτή είναι ό έρωτας, ή φθινοπωρινή θλίψη, ή έαρινή φαίδρότητα, ή μοναξιά, ή άγασπη στην πατρίδα, ή ανεκρή φύση, όλα διατηρημένα μέσα στο γενικό χαρακτήρα τούς, χωρίς να υπενθυμίζουν πάντοτε τήν άτομική ταραχή, ή εύαισθησία της ψυχής, άπό τήν όποία είχαν αναβύσει.

Πολλά από τά ποιήματα αυτά έχουν κάτι τόν πολύ καθιερωμένο σαν συναισθηματική θέση και τόν πολύ τυπικό στους έκφραστικούς τρόπους.

«Δέ θ' άνάτειλε πιά ποτέ ό γήλιος
μέσα στις λίμένες τών χρυσών ματιών της
κι' οι άφες δέ θά παίξουν στα μαλλιά
της.»

Οι εικόνες είναι πλαστικές και ολοκάθαρες, όπως :

«Σ τόν πετρωμένο όμως καράει τής ψυχής
της
μένουν ακόμη τά πανιά άνοιγμένα,
κι' οι ναύτες, που στοιχειώσανε, γυρίζουν
βρυκόλακες στους δρόμους μίας Κολ-
χιδας.»

Ο ρυθμός σ' όλη τήν έκταση των ποιημάτων της συλλογής είναι κι' αυτός πλαστικός, δηλαδή ξεκάθαρα διαμορφωμένος, χωρίς ταλαντεύσεις, που θά έδιναν τήν έννοια τού μουσικού παλμού, όπως :

«Φυτρώσαν άνοιξιάντικα στον τάφο σου
λουλούδια
κι' αγάλια με τόν φύσημα τού μάπης
συγοκλαίν
άφήνουνε στην πλάκα σου όλη τους τή
δροσούλα
κι' ό,τι σ' άρνήθηκε ή ζωή πονετικά
σου λέν.»

Μερικά από τά ποιήματα της συλλογής έχουν κάτι τόν ώραίο, τόν παιγνιώδες, που θά μπορούσε να τά ονομάσει κανείς άπλά τραγούδια, όπως :

Κάτι έχει ματώσει
τήν τρελλή καρδιά μου
που ναι δίχως γνώση.
Κάτι έχει προδώσει
τό θαυό έρωτά μου
δίχως να τόν νοιώσει.

Άλλά ίδου, ότι ήμπορει ό ποιητής μας να σταθή περίσκεπτος σε ώρισμένες εύτυχεις στιγμές και να έκφρασθή πυκνά και επιγραμματικά :

«Πώς με πικραίνει ή Μοίρα των ανθρώπων
που τή θεαία τους φήμη προλαμβάνει
γρήγορος θάνατος κι' άβροισμα κόπων
ή συντομη ζωή τους δεν τούς φτάνει...
Έχει τόν νόημα ταξιδιού, που ή νη-
μερία
του φθινοπώρου ξαφνικά μές ύποβάλλει
και σχεδιάζουμε πολύ... Μά ή τρικυμία,
μόλις μαρκάρουμε, για πάντα τόν άνα-
βάλλει.»

Άλλά θά σάς δώσω ένα άλλο μικρό ποίημα, όπου σιγαναδεύεται ένας γνήσιος γλυκός πόθος :

Σάν τόν κρίνο μοιάζω,
πού στη σάλα φθίνει
μέσα σ' ένα θάξο.
Σάν τόν κρίνο μοιάζω,
σ' άγονη σπαράξη
μέσο καλοσύνης.
Σάν τόν κρίνο μοιάζω,
πού στη σάλα φθίνει.

Υπάρχει πολύ έρωτικό στοιχείο στα ποιήματα της συλλογής. Αλλά ο έρωτας εδώ δεν είναι περισσότερο κάτι από το κακά παραδειγμένο αίσθημα: εκείνος στον οποίο ισορροπός ο έλληνας λαός, ελασθή ούτε αίσθησικός και ήθονιστικός, ούτε πάλι αιθέριος και άπονευματωμένος, όπως:

«Κάπου εδώ βασίλευσαν δυο μάτια,
κάπου εδώ έχει σβήσει μιὰ καρδιά».

Αλλά πόσο έπαληθεύει ο ποιητής κάθε ώρα την παρατήρηση, ότι ευδοκίμει ιδιαίτερα στα μικρά, σύντομα, έπιγραμματικά ποιήματα, όπως:

Έδω, που μαζεύθηκαν τὰ χρόνια
νά κερδίσουν τὸ μῦθο τῆς ζωῆς,
Έδω, που στάθηκε νὰ πρωτοδεῖ τὸ φῶς
ἡ νιότη τῶν γυνῶν ἀνδρώπων,
Έδω, που πάτησαν τὰ πόδια τῶν θεῶν
καὶ φύτρωσε τὸ λούλουθο τῆς γνῶσης,
πεθαίνουν κάθε μέρα οἱ Προηθεῖς
καὶ δὲν εἶν' ἕνας Ἡρακλῆς γιὰ νὰ
[τοὺς λύσει.]

(Ἑλλάδα τοῦ 1945)

Δὲν θὰ ἐπιμείνουμε στὴ σειρά ποιημάτων, που τιτλοφορεῖ ὁ ποιητὴς «Τοῖα». Θὰ πῶμε μόνο, ὅτι τὰ ποιήματα αὐτὰ πραγματικοῦν μιὰ προσωπικὴ προσφορά τοῦ ποιητῆ μας, κατὰ τοῦτο, ὅτι κάθε τοπίο εἶναι μιὰ κατάσταση ψυχῆς, ἡ ἀλλοιῶς, ὅτι, ἡ παρέμβαση ἀνθρώπων στιγμῶν ἐκφράζει τὸ ἦθος τοῦ τοπίου, ὅπως:

«...Καὶ τὸ λιμάνι ἔχει πιά τώρα μεγα-
[λύσει!]

Μὰ τὰ καράβια, φεύγοντας, μαζί τους
πῆραν τὴν ψυχῆ, που τοῦ 'χαν δώσει.»

Σπανιώτερα συμβαίνει τὸ ἀντίθετο, δηλαδή, ἡ φύση νὰ ἐκφράζει τὸν ἀνθρώπο, ὅπως στοὺς στίχους που θ' ἀκούσετε:

«Εἶχα κάτι παράξενες ἐμπνεύσεις: Ὅμως
ὡς ἠθονὴς μηνύματα, ἀπ' τὸ πάρκο,
[σμήνη
ἦρθαν τὸ φῶς, τ' ἀρώματα, ἀπότομα, ἀπότομα
καὶ δῶσαν κάποιο νόημα στὴ ζωῆ μου.
Ὑστερα ἐκλείσθη τὸ παράθυρο. Μὰ ἔμειναν
τὸ φῶς καὶ τὰ λουλούδια στὴν ψυχῆ μου...»

Στὴ συλλογὴ αὕτη κάνει ἐντύπωση ἡ συχὴ ἐπιστροφή στὰ φθινόπωρα καὶ τὴ συμβατικὴ ἀνία. Ἡ φαντασία δὲν ἀνανεώνει τίς εἰκόνας. Ὡστόσο πῶς δουλεμένα εἶναι τὰ ποιήματα τῆς σειράς «Σπυδές». Ἐκεῖ ὑπάρχει ἕνα ξεχωριστό ποίημα, «Ἡ ἐπιτομή», που δείχνει ὅτι ὁ προσωπικὸς παλμός δύναται νὰ ὑπάρχει στὴν ποίηση τοῦ κ. Ν. Κρανιδιώτη. Καὶ τὸ ποίημα «Νυκτωδία» ἀφῆνει δυνατὴ ἐντύπωση. Ξεσηκῶν τοὺς στίχους:

«Ἀπόσταγμα τῶν λυπημένων χρόνων,
σὲ λυθῶ μες στὰ φύλλα, μες στὴ γλῶσσι
στὸ σάλεμα τῶν μουσικῶν μου πόνων...»

Ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ ποίημα, που ατερεώνει τὴν ἀντίληψη μας πῶς ὁ κ. Ν. Κρανιδιώτης ευδοκίμει περισσότερο στὴν περιεκτικὴ, στοχαστικὴ καὶ ἐπιγραμματικὴ δημιουργία, εἶναι τὸ ποίημα που τιτλοφορεῖται «Στωϊκὸ».

Στὸ τέλος τῆς συλλογῆς δημοσιεύεται σειρά «Ἕγνων». Αὐτὰ ὁ κ. Κρανιδιώτης ἀραώνει πολὺ, ὅταν ἐπιχειρεῖ νὰ ἀφῆθῃ στὴν ψυχικὴ φορά τοῦ «Ἕγνων». Αὐτὸς που ευδοκίμει περισσότερο στὶς ὄρες τῆς περι-συλλογῆς, παρά τῆς «ἐκφράσεως», ἐξίσου ἤθευε πῶς ὅταν θέλει νὰ δώσει στιγμῆς καὶ ἐνταση.

Ἐπιζητοῦμε βέβαια σήμερα στὴν ποίηση μιὰς ψυχῆς περισσότερο τυραννιμένης καὶ

λιγώτερο ἀφῆμένης στὰ ἀπλὰ αἰσθήματα: ὡστόσο δὲν εἶναι χωρὶς σημασία αὕτη ἡ εὐγενὴς ἀπλότητα τοῦ ποιητικῶ ἦθους, ἡ ὁποία ἱκανοποιεῖ τόσο περισσότερο, ὅσο μᾶς πείθει καὶ πιστεύουμε, ὅτι ἀποδίδει ελκρικρινὴ καὶ ἀνεπιτήδευτα μηνύματα μιὰς ψυχῆς, που ἡ ἴδια ἀρσκατεῖται νὰ μείνει μακριὰ ἀπὸ τίς δυσκολίες, που ρυτιδῶνουν τὴν καρδιά καὶ τὸ νοῦ.

Π. ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗΣ

Ὁ κ. Μαν. Γιαλουράκης γράφει στὸν «Ταχυδρόμο» (Αἴγυπτος) τῆς 2ας κ. Σεπτεμβρίου:

Ὁ κ. Ν. Κρανιδιώτης δὲν ἐανοίγεται σὲ νέους ποιητικὸς δρόμους. Ἀκολουθεῖ τοὺς παραδεχτοὺς, μὲναι προσηλωμένος στοὺς γνώριμους λυρικοὺς δρόμους. Ὅμως νὰ μὴ νομίστε πῶς γι' αὐτὸ ἔχει «ξεφτίσει» ἡ ποίησός του. Ἦ ἀντίθετο. Ὁ Κρανιδιώτης εἶναι γνήσια λυρικὴ φλέβα: ἔχει νὰ τραγουδάει τὰ αἰσθηματα που ἀσχολοῦνε κάθε ἀνθρώπο, τὰ αἰώνια μικροζητήματα που τὸν ἀσχολοῦσαν σ' ὅποια ἐποχῆ.

Ὁ ποιητὴς ἐμπνέεται ἀπὸ τὴ μυστηριακὴ ἐνάτηση τοῦ θανάτου, ἀπ' τίς ἐρωτικὲς στιγμῆς που περᾶσαν, ἀπ' τὰ χρόνια τὰ παιδικὰ καὶ τὰ πρόσωπα που σῆθησαν στὸ διάβα τοῦ καιροῦ. Στὸ «Ξαναγυρίζω με...», ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα ποιήματα τῆς συλλογῆς, θὰ δοῦμε τὸ συνθετικὸ ποίημα, που ὀλοκληρώνει τίς ἐμπνεύσεις τοῦ ποιητῆ με μιὰ δημιουργία ἀξιοπρόσχητη. Στὴ σειρά τῶν «Τοῖων» κλεινεται ἡ πλήξη κ' ἡ ἀπαντοχὴ τῆς ἐπαρχίας. Ξαναφέρνουμε στὴ μνήμη μας, διαβάζοντας τούτους τοὺς στίχους, τοὺς στενοὺς δρομάκους τῆς Λευκοσίας.

Συγγενεὺς πιότερο με τὸν Πορφύρα παρά με τὸν Καρυωτάκη: ἔχει τὴ γλυκεῖα ἀπαντοχὴ τοῦ ποιητῆ τῶν «Σκιῶν». Στὰ πουλὰ που μνησὺνε τὴν ἀνοιχτὴ, στὴ θροχὴ που μνησὺνε τὸ χειμῶνα, ἔχει νὰ λέει τραγουδία. Ἀκόμη τὸν συγκινεῖ ἡ ὄρα του δελτινοῦ, τὸ μοχρὸ ἀπόθερα που πασπαλίζει ῥόδα τὴ μικρὴ πολιτεία κ' ἐμπνέει καρτερία στὴν καρδιά. Ἀγαπᾶει τὰ λιμένα με τὰ καράβια π' ἀκινητοῦνε καὶ ἔχει νὰ τ' ἀπολυμονάει, ὅταν πρόκειται νὰ τὸνίσει τραγουδία στὴ Λευτερία.

Ὁ Κύπριος ποιητὴς εἶναι μιὰ ποιητικὴ ἰδιοφύση ἀξιοπρόσχητη στὸ εἶδος τῆς, ἕνας ποιητὴς τῶν ταπεινῶν καὶ τῶν αἰσθηματικῶν ἀνθρώπων, που ἀγαπήσανε τὴ γυναικία, τὸ τοπίο, τὴ θαλπωρὴ τοῦ σπιτιοῦ:

Ἀπ' τὸ μεγάλο μας ταξίδι δὲν ἐφέραμε

παρὰ ἀναμνήσεις...

Τίποτε νέο, που δὲν τὸ ξέραμε!

Μόνος οἱ αἰσθήσεις

κουράστηκαν, κ' ὁ νοῦς ἀπογοητεύτηκε

[λιγάκι...]

(Θάπρεπε ἀλήθεια ν' ἀγαποῦσαμε περ-

[σύτερο

θάπρεπε ἐκεῖ νὰ στοχαζόμασταν

γιὰ κάτι ἀληθινὸ καὶ πῶς ἀξιώτερο)...

Μὰ εμεῖς δὲ φέραμε παρὰ ἀναμνήσεις...

Λαξέψαμε περικαλλεῖς μόνο κ' ὥρατες

στὸ μουσάλειο τῆς καρδίας μας κ'

[ἄλλες κρυπτες,

κ' ἀδόρυθα, χωρὶς φιλοφρονήσεις,

χωρὶς ἐξαιρετες πομπές, ἀγαπημένους,

ἀλύσιτους, σωτηλοὺς κ' ὠραίους,

βόλας ἐκεῖ τοὺς νέους μας πεθαμένους.

Ὁ κ. Ν. Κρανιδιώτης μᾶς στέλνει με τίς «Σπυδές» τὸ μῆυμα τῆς πνευματικῆς Κύπρου. Τῆς Κύπρου τῆς Ἑλληνίδας.

ΜΑΝ. ΓΙΑΛΟΥΡΑΚΗΣ

Ὁ κ. Κ. Προυσῆς γράφει στὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» Σεπτεμβρίου-Ὀκτωβρίου 1951 :

Γιὰ ἓνα πού παρακολούθησε ἀπὸ πολὺ κοντὰ τὴν πολλαπλὴ πνευματικὴ ἐργασία τοῦ Νίκου Κρανιδιώτη ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς ἑβδομάδας ὡς τὴν τελευταίαν τῆς μορφῆς, εἶναι μιὰ ἰδιαίτερη χαρὰ κ' ἰκανοποίηση τὸ θι-ἐλίο αὐτὸ μὲ τὸ σεμνὸ τὸν τίτλο, πού ἐρ-χεται νὰ προσφέρει στὴν ἀνήσυχη κ' ἀνι-σώροπη σημερινὴ ζωὴ τὴν καθαρὰ φωνὴ τῆς ποίησης μὲ τὸ ρυθμὸ τῆς ἀπαισθη-στικῆς καὶ μὲ τὴ μελωδικὴ τῆς ἀπλῆς ἀλλὰ οὐσιαστικῆς χαρᾶς τῆς αἰώνιας ζωῆς. Καὶ εἶναι πολὺ εὐχάριστο πού ὁ Ἑλληνικὸς Πνευματικὸς Ὀμιλὸς Κύπρου ἀνάλαβε καὶ πραγματοποιοῦσε τὴν ὥραια αὐτὴ ἐκδόση τῆς πρώτης ποιητικῆς συλλογῆς ἑνὸς ἀπὸ τοὺς χαρακτηριστικώτερους ποιητῆς τῆς ἐ-ποχῆς μας.

Οἱ «Σπουδές» μᾶς φέρνουν τὴν πνοὴ τῆς ποίησης στὴν πῶ ἀπλῆ, στὴν πρωταρχικὴ τὴ οὐσία: στὸν ἄνθρωπο καὶ στὰ αἰσθη-μάτῶν του καὶ στὴν ἀναπόκρισή του πρὸς τὴ φύση. Βέβαια ὁ ἄνθρωπος ἐδῶ εἶναι προπάντων, ὁ ἀτομικὸς ἄνθρωπος, καὶ τὰ αἰσθημάτων του εἶναι ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του πείρα, ὁμως γι' αὐτὸ εἶναι καὶ πη-γαία, ἔχουν διάφανη εἰλικρίνεια καὶ γνη-σιότητα ὑποδαχτική. Κι' ἀπ' αὐτὰ εἶναι κυρίως ἡ ἐρωτικὴ ἀγάπη, σ' ὅλη τὴν κλίμακα τῶν ἀποχρώσεων τῆς, πού τραγουδιέται μὲ θερ-μὴ καὶ μὲ πόνο, μὲ θάναμη καὶ χαρὰ. Εἶναι ἀλήθεια, ἔχουμε πολὺ ξεμάθει νὰκούμε ἐρωτικὴ ποίηση πραγματικὴ, γιὰ τὴν ἐ-πινεῖ ὁ κυνισμὸς τῆς μηχανικῆς ζωῆς κ' ὁ διανοητισμὸς τοῦ καιροῦ μας. Ὅμως γι' αὐτὸ ἴσως μᾶς εἶναι καὶ πιὸ καλοπρό-δεκτη ἡ ἐπιστροφή πού μᾶς προσφέρει οἱ «Σπουδές», καὶ ἡ ἐνδόμυχη ἀντίδραση μᾶς στὴν πρόσκληση αὐτὴ εἶναι σὰ μιὰ λυτρω-τικὴ διαφυγὴ πρὸς ἓνα κόσμον πού καὶ μεις στίς πὺ εἰλικρινεῖς στιγμῆς μᾶς θὰ θέλα-με νὰ τὸν ἐκφράσουμε μὲ τὴν ποίηση. Ἔ-τσι ἡ καθαρὰ προσωπικὴ αὐτὴ ποίηση παίρ-νει πλάτος καὶ γίνεται ἔκφραση τῆς δικῆς μας ψυχῆς, τῆς δικῆς μας πείρας. Ὁ λυ-ρισμὸς τοῦ Ἐγὼ γίνεται λυρισμὸς τοῦ Ἐ-μείς, τὸ συμπτωματικὸ γίνεται καθολικὸ, κ' ἡ περιορισμένη περιοχὴ τόπου, χρόνου καὶ ἀτόμων ἀπλώνεται καὶ βαθαίνει ἀπὸ τὴ δικὴ μᾶς ἀναπόκριση. Κι αὐτὸ κατορθώνε-ται περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀπροσποίητὴ διά-χυση τῶν αἰσθημάτων μέσα στὴ φύση, πού γίνεται ὁ μεγάλος καὶ πολυδύναμος δέχτης καὶ πομπὸς τῶν, ἀφομοιώνει κ' ἀφομοιώνε-ται κ' ἀποτελεῖ τὸ φόντο μέσα στὸ ὅποιο διαγράφεται καὶ πλέκεται ἡ μελωδικὴ ὕψη τῶν ποιημάτων.

Ἄλλα οἱ «Σπουδές» περιέχουν κ' ἄλλα ποιήματα ἔχτος ἀπὸ τὰ ἐρωτικὰ, ποιήματα πού ἐκφράζουν τὸν προσωπικὸ πάλι κόσμον τοῦ ποιητῆ τῶν, ἀλλὰ τὸν κόσμον τῆς ἀγ-ωνίας καὶ τῆς ἀμφιβολίας ἔνεκα τῶν ἀντι-φάσεων τῆς ζωῆς. Αὐτὰ κινεῖται μέσα σ' ἓνα κλίμα γνῶριμώτερό μᾶς, τὰ συστατικὰ καὶ οἱ προβῆσεις τῶν εἶναι πῶ κοντὰ στὴν ἀσάφεια τοῦ καιροῦ μᾶς κ' ἀναδίνουν τὴν πίκρα του καὶ περπατοῦν μὲ τὸ ἄγχος του. Κι ὁμως καὶ μέσα σ' αὐτὰ θαμποχάραζει κάποια ἐλπίδα, προσπαθεῖ νὰ ἰσοζυγιασθεῖ κάποια χαρὰ, νὰ στεριωθεῖ μέσα στὴν κα-λὴ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, νὰ πάρει ρίζες καὶ νὰ φωντῶσει. Ματαίως ὁμως, γιὰ τὴ λύπη τῶν ἐσραίνει, τὸν διαποτίζει ἡ ἀνησυχία καὶ ἡ συναίσθηση πού ἐφήμερο καὶ τὸν διασπαστικὸ, ἡ ἀδυναμία νὰ ὑψωθεῖ στὴν

πράξη, ἡ πολλὴ ἐνατένιση καὶ ἡ λίγη πί-στη.

Ἄλλὰ στὰ λίγα καθαρὰ ἀντικειμενικὰ ποιήματά του ὁ ποιητὴς συχνὰ κατορθώνει νὰ σπᾶσει τὸν κλοιὸ τῆς ὑποταγῆς στὴ μοῖρα, καὶ ν' ἀνυψωθεῖ ἀξία στὴν ἐπιταγὴ τῶν καιρῶν, καὶ γίνεται μαστιγωτῆς ἡ ὀ-μνητής, ὀδηγὸς καὶ μύστης, —μὲ ὄργη κα-ταλυτικὴ ἡ μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸ τοῦ ἀγνοῦ ἀγωνιστῆ, μὲ τοὺς δραματισμοὺς τοῦ δη-μιουργοῦ καὶ μὲ τὴν πίστη πρὸς τὶς αἰ-ώνιες ἀλήθειες. Μὰ καὶ πάλι ἡ ἔνταση δὲν κρατεῖται καὶ πολὺ, γιὰ τὴ κ' ἀν' ἀκόμη ἡ ἀμ-φιβολία δὲν ὑπερτερεῖ καὶ δὲν παρουσιάζε-ται κ' ἐδῶ σὰν ὁμολογία ἀδυναμίας καὶ ἡτ-τίας, ὁμως διαγράφεται τὸ θάθος ἀπει-λητικὴ καὶ μοῖρα, καὶ γι' αὐτὸ ὄχι λι-γώτερο πραγματικὴ.

Ἄλλὰ καὶ στίς τρεῖς περιπτώσεις ἐκεῖνο πού ἔχει τὴν πρώτη σημασία δὲν εἶναι τὸ διανοητικὸ ἀλλὰ τὸ καθαρὰ λυρικό στοι-χεῖο, πού διαποτίζει πλούσια καὶ κυριαρχι-κὰ τὶς «Σπουδές» καὶ τὶς κάνει καὶ στὴν οὐσία καὶ στὴ μορφὴ καθαρὴ λυρικὴ ποίη-ση, —ποίηση πού συγκινεῖ, γιὰ τὴ ἔκφρα-σὴ μὲ ἀρμονικοὺς μελωδικούς ρυθμούς ἀληθι-νὰ τὰ αἰσθημάτων τοῦ ποιητῆ, καὶ κατὰ προ-ἔχταση, τὰ δικὰ μᾶς αἰσθημάτων. Γιὰ τὸ εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς λυρι-κῆς ποίησης: Πρῶτο, ὑποκειμενικὴ ἔκφρα-ση τῶν διαθέσεων κ' αἰσθημάτων τοῦ ποιη-τῆ, καὶ δεύτερο, ρυθμὸς καὶ ἀρμονία ἡ-χοῦ πού νὰ υποβάλλουν μουσικῆ. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα ὑπάρχουν πλούσια στίς «Σπουδές». Καὶ μάλιστα ὁ ρυθμὸς κ' ἡ ὁμομονία ἡχοῦ ὄχι μονάχα ὑποβάλλουν μου-σικῆ, ἀλλὰ καὶ εἶναι ὀργανικὰ δεμένα μὲ τὸ κάθε φορὰ θέμα, κ' ἔτσι ἡ μορφὴ συν-ταιριάζεται μ' αὐτὸ, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀρμονικῆς αὐτῆς συζυγίας εἶναι τὸ ὀ-λοκληρωμένον λυρικό ποιῆμα.

Τὰ μέτρα, οἱ μελωδικοί ρυθμοί, οἱ στι-χοιργικὲς καὶ στροφικὲς μορφές, ὅλα τὰ τεχνικὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι προσκετικὰ καὶ σύμμετρα δουλεμένα, τόσο ὅταν μένουν μέσα στὴν τεχνικὴ παράδοση ὅσο κ' ὅταν παίρνουν τὰ φτερά τοῦ ἐλευθεροῦ στίχου. Μιὰ ἐσωτερικὴ μουσικὴ γραμμὴ διαπερνᾷ καὶ συγκρατεῖ τὸ κάθε ποιῆμα ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενον του. Οἱ εἰκόνες κ' οἱ μεταφορές, παρμένες ἀπὸ τὴ φύση κυρίως, ἀποτελοῦν γραφικὲς εὐότιες ἢ πλαστικὲς ἐνότιες ζωντανές, καὶ συγκροτοῦν τὸ ὀ-φάδι πού πάνω του ἐμφανίζονται τὰ κινή-ματα τῆς ψυχῆς. Τὰ τολμηρὰ παιγνίδια τῆς ἀντίθεσης, τοῦ φωτός καὶ τῆς σκιάς, τῆς χαρᾶς καὶ τῆς λύπης, πολὺ σπάνια παρου-σιάζονται, κ' ἔτσι μπορεῖ θέβαια νὰ λείπει ὁ κίνυτος δυσαρμονίας καὶ παραφωνίας, ὁμως περιορίζεται καὶ τὰ ἐκφραστικὰ μέ-σα σὲ μιὰ ὁμαλότητα μονότροπων φωνῶν. Καὶ οἱ φωνῆς αὐτὲς ὑπερτονίζουν τὴ με-λαγχολία, τὴ σκία, τὶς θαμπές γραμμῆς τῶν σχημάτων, τὸ φθινόπωρο, τὴν ἀγωνία τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς φθορᾶς, τὴ θλίψη τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων. Ἴσως αὐτὸ νὰ ὀφείλεται καὶ σὲ κάποιες ἐξω-τερικὲς ἐπιδράσεις, πού ὅσο ἀδύναμες κ' ἂν εἶναι καὶ σχεδὸν ἀδιόρατες, ὁμως ὁ ἀπόηχος τῶν ἀκούεται σὲ μερικὲς σελίδες τῶν «Σπουδῶν» τόσο στὴ διάθεση ὅσο καὶ στὴ γλώσσα. Ὁ ποιητὴς ἀγωνίζεται νὰ πιάσει μὲ χαρὰ, ἀλλὰ τὸν διαφεύγει, τὸν κυλάει μὲσ' ἀπὸ τὰ δάχτυλα, καὶ μόνο ἡ νοσταλγία τῆς ἡ ἀνάμνησῆς τῆς ρίχνουν τὴ σκία τους στὴν ψυχὴ του, γιὰ νὰ τὴ φω-τίσουν μ' ἓνα ἀχνό, διαβατικό χαμόγελο καὶ νὰ τοῦ κάνουν πιὸ αἰσθητὴ τὴν πίκρα

της πραγματικότητας. "Ετσι είναι φυσικό η λυρική σκέψη να είναι σηματοδωμένη από θλίψη, και η συγκίνηση να γίνεται έγκαρτερηση.

Κάποιος έχει όρισει την ποίηση πως «είναι η συγκεκριμένη και καλλιτεχνική έκφραση του ανθρώπινου πνεύματος με συγκεκριμένη και ρυθμική γλώσσα». Ο όρισμός αυτός ταιριάζει σε κείνο το μέρος της ποίησης του Κρανιδιώτη όπου η πνευματικότητα, το νόημα, είναι ό,τι κυρίως θαρραίνει για την ανάγκη ποιητικής έκφρασης. Το αποτέλεσμα, όταν το ισοζύγισμα των αντιπαρόθετων δυνάμεων πετυγχάνεται, είναι λυρική ποίηση στην πιο καθαρή της ουσία. Είναι αλήθεια ωστόσο πως στον κύκλο αυτό υπάρχει κάποτε μία κάποια ανισότητα στην ποιητική διάθεση, ιδιαίτερα προς το τέλος μερικών ποιημάτων, που ας να πέφτουν απότομα, ή, ενώ έχουν φτάσει σ' ένα φυσικό τέλος, όμως συνεχίζονται με μία κατακλειδα άδυναμη. Αιτία σ' αυτό, νομίζω, είναι η προσπάθεια του ποιητή για την επίτευξη μιας επίγραμματικής κατακλείδας, που ωστόσο κάποτε παραμένει στο στάδιο της έφεσης, και γι' αυτό, αν έλειπε, και τα ποιήματα αυτά θα κέρδιζαν σε συνοχή και δύναμη.

Δέν είναι μεγάλες, καθολικές συνθέσεις τα ποιήματα του Κρανιδιώτη. Δέν είναι συμφωνικά ποιήματα (έκτος από δύο τρία) που παρίνουν ένα μεγάλο θέμα από την αρχή και το αναπτύσσουν κυκλικά μέχρι την ολοκλήρωσή του. Είναι, περισσότερο, μουσικές στιγμές, μουσικά σκίτσα, άπλες μελωδίες δουλεμένες με μαεστρία, περισκεψη και λυρισμό, —πάνω σε μεγάλα θέματα, αλήθεια, αλλά παρουσιασμένα κομματιαστά ή επαναληπτικά. Άλλα γι' αυτό δέν είναι λιγώτερο γοητευτική η ποίησή του. "Ισα ίσα που μάς ξαναφέρει με νέα ντύσιμο στα παλιά μονοπατία της λυρικής ποίησης. Θά έλεγα τις «Σπουδές» παλιό κρασί σε νέα κύπελλα. Τό πίνουμε γουλιά γουλιά και νιώθουμε εύφροσση κ' εδεξία —κι ας μάς σκεπάζει μ' ένα σύννεφο μελαγχολίας— αλλά χαίρομαστε και τό ποιητή, «νεστευχές, έτι γλυφάνοιο ποτόσδο» όπως λέει ο Θεόκριτος. Κ' είναι, λοιπόν, διπλή η χαρά μας από 'την ώραία αυτή ποιητική προσφορά, και τη δεχόμαστε με εύγνωμοσύνη. Την ανάταση και τη λύτρωση μάς τη φέρνουν η εύγένεια των αίσθημάτων, η λυρική σκέψη, ο μελωδικός ρυθμός. Είναι εββαία περιορισμένη έχταση ανάταση και λύτρωση, όμως είναι κι ό,τι ζήτησε να μάς δώσει ό ποιητής. Δέ μάς ταξιδεύει σε μακρινές και φουρτουνασμένες θάλασσες. Πλέουμε γύρω σε γνώριμα ψυχικά ακρωγιάλια. "Όμως τα πανιά στό τρεχαντήρι του ποτε τά κολπώνει θοητευτικά ό μπότης, κι άλλοτε τά χτυπούν άγρια άνεμικές και μπόρες. "Η μελωδική έναρμόνιση κ' η σύμμετρη σύνθεση των φωνών και των κινήματων αυτών είναι τά ποιήματα των «Σπουδών».

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΗΣΣ

Ο κ. Δημ. Δημητριάδης γράφει στό «Χρόνο» (Λεμεσού) της 7ης π. 'Ιουλίου :

'Υπό τόν τίτλον «Σπουδές» έξεδόθη όπό τού Πνευματικού 'Όμιλου, Λευκωσίας, εις κομφοτάτην έκδοσιν συλλογή ποιημάτων τού έκλεκτού Κυπριακού λογοτέχνη και διευθυντού των «Κυπριακών Γραμμάτων» κ. Νίκου Κρανιδιώτη.

Τά ποιήματα τού κ. Κρανιδιώτη ξεχωρίζουν διά τήν πλουσίαν των έμπνευσιών, τήν άρτιότητα τού στίχου και τήν άνεση με τήν όποιαν ό ποιητής εκφράζει ποιητικά τά θέματα που τόν άπασχολούν, είτε αυτά είναι δονήσεις τού έσωτερικού τού κόσμου ή αντικειμενική παρήτρηση τής ζωής.

Ο κ. Κρανιδιώτης με τήν συλλογήν του αυτήν παίρνει, χωρίς άμφιβολία, μίαν από τις καλύτερες θέσεις μεταξύ των σημερινών Κυπρίων ποιητών.

ΔΗΜ. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

Ο κ. Φρ. Βράχας γράφει στό «Έθνος» (Λευκωσίας) της 15ης π. 'Ιουλίου:

Σήμερα αρχίζω μ' ένα ξέαιρετο διέλλιο— τις «Σπουδές» τού κ. Ν. Ι. Κρανιδιώτη. Πρόκειται για μία κομφοτάτη και πολυσέλιδη συλλογή αντιπροσωπευτικών ποιημάτων τού πιο πάνω γνωστού λογοτέχνη και διανοούμενου, που έργεται να μάς οδηγήση, με τό μεθούσι των ειδυλλίων και των χρωμάτων, στις πιο άγνές πηγές τής ελληνικής τσίησης. Ο στίχος τού κ. Κρανιδιώτη, πολύχυμος καρπός μιάς θαυθαίας ώραιολατρίαςσας ζωής, κερδίζει τήν άγάπη και τη συγκίνηση μας άπ' τήν πρώτη-πρώτη έπαφη. Είναι ποιητής ώριμος κ' άληθινός ό κ. Κρανιδιώτης. Τό πλούσιο αίσθημα τού, ό συγκρατημένος λυρισμός του, η χαρά τού κρυστάλλινου λόγου του, η αλήθεια τού στοχασμού του, η δύναμη των εικόνων του κ' η μαγεσία τού στίχου και τής ρίμας του φιλοτεχνούν μιά ξέαιρετη ποιητική προσφορά που τιμά και τόν ίδιο, και τόν τόπο μας και τήν καθόλου ελληνική λογοτεχνία. Δέν υπάρχει τίποτε τό ψευτικό και έξεζητημένο στα ποιήματα των «Σπουδών». Τά πάντα δονει η ανθρώπινη πραγματικότητα κ' ό πόνος για τήν ανάταση πού άναμοχλεύει τήν καρδιά και φερώνει τήν ψυχή. "Η εύαισθησία τού ποιητή σε συνειραίνει. Και δέν έρεις τί να πρωτοεχωρήσης. Τους «Υμνους» του, τό «Βάκχικο», τ' «Ανθρώπινο», τό «Εωθινό», ποιά; Κλείνω τά ματια και συλλογίζομαι. Κ' άθελα μου φέρνω ξανά στό νου μου τούς δύο φάς και λυτρωτική βέληση θαυστοχαστους τούτους στίχους:

«Έλευθερία!
Μεθούσι πλαστοουργό, πού πλημμυρίζεις
τ' άγνά τού ανθρώπου στήθη, κ' άνεβάξεις
τήν όλική μορφή του προς τά θέια!
Έσού, πού θγαινεις μέσ' από τό μόχτο
και μέσ' από τό αιμα και τήν παλή
τής άκρίβης τού ανθρώπου γνώσης προς τό
[σκότος!

"Ινδαλμα θεϊκό, πού δέ θά πάφεις
τό μουσικό αλό σου να γεμίσεις
μέ μελωδίες καινούργιες όλόανα...

"Όσο πού η βέληση των σκλαβών σε στε-
ρίώσει
στόν άψηλό σου θρόνο, κυβερνήτρα
της μοίρας των θεών και των ανθρώπων!».

ΦΡ. Π. ΒΡΑΧΑΣ

Ο κ. Μ. Κιτρεμηνίδης γράφει:

Ο διηγηματογράφος και ποιητής κ. Ν. Κρανιδιώτης είναι πολύ γνωστός στους άνθρώπους των γραμμάτων κ' έδώ στην Κύπρο και σ' όλη τήν Ελλάδα, όχι μόνον από τό μοναδικό φιλολογικό μας περιοδικό, τά «Κυπριακά Γράμματα», πού διευθύνει, αλλά και από τήν υπόλοιπη φιλολογική του δραστηριότητα: έκτός από τά λογοτεχνικά του έργα, πού πολύ συχνά μάς

προσφέρει, είναι κι' ένας από τους πρωτεργάτες σε κάθε καλλιτεχνική και πνευματική μας κίνηση. Με τη συμβολή του — και τη συμβολήν ώρισμένων άλλων εκλεκτών Κυπρίων και πνευματικών οργανώσεων — η τόσο άναυκτη πνευματική κίνηση στον τόπο μας άρχισε τα τελευταία χρόνια, αν όχι να ώριμάξη, τουλάχιστον να συστηματοποιήται και να υπάρχη.

Στην ώραίαν αυτήν προσπάθεια της δημιουργίας πνευματικής ζωής στην Κύπρο αξιολογία είναι η συμβολή του «Ελληνικού Πνευματικού Όμιλου Κύπρου». Παράλληλα προς την έντονη ακτινοβολία και την ποιική δράση του ο Όμιλος περιέλαβε μεταξύ των σκοπών του και έχει ήδη πραγματοποιήσει την έκδοση έργων Κυπρίων λογοτεχνών, για να παρή η πνευματική μας δημιουργία μορφή συγκεκριμένης και γόνιμης. Στη σειρά των εκδόσεων αυτών έχει εκδοθή τελευταία η ποιητική συλλογή του κ. Ν. Κρανιδιώτη «Σπουδές».

Οι «Σπουδές» είναι ένα βιβλίο τυπωμένο με πολλήν καλαισθησία και γραμμένο με πολλήν τέχνη. Έκείνο που κάνει εντύπωση στον αναγνώστη, μόλις άρχισή να διαβάξη, είναι η αξιόλογη ποιητική τέχνη του συγγραφέα. Η ποιητική συγκίνηση ξεκινάει συνήθως από θέματα απλά και κοινά, ξεδιπλώνεται όμως εύγενικά και πολιτισμένη, και γεννάται το ποίημα περίτεχνο, θαυμαστό, άψογο. Συχνά λείπει η ισχυρή έμπνευση; υπάρχει όμως πάντα το λεπτό αίσθημα, η γνήσια ποιητική συγκίνηση και η ώριμη τέχνη.

Ο κ. Κρανιδιώτης είναι ένας μελετημένος ποιητής. Τα ποιήματά του δείχνουν, ότι η ποιητική του ευαισθησία έχει φερουργήσει κι' έχει έντρυφήσει σ' όλες τις ποιητικές τεχνότητες. Η τέχνη του όμως δεν άνηκει σε καμιά σχολή; είναι μία τέχνη προσωπική. Ωστόσο η ποιητική του ιδιοσυγκρασία είναι καθαρά ρομαντική. Η έμπνευση έπιστροφή του στις περασμένες χαρές, η λεπτή μελαγχολία, η θλιμμένη διάθεση, η άπαισιοδοξία του είναι γεννήματα μιάς γνήσιας ρομαντικής ιδιοσυγκρασίας. Ο κ. Κρανιδιώτης κι' όταν άκόμη άποφασίξη να φανή ρεαλιστής, μένει πάντα ρομαντικός στη διάθεσή του; ο ρεαλισμός του είναι ντυμένος ρομαντικά.

Μερικά ποιήματα της συλλογής, με τη χάρη και την άφέλεια και τη μουσικότητά τους, μπορούν να σταθούν πλάι στα μουσικώτερα δείγματα του νεοελληνικού λυρισμού, στα θαυμαστά παιγνιδίσματα της τέχνης του Χατζόπουλου, του Μαλακόση και άλλων:

Ήτανε φθινόπωρο κι' ήταν δειλινό,
που στο πάρκο ανάτμωσε τρυφερά με
| κείνη,
κάτω απ' τον άπέραντο γαλανό ουρανό,
κι' ήπιε απ' της αγάπης της τ' άχραντο
| λαγήνι.

(Ειδύλλιο)

Τούτ' η κοπέλλα η καστανή
ποιός τάπε τόσο να πονεί,
τ' άνέραστο που σήνηται μενεξεδένιο
| δειλί,

τούτ' η κοπέλλα να πονεί
κι' η σερνάτα η μακρινή
ν' άνιστοράει άτέλειωτα τους έρωτες
| τ' Άπριλη;
(Σερενάτα)

Μέσα από τους σεμνούς και γεμάτους πονεμένη άξιοπρέπεια στίχους άλλων ποιημάτων, μέσα από το σκόπμα πεζό ύφος και τις ήγηρες άπροσδόκητες όμοιοκαταληξίες αναβλύζει η ιδιόρρυθμη γοητεία των στίχων του Καθάρι (Δωμάτιο Πρωαστείου, Στωϊκό, Η έπιστροφή) :

Χωρίς λαμπρότητα και μάταιες πομπές,
γαλήνια, όπως άρμόζει στους γενναίους,
την ευτυχία να υποδεχόσουν θάπρεπε.
Έβειξες με τους τρόπους σου τους νέους,
πως δέν την έπερίμενες,

(Στωϊκό)

Μά οι φιλολογικές άναμνήσεις, που έρχονται στη μνήμη του αναγνώστη, δέν όφειλονται σε μίμηση. Ο κ. Κρανιδιώτης δέν μμεταίκα κανέναν από τους ποιητές μας και δέν δουλεύει τα ποιήματά του σύμφωνα με τους κανόνες καμιάς τεχνότητας. Ξη τα ποιητικά του διώματα και μς μεταδίνει την ευαισθησία και τις συγκινήσεις του με ποικίλους τρόπους, αναλόγους κάθε φορά με την ψυχική του διάθεση και το θέμα του. Άλλοτε γίνεται τρυφερώτατος τραγουδιστής του Έρωτα, άλλοτε, άλλοτε θλιμμένος νοσταλγός της περασμένης, μακρινής ώμορφιάς; άλλοτε στέκεται μελαγχολικός μπροστά στη ματαιότητα της χαράς, κι' άλλοτε ξεσπάει σε μεθύσι βακχικό. Τον ανθρώπινο πόνον άντικρύζει πάντα με άπέραντη συμπάθεια και φιλοσοφημένο στοχασμό (Θάνατος, Αυτό που καρτερούμε...).

Με τις «Σπουδές» του κ. Κρανιδιώτη η Κυπριακή λογοτεχνία πλουτίζεται με μία ποιητική συλλογή, που μπορεί όχι μόνο να διαβαστή μ' ευχαρίστηση μεγάλη, αλλά και να διδάξη πολλά και να δημιουργήση αξιόλογη ποιητική παράδοση στον τόπο μας.

Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ

Ο κ. Κ. Χρυσάνθης γράφει στην «Έλευθερία» (Λευκωσίας) της 28ης π. Ιουνίου :

Η ποιητική συλλογή «Σπουδές» του κ. Νίκου Κρανιδιώτη, έκδοση του «Ελληνικού Πνευματικού Όμιλου Κύπρου, άποτέλει ένα γεγονός για τη λογοτεχνική κίνηση της Κύπρου. Ειδικώς τώρα που η πολιτική έφερε την Κύπρο στην πρώτη γραμμή των νεοελληνικών επιδιώξεων κάθε μετρημένη έκδήλωση της Κύπρου, από την έπιστήμη ως την καλλιτεχνία, έλκύουν την προσοχή του έπιτοπίου και του Έλλαδικού κοινού και άποτελούν μεγάλη ή μικρή συμβολή στον όλο Κυπριακό άνώνα. Παράδειγμα, η ύποδοχη που έτυχε η «Ανθολογία Κυπρίων Ποιητών» του κ. Ανδρέα Ίωάννου. Ήρθε κι' αυτή στην ώρα της και εξαιτίας της γενικής νεοελληνικής διαθέσεως έτυχε καλής ύποδοξης, παρόλες τις επιφυλάξεις μερικών κριτικών για μικρολεπτομέρειες και όχι για τη σημασία του όλου έργου.

Έτσι, και η ποιητική συλλογή του κ. Κρανιδιώτη ήρθε στην ώρα της ως πνευματική συμβολή στην κίνηση μας και πρέπει να την κοιτάξει ένας σά συμβολή στην πνευματικώς καθυστορημένη γενική κίνηση μας, χωρίς να έπιμεινει σε λεπτομέρειες, πράγματα που άνήκουν σε πολύ ήμερες εποχές ή σε πολύ κουρασμένες από πνευματικό φόρτο.

Οι «Σπουδές» του κ. Κρανιδιώτη είναι μία λυρική συλλογή συντόμων κατά το πλείστον ποιημάτων, γραμμένων σε διάφορες έποχές, τουλάχιστον την τελευταία είκοσαε-

τία. Τά πιο πολλά τους είχαν δημοσιευτεί πριν πολλά χρόνια στα «Κυπριακά Γράμματα». Άρκετά από τὰ ποιήματα της συλλογής είναι γραμμένα σ' έλευθερο στίχο, αυτά που είναι και τὰ πιο αντιπροσωπευτικά του ποιητή και τὰ πιο έσωτερικά του.

Συχνότερα άπαντούν στη συλλογή οι ήμεροι ρυθμοί στον στίχο, παρά τὰ καλπαστικά μέτρα, ρυθμοί που ταιριάζουν τόσο πολύ στην όλη μελαγχολική διάθεση του ποιητή που σπανίως φτάνει στο παραλήρημα της άπελπισίας. Αύτη ή μάλιστα ή μελαγχολική διάθεση — κάτι σαν άπόρροια της μονατονίας και άνιας κάπου, και άλλου σαν πολύ νεανική άνεξήγητη θλίψη — διαπνέει τὰ πάντα κι' αυτά άκόμα τὰ ευτυχισμένα νά ποίμε ποιήματα της συλλογής. Σεχωριστή, κι' ίσως ή πιο δημιουργική, είναι ή μελαγχολία που γεννιέται από τή μνήμη κάποιων όποιασδήποτε φύσεως στιγμών του παρελθόντος. «Όλη όμως ή μελαγχολική διάθεση ύπενθυμίζει πολύ τήν μελαγχολία της πρώτης νεότητος. Ένα αίσθημα πολύ λεπτό κι' εύγενικό, έστω κι' άν δεν έχει βάθος (ποιά ή απόδειξη πώς τó βάθος δίνει τήν αξία);».

Τά θέματα τών ποιημάτων του κ. Ν. Κρανιδιώτη παίρνονται από τήν πολύ προσωπική του ζωή; ή ζωή του σ' ένα πρόστειο, μία άποθήκη που γνώρισε πολλά έρωτα, ένα συνικιακό δωμάτιο που απέκτησε σημασία από κάποιο έρωτα, ένα επίταξιο (Προσφορά) στον πατέρα του. «Όστόσο υπάρχουν άρκετά ποιήματα που από πρώτο ματιά φαίνονται σαν προσωπικές ύποθέσεις του ποιητή, μά που έχουν τόσο λυρισμό, ώστε να ξεπερνούν τὰ όρια του στενού ύποκειμενισμού και νά γίνονται γενικότερα: Τό «Σαναυριζυμε..», τό «Έσθινόν», τό «Άνθρώπινο» (έσως τό πιο ώραίο και πραγματικά ανθρώπινο ποίημα της συλλογής).

Έκτός από τό «Άνθρώπινο» υπάρχουν στη συλλογή δύο ποιήματα μεγαλύτερης πνοής τό «Τραγούδι του 'Ήλιου» και τό «Τραγούδι τών Προγόνων», που ξεφεύγουν από τήν όλη διάθεση του ποιητή, που μαζί με δυο-τρία άλλα μικρότερα άποτελούν τό διονυσιακό στοιχείο της συλλογής. Τά ποιήματα αυτά άποτελούν πραγματικά διαμάντια της Κυπριακής ποιήσεως.

Συνεχίζοντας τις σκέψεις μου, βρίσκω πώς ό κ. Ν. Κρανιδιώτης είναι ένας λυρικός και άρκετά ύποκειμενικός ποιητής, που άρκετές φορές ό ύποκειμενισμός του άποκτά ευρύτητα και γενικότητα. Με τή συλλογή του «Σπούδες» — όπως και με τὰ παλαιότερα πεζά του έργα — συμβάλλει σημαντικά στην Κυπριακή πνευματική κίνηση.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ο κ. Γλαύκος Χρήστis γράφει στο «Έθνος» (Λευκωσία) της 13ης π. 'Ισιτίου :

Μιάν αξιολογώτατη προσφορά στην Κυπριακή με και γενικότερα στην Έλληνική λογοτεχνία άποτελεί ή τελευταία έκδοση, υπό τού Πνευματικού Όμίλου Κύπρου, της ποιητικής συλλογής «Σπούδες» του κ. Νικε Κρανιδιώτη.

Ο κ. Κρανιδιώτης κατέχει ήδη μιάν άξιοζήλευτη θέσι στην Έλληνική λογοτεχνία, τόσο σαν ποιητής όσο και σαν πεζογράφος και διανοητής, κι' οι «Σπούδες» που δεν άποκαλύπτουν, βέβαια, τίποτε νέο. Τά περισσότερα, άν όχι όλα, από τὰ ποιήματα της συλλογής αύτης είναι ήδη γνωστά σ' όσους

παρακολουθούν τήν πνευματική κίνηση του τόπου μας, γιατί έχουν ήδη δημοσιευθεί στο περιοδικό «Κυπριακά Γράμματα», που τόσο αξία ό κ. Κρανιδιώτης διευθετεί από πολλά χρόνια. Ποίος δέν θυμάται, άς ποίμε, τό «Βακχικό», τό «Πόλις μικρά της Κύπρου» κ. ά., που όταν πρωτοδημοσιεύτηκαν έκαμαν τόσην αίσθηση, ώστε νά τὰ διαβάσουμε πολλές φορές σέ τρόπο που σχεδόν τό άποστηθίσαμε. Έκείνο όμως που κατορθώνει ή έκδοση αύτη, που είναι κατά τήν άποψι μας και τό σημαντικότερο, είναι νά δώσει συγκεντρωμένο και ταξινομημένο τό έργο του ποιητή, τις άνησυχίες, τους πόθους, τις λαχτάρες και τὰ νεύρα του, που τόσο συγκινούν και δονούν τον αναγνώστη και μαρτυρούν τόν πλούσιο ψυχικό κόσμο και τήν ποιητική διάνοια του δημιουργού τών.

Άν άληθεύει ή ρήσι πώς ό πραγματικός ποιητής πρέπει νά έχει τό χάρισμα νά βλέπει άκατάπαυστα άέρινες φάλαγγες νά ζούν και νά παίζουν τριγύρω του, ό κ. Κρανιδιώτης έχει, ασφαλώς, τό χάρισμα τούτο. Μερικά από τὰ ποιήματά του θέλουν μέ τήν γάρη και τήν πνοή τους, κι' άλλα μιλούν βαθεία στην ψυχή και στον νού. 'Η μουσικότητα του στίχου του ή εύχέρεια με τήν όποία χρησιμοποιεί τὰ διάφορα στιχογραφικά μέτρα, είναι άλλα δυό στοιχεία που γαίρεται κανείς στην ποίση του κ. Κρανιδιώτη. Ο «Ύμνος στον 'Ήλιον» εκπλήσσει επίσης για τήν καθολικότητα της σκέψεως και τήν φιλοσοφικότητα.

Σκοπός της κριτικής είναι ή αξιολογική τοποθέτηση που κρινόμενου έργου και τού συγγραφέα μέσα στον ύπόλοιπο κόσμο της διανοήσεως και της σκέψεως. Στό σύντομο αυτό σημείωμα δέν θα έπιχειρήσουμε τήν τοποθέτηση αύτη. Άρκει νά τονίσουμε εκείνο που άναφέραμε και πιο πάνω, πώς ό κ. Κρανιδιώτης έχει ήδη ξεπεράσει τὰ στενά όρια της Κύπρου και κατέχει σήμερα μιάν άξιοζήλευτη θέσι στην Έλληνική λογοτεχνία. Μηροστά του στέκει κανείς με άγάπη και σεβασμό.

ΓΛΑΥΚΟΣ ΧΡΗΣΤΗΣ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Στις 7 Οκτωβρίου έγιναν στο Ζάππειο Μέγαρο τὰ εγκαίνια της έκθέσεως ζωγραφικής του συνεργάτη μας κ. Τάκη Φραγκούδη. Παρευρέθηκαν ό διευθυντής του τμήματος Γραμμάτων και Τεχνών κ. Μαντουδής, άνθρωποι τών γραμμάτων, αίσθητικοί και άλλοι φιλότεχνοι. 'Η έκθεση του κ. Φραγκούδη, περιλαμβάνει έκλογήν 50 πινάκων, που αντιπροσωπεύει όλην τήν μέχρι σήμερα εργασία του καλλιτέχνη.

Στις 7 Οκτωβρίου ο Δήμος Πάφου όργάνωσε στη Δημότηκη Βιβλιοθήκη Παλαμική Συγκέντρωση, κατά τήν όποια, ύστερα από σχετική είσηψηση του Δημάρχου κ. Χρ. Γαλατοπούλου, ό κ. Ν. Κλ. Λανίτης μίλησε με θέμα «'Η Κύπρος και ό Παλαμάς» και παρεδωσε στη Βιβλιοθήκη τό χειρόγραφον του ποιήματος του Κωστή Παλαμά «'Η Κύπρος».

Υπό τήν προστασία του Γ. Προξένου της Έλλάδος και της κ. Παπαά όργανώθηκε από της 12ης μέχρι της 24ης Οκτωβρίου έκθεση ζωγραφικής της Έλληνίδος ζωγράφου κ. Έλένης Γκ. Βούλγαρη στην αίθουσα της Φιλοπώχου (όδός Τρικόπι 88). 'Η έκθεση της κ. Βούλγαρη περιλάμβανε 70 έργα, έλαιογραφίες, ύδατογραφίες, μονοτυπίες κλπ.

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

“Όσα ειθλία στέλλονται σ’ ένα αντίτυπο αναγγέλλονται απλώς. Κρίνονται — έφ’ όσον τ’ ό επιτρέπει ό χώρος — μόνον όσα ειθλία στέλλονται εις διπλούν.

Γιάννη Άνγκνωστέπουλου: Θέμα και Παραλλαγές. Ποιήματα. Κύπρος, 1951.

Φρ. Π. Βράχα: Γεώργιος Δροσίνης. Άνωτύπωση από τὰ «Κυπριακά Γράμματα» Τομ. Ις’ Λευκωσία, Κύπρου, 1951.

Κ. Χρυσάνθη: Θεομαχίες (Σατυρική σύνθεση). Λευκωσία—Κύπρος, 1951.

Σάββα Θεοδ. Χρίστου: 25 τὸ Μάρτη 1951. Όμιλία. Άνωτύπωμα από τὴ «Χριστιανική Άναγέννηση». Λευκωσία Κύπρου, 1951. Τύποις Θωμά Γ. Κυριακίδη.

Άπ. Σερμπά: Κωστής Παλαμάς. Άνωτύπωση από τὰ «Κυπριακά Γράμματα». Λευκωσία—Κύπρου, 1951.

Δημοσθένη Σαδέ: Χτεσινὰ στόματα. Ποιήματα. Άθήνα, 1950.

Κατίνας Τσαταρωανάκη: Αιχμάλωτες ήλιος. Ποιήματα. Άθήνα.

Κλεάνθη Άττεσλή: Δειλὰ Βήματα. Ποιήματα. Κύπρος, 1951.

Armand Gaspard: La guerre de dix ans. Detresse et grandeur de la Grèce. Athènes, 1950.

Λεφτέρη Ραφτέπουλου: Άποστασία. Ποιήματα. Άθήνα.

Ίασ. Δελεούντη: Από τὴ θάλασσα. Β’ έκδοση—όριστική μορφή. Ποιήματα. Κέρκυρα, 1951.

Όμάρ Καγιάμ: Ρουμπαγιάτ. Μετάφραση Στέλιου Μωραΐτη, με προλογικό σημείωμα τὸυ Τεύκρου Άνθια. Καναδάς, 1951.

Λ. Κ. Ρήγα: Τὸ κίτρινο χρυσάνθεμο. Λευκωσία, 1951.

Άριστείδου Ι. Παππαδάτη: Ίστορία, αγώνες, δίκαια τὸυ Έλληνισμοῦ τῆς Άνατολικῆς Ρωμυλίας. Άθήνα, 1948.

Άρχεῖον τὸυ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ: Τριμηναῖον περιδικὸν σύγγραμμα, ἐκδιδόμενον ὑπὸ ἐπιτροπῆς Θρακῶν. Διευθυντής: Πολυδ. Παπαχριστοδοῦλου. Τόμος ΙΕ’. Βραβεῖον Άκαδημίας Άθηνῶν 1939. Βραβεῖον Ζάπτα 1948. Έν Άθῆναις. Τύποις «Πολυβιοτεχνικής» 1948-49.

Ίωάννας Μπέκου: Ή δεσποινὶς Μπόβαρύ. Νευδέλλα. «Ίκαρος».

Στέργιου Σιαδά: Όρες σιωπῆς. Πολιὰ καὶ νέα τραγούδια. Άθήνα. 1951.

Άντώνη Κόμη: Μιὰ παράτολμη ἔρ-

μηνεία τὸυ Πορφύρα. «Μαυρίδης», Άθήνα, 1951.

Στέλλας Έπιφανίου — Πετράκη: Νησιώτικη ζωή. Λαογραφικά διηγήματα. Βραβεῖον Λαογραφικοῦ γνημματος τὸυ Διαγωνισμοῦ «Ένώσει» τῶν Λογοτεχνῶν. Άθήνα, 1951.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Ρ. Χριστοφίδην, Λευκωσία: Τὸ τετραστίχο σας ἠ «Όρμηνα» καλὸ θὰ δημοσιευθῆ.— Δ. Θ ε ο δ ο σ ί ο υ. Περιστερώναν: Τὰ τραγούδια σας ἐκφράζουν κάπως ἀτεχνά — τὶς πρώτες συγκινήσεις σας, πὸν δὲν ἀπόκτησαν ἀκόμη τὴν πρῆπουσαν προσοχὴν καὶ δὲ μετουσιώθηκαν σὲ τέχνη. Έργασθῆτε μὲ τὴν ἀσκηση θὰ δελτιώσετε τὰ ἐκφραστικά σας μέσα καὶ θὰ γίνετε κύριος τῶν θεμάτων σας.— Π. Π α ν α γ ι δ η ν. Άρσος: Τὸ «Άνωπομησία» πολὺ προσωπικό, γυρῶ από ἕνα θέμα χλιστοτραγουδιέμο, πὸν χρειάζεται πολλή ἀνάγνωση καὶ μαεστρία στὸ χειρισμὸ του σήμερα. Τὸ Εἰσο-τοτε καλὸ θὰ δημοσιευθῆ. Προτιμοῦμε τὸ ὄνομά σας ἀντὶ ἔκεινο τὸ ἐνὸστροπο ψευδώνυμο.— Τ. Α ν α γ ω σ τ ο υ. Λευκωσιαν: Τὸ διηγημά σας θὰ δημοσιευθῆ με μικρὲς διορθώσεις.— Μ. Κ α λ ο ζ ῶ η ν. Οράν: Τὰ «Σ’ ἐκείνη», «Μοιρολόι» καὶ «Θάνατος» δὲν ξεπερνῶν τὰ ὅρια τῆς εὐκόλης αἰσθηματολογίας. Δοτε καθολικώτερο χαρακτήρα στὰ ποιήματα σας. Βῆτε ἔξω από τὸ στενά ὑποκειμενικό.— Κ. Α τ τ ε σ λ η, Βαρύσια: Τὰ «Ίκεσιον», ἔρηνος» καὶ «Ξερά δάκρυα» ἔρσκονται δὲ πολὺ χαμηλότερο ἐπίπεδο ἀπ’ ἐκεῖνα πὸν σας ἐνεκρίναμε. Γράφετε λιγώτερα κὶ ἐπέξεργάζεστε τοὺς στίχους σας περισσότερο.— Α. Ψ α ρ η. Πέτρα: Καὶ τὸ νέο σας τραγούδι ἔχει λυρική διάθεση, τοῦ λείπει ὅμως ἡ ξεκαθαρισμένη ἰδέα καὶ μορφή.— Σ τ. Π α ρ α σ χ ο υ. Άναφωτία: «Οἱ κατατρεγμένοι» περιχουν ὄρατες ἰδέες, πὸν δὲν μετουσιώνονται ὅμως σὲ ποίηση. Έχει πολλὴν πεζολογία καὶ ρητορισμὸ. Τὸ «Μὴ μ’ ἀφίνεις» γραμμικὸν στὸν εὐκόλο στιχογραφικὸ τρόπο τῶν ἐρωτικῶν τραγουδιῶν.— Η. Ο ἰ κ ο υ ν ο μ ἰ δ ο υ. Λευκωσία: Ή «Μετανία ἀμαρτωλῆς» καλὸ σὰν ἐμπνευση. Έχει ὅμως πολλὰς ἐπαναλήψεις καὶ ἀνάλυση, πὸν φταεὶ τὰ ὅρια τῆς πεζολογίας. Χρειάζεται περισσότερη πύκνωση ὁ ποιητικὸς λόγος καὶ περισσότερη ὑπόθεση καὶ σύνθεση.— Ν. Μ π α τ ᾶ γ ι α ν. Πειραία: Καλὸ τὸ νέο σας διηγημά θὰ δημοσιευθῆ. Θὰ σας στείλουμε τὰ εἰθλία.— Δ ἦ μ ο ν. Ο ρ ε σ τ η ν. Κερύνεια: Τὸ «Μακρυὰ» εἶναι πολὺ προσωπικό. Προσπαθήστε νὰ δώσετε καθολικώτερο τόνο καὶ ν’ ἀνανεώσετε τὰ ἐκφραστικά σας μέσα.— Κ. Ν ι κ ο λ ᾶ ἰ δ η ν. Όμοδος: Τὸ δράμα σας «Νικόκλης» «Άξιόθεα» στοιχειοθετήθηκε καὶ θὰ μῆ ὀριστικά στὸ ἐπόμενο.— Γ. Γ ε ω ρ γ ι ᾶ δ ο υ. Πάφον: Τὸ «Νοσταλγία» ὑπερτε μετρικά.— Κ. Λ ο υ λ ο ῦ δ η ν. Έλεδιώ: Τὸ «Άλητες» φρονοῦμε ὅτι δὲν προσθέτει τίποτε, οὔτε ὑπὸ τὴν νεαν μορφήν του, στὸ ἔργο σας. Τὸ «Προίκα 15 χιλ. λιρῶν» εἶναι ἔξω από τὰ ἐνδιαφέροντα τὸυ περιοδικοῦ. Σὰς εὐχαριστοῦμε γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον σας.— Σ. Έ λ λ ᾶ δ ἰ ο ν. Μόρφου: Καὶ τὰ δύο ποιήματα σας πολὺ ὑποκειμενικά, χωρὶς γενικώτερο χαρακτήρα καὶ ἔξαρση.— Ά ν τ. Η λ ἰ ᾶ κ η ν. Μόρφου: Ή «Όπτασία» καλὴ θὰ δημοσιευθῆ.